

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CİHAN TARİHİNİN UMÛMÎ HATLARI
H.G. WELSS 5. CİLT (ÇEVİRİYAZI) S. 68-133

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
Demet GÖLER

ELAZIĞ-2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CİHAN TARİHİNİN UMÛMÎ HATLARI
H.G. WELSS 5. CİLT (ÇEVİRİYAZI) S. 68-134

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
Demet GÖLER

Jürimiz, ... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK**

2.

3.

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Cihan Tarihinin Umûmî Hatları

Demet GÖLER

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ-2014, Sayfa: VI+78

Cihan Tarihinin Umûmî Hatları adlı eser, xx. yy'ın başlarında meydana gelen Cihan Harbinin toplumların ekonomik, sosyal ve siyasi yapısında meydana getirdiği büyük değişimin doğurduğu yeni yapıdaki milletlerarası münâsebetleri anlatmaktadır. Eserde bütün egemenlikler, tek bir egemenlik içinde eritilmezse, milliyetlerin üstünde bir güç yaratılmazsa dünyanın yok olacağı belirtilmektedir. Ayrıca insanlar kendi ortaya çıkardıkları şeyler altında ezilmek istemiyorlarsa er geç federal bir dünya devleti altında birleşmelidirler. Dünya tarihini ve siyasetini bilmek tarihimizi daha iyi anlamamızı sağlar.

Anahtar Kelimeler: Dünya, Federal, Egemenlik, Gelişme, Savaş.

ABSTRACT

Master Thesis

Public Lines of the World History

Demet GOLER

Firat University

Institute of Social Sciences

History Department

Elazig-2014, Page:VI + 78

The monument which called public lines of the history of the universe explain that 19th century occurred at the beginning of the World War's society's economic, social and political structures that bring about major changes in the structure of the new breed of international relations in. It is stated in the monument, all sovereignty, if it isn't dissolved in a single sovereignty and if a power isn't created over the nationality, there will be no world. If the people don't wish to crush under their own things, sooner or later must unite under a federal world government. Known the history of the world and politics allows us to better understand our history.

Keywords: World, Federal, Sovereignty, Development, War.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OTUZ SEKİZİNCİ FASIL	3
1.1. Rusya’da Bolşeviklik	3
1.2. Müstakbel Harb Hakkında Bir Kehânet.....	12
1.3. İrlanda’nın Ayrılması ve İngiliz Emperyalizminin Temerrüdleri	16
1.4. Çin Karışıklığı	21
1.5. İslâm ‘Âleminde Tahammür	23
1.6. Harbden Sonra Amerika.....	26
1.7. Siyâsî İşlerde İnsânların İrâdelerinin Tevhîdi	34
1.8. Dünya Birliğine Hâdim Kuvvetler	37
1.9. Federatif Bir Dünya Devleti.....	40
1.10. Tek Bir Kânûna ve Tek Bir ‘Adâlete Tâbi’ Dünya	42
1.11. Ya O Nesi? (??)	49
1.12. Belli Başlı Vukû’âtın Tarihini Gösterir Cedvel.....	49
1.13. Haritalar.....	71
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	77
ÖZGEÇMİŞ	78

ÖNSÖZ

Tarih bilimi, geçmişten günümüze toplumların zaman içerisinde siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlarda geçirdikleri değişiklikleri ve uluslar arası etkilerini ortaya koyar. Geçmişteki tecrübe ve birikimlerinin sonraki nesillere taşınmasını sağlar. Tarihin uluslararası ilişkileri aydınlatması devletlerin birbirinden bağımsız olmadığını göstermektedir.

Yapılan araştırmalar Türk tarihinin M.Ö. 3500'ü yıllara dayandığını söylemektedir. Türkler değişik coğrafyalarda devlet kurmuşlar ve değişik toplumlar ile birtakım ilişkiler kurmuşlardır. Türk tarihinin yeri ve öneminin iyi anlaşılabilmesi için dünya tarihinin de iyi bilmek gerekir.

Bu nedenle bende tez çalışmamda dünya tarihi anlayışında yer edinmiş ve yaşadığı döneme bizzat tanıklık etmiş olan İngiliz Tarihçi H. G. Wells'in *Cihan Tarihinin Umûmî Hatlar* adlı eserini transkribe ederek insanlığın zaman içinde geçirdiği tarihi maceranın özünü ve tecrübesini tarihimize kazandırmaya çalıştım.

Bu çalışma süresince her türlü yardım ve fedakarlığı sağlayan, bilgi, tecrübe ve güler yüzü ile çalışmama ışık tutan, ayrıca bu çalışmayı vererek kendimi geliştirmem de büyük katkısı olan danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e,

Tezimin hazırlanması sırasında yanımda olan ve beni cesaretlendiren her türlü desteğini esirgemeyen değerli Eşim M.Hanifi Göler'e,

Bu çalışmayı, yetiştirmemde emeği gecen ve bende desteğini esirgemeyen aileme ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a. g. e : Adı geçen eser

a. g. d : Adı geçen dergi

C. : Cilt

S. : Sayfa

Say. : Sayı

GİRİŞ

Günümüz milletlerarası münasebetlerin yapısını ve niteliğini oluşturan gelişmelerin oluşmasında XX. yy başında ceryan eden dünya savaşı ve onun sonuçlarının toplumların siyasi sosyal ve ekonomik yapısında yapmış olduğu değişimin etkisi vardır. Bu sebeple o dönemin panoramasını çizmeden o dönemi aydınlatmak ve de anlamak zordur. Bu çalışmamda o dönemde yaşamış olan Ünlü İngiliz Tariçi H. G. Wells'in yazmış olduğu Cihan Harbinin Umumi Hatları adlı eserin 5.cildini tercüme ederek o dönemin siyasi ve sosyal yapısını açıklamaya çalıştık.

Bu eserin yazarı olan İngiliz yazar, tarihçi olmasının yanında gazeteci ve sosyolog bir kişiliğe sahip olup bu döneme bizzat tanıklık etmiştir¹. Wells yazdığı Zaman Makinesi adlı eseri ile büyük ilgi toplamış sonra da bilim kurgu türünde en ünlü romanı olan Dünyalar Savaşı'nı yazmıştır.² Wells, I. Dünya savaşından sonra kalıcı bir barışın sağlanmaması ve ortalıkta doğru dürüst bir dünya tarihinin olmayışından yakınarak 1919 yılında 39 fasıldan oluşan Dünya Tarihi adlı eserini yazdı.³ Böylece bu kitap yepyeni bir tarih anlayışın oluşmasını sağladı.

Dünya tarihi adlı eserden Türkiye de ilk söz eden Gazi Mustafa Kemal'di. 1925 Fransızca baskısını okuyan Mustafa Kemal, H. G. Wells'e 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası ikinci kurultayında okuduğu Nutuk'ta iki sayfa ayırmıştır. Gazi, Wells'in savunduğu “ dünya devleti” tezi ile “ hilafet” in yapılanması arasında birer bağ kuruyordu.⁴ Gazi H. G. Wells'in kitabında çok etkilenmiş⁵ ve kitabın bir an önce Türkçeye çevrilmesi için çalışmalara başlamıştır. Kitabın ilk iki cildi 1927'de, diğer üç cildi 1928'de olmak üzere 39 fasılı 5. Cilt olarak basıldı.⁶ Wells'in etkileri 1932 ilk Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde yer almıştır.⁷

Cihan Tarihinin Umûmî Hatlarının 5.cildinde Wells; I.Dünya Savaşının sonuçlarının tüm devletleri siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan nasıl etkilediği savaştan sonra kalıcı barışının sağlanması ve insanlığın büyük bir felaketle karşılaşmaması için

---

¹ *Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul 1985, C. 12, s. 4672*

² *Temel Britannica, İstanbul 1993, c. 19, s. 52*

³ *Zafer Toprak, “Darwinizimden Ateizme Türkiye’de Tarih Eğitiminin Evrimi”, Toplumsal Tarih say. 216, (Aralık, 2011), s. 7*

⁴ *Zafer Toprak, a. g. m. S.7*

⁵ *Zafer Toprak, a. g. m. S.7*

⁶ *Zafer Toprak, a. g. m. S.8*

⁷ *Zafer Toprak, a. g. m. S.8*

“Dünya Tarihinin Gelecek Evresi” başlığı altında bir takım düşünceler ileri sürmüştür.⁸ Bunlar birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atarak ve adaletin ve tek bir kanunun egemenliği altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.

Transkribe etmeye çalıştığım Cihan Tarinin Umûmî Hatları adlı eserin, 8. Kitap 39. Fasılının (68-133) sayfalarıdır.

Metin tarskripsiyonunda mümkün mertebe kurallara riayet etmeğe çalıştık. Transkripsiyında (ع) harfi "ع" şeklinde. Hemze (ء) işareti "ء" şeklinde gösterilmiştir. Harf-ı tarifler "ا" şeklinde, Elif (ا), Vav (و) ve Ye (ي) harfleri ile yapılan uzatmalar "ا" işaretiyle gösterilmiştir.

---

⁸ *M.K.Atatürk. Nutuk-Söylev (1919-1927), C.1-3. S.691*

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OTUZ SEKİZİNCİ FASIL

(s. 68)

1.1. Rusya’da Bolşeviklik

1917’de Rusya’da vâki‘ olan iki ihtilâli evvelce kaydetmişdik. Şimdi, sıra, o zamân Rusya’da zuhûr eden hâriku’l-âde yeni bir istikâmetden tafsîlâtla bahs etmeye geldi. Bu hâdise, Rusya’da, modern garb medeniyetinin tamâmıyla yıkılmasından başka bir şey değildi. Rus milletini saran bu azîm inkılâb bir sosyalizm tecrübesinin çok fevkinde idi. Görünüşüne, aldaticı manzarasına bakılırsa, bu, garbdaki sosyalizm fikrinin kat’î ve nihâ’î bir sûrette tatbîkine kalkışılması hareketi add olunabilir.

Hakîkatde ise, Bu ihtilâl, evvelce sûret-i mahsûsada dikkat atf etmiş olduğumuz, sosyalist nazariyyesinin kifâyetsizliklerini isbât etmiş ve hâssaten marksist sosyalist mektebin âkîbetini ortaya çıkarmışdır. Kezâ bu hâdise “*Bir ihtilâl; evvelce tamâmıyla münâkaşa edilmiş, planı kurulmuş, düşünölmüş ve îzâh edilmiş olandan başka hiç bir şey yaratamaz*” prensibinin sağlamlığını da yeniden isbât eylemiştir. Bu esâsa müstenid olmayan ihtilâl ise, yerine ve hâline göre, sâdece bir hükûmeti, bir hânedânı, bir teşkîlâtı yıkmaktan ibâret olabilir. Böyle bir ihtilâl, bozucu ve boşaltıcı bir ameliyyedir, yaratıcı değil.

On dokuzuncu asrın ikinci yarısında neşv ü nümâ bulan sosyalist fikirlerinden, ve bu cereyânda *Karl Marks*’ın “Sınıf Muhârebesi” fikirlerinin oynadığı büyük rolden evvelce bah etmişdik. Bu fikirler, dünyanın bütün sanâyi‘ mıntıklarındaki en enerjik ve en gayr-ı memnûn şahsiyyetlerin gurûrlarını okşadı ve onları teşvîk etti. Marksizm her yerde huzûrsuz amelenin dînî akîdesi hâlini aldı. Lâkin sosyalist düstûrunun, kendi mülkü olan tarlasını ekip biçen köylüye büyük bir ta’alluku olmadığı, ve Garbî Avrupa ile Amerika’daki (s. 69) -büyük şehirler halkı ve ekseriyetle sanâyi’ ‘amelesinden ziyâde mutavassıt sınıf insânlarının zihniyetinde bulunduğu cihetle, Marksistleri çabuk anladılar ki kendilerinin tasavvur ettikleri ictimâ’î ve iktisâdî inkılâbın vukû’u için parlamento usûllerinden ve ekseriyet karârlarından bir şey beklemeyeceklerdi. Bu inkılâb ilkin bir ekalliyetin, sanâyi’ ‘amelesinden müteşekkil bir ekalliyetin, eseri olacaktı ve bunlar iktidâr mevki’ini zabt edecekler, Komünist te’sîsâtını kuracaklar ve

bu sûretle meydâna gelecek sa'âdet ve refâh devresi ile dünyanın diğerk mahallerine evreng olacak, onlara ders vereceklerdi. Sa'âdet ve refâh devresini açacak olan bu ekalliyet hâkimiyetine, Marksizm'in ta'bîri ile "Proletaryanın Diktatörlüğü" deniliyordu.

Mesleğin hasbî muta'assıbları, her yerde şedîd bir propagandacı enerjisi ile ömürlerini ve kudretlerini bu fikrin neşrine sarf ettiler. Yirminci asrın ilk on senesinde bütün dünyada bir milyon kadar, belki de daha ziyâde insân kanâ'at getirmişlerdir ki bu mübhem "proletaryanın diktatörlüğü" tasavvuru fi'ile çıkarılırsa yeryüzünde hemân kendiliğinden yeni ve daha iyi bir ictimâ'î nizâm te'essüs ediverecekti. Bu fikrin ne kadar hayâlî bir şey olduğunu evvelce Sosyalizm mes'elesini münâkaşa ederken göstermiştik.

Marksistlerin, "Kapitalizm"ın imhâsından sonra, ne yapacakları, amelenin mesâ'îsini nasıl ödeyecekleri, 'umûmî işleri ne sûretle tedvîr edecekleri, iktisâdî mes'eleleri nasıl idâre edecekleri hakkında vâzıh ve takarrur etmiş planları yoktu. Bütün bu mes'eleler, şübhesiz, 'âdilane olmayan ampirik birtakım tarzlarla halledilmişti ki bu tarzlar endividualist Kapitalist sistemine uymayan ve o sistem dâhilinde tatbîk edilemeyen şeylerdi. Fi'l-hakîka onlar 'ameleye "sen bize kuvvet ver, her şey olacaktır" dediler. Ve Rusya'da, kendilerine o kadar iyi hıdmetde bulunduğu müttefikleri tarafından uğradığı ezâlar, istâflar ve hıyânetler üzerine ye's içinde nefisini "proletaryanın diktatörlüğü"na teslîm etti.

Rusya'daki Komünist Fırkası 800,000'den fazla a'zâya mâlik olduğunu hiçbir vakit iddi'â etmedi ve belki hakikatde de a'zâsı mikdârı 250,000 kişiyi bile geçmemiştir. Lâkin bu nisbeten küçük teşkîlât, 'azimkâr ve mefkûresine sâdık olduğu için, ve inhilâl içinde olan bütün memleketde ona karşı koyabilecek-derecede nâmûslu, 'azimkâr ve ehliyetli hiç kimse bulunmadığı için, fırka Petersburg'da, Moskova'da ve Rus şehirlerinin çoğunda yerleşmeye, donanma efrâdını (ki bunlar zâbitlerini öldürdüler ve Sivastopol ile Kronşad istihkâmlarını zabtettiler" kendilerine ilhâk etmeye ve Rusya'nın bi'l-fi'il hâkimi olmaya muvaffak oldular.

Evvelâ bir terhîb ve tedhîş hükûmeti safhası cereyân etti. Bolşevikler iddi'â ediyorlar ki ilkin böyle tedhîş (s. 70) -sûretiyle hareket etmeleri zarûrî ve gayr-ı kâbil-i ictinâb idi. Memleketin ictimâ'î inhilâli son haddine varmıştı. Köylüler vâsi' mikyâsda kıyâm ederek arâzî sâhiblerine ta'arruza geçmişlerdi, mâlikâneler yıkılıyor, şatolar yakılıyordu; vakâyî' ilk Fransız İhtilâli'ndeki hâlleri tanzîr ediyordu. Pek şâyân-ı nefret

mezâlim îkâ' ediliyordu. Köylüler arâzîyi zabt ve aralarında taksîm ediyorlardı, hem de Karl Marks'ın bu mes'ele hakkındaki ta'lîmâtından külliyen bîhaber oldukları hâlde bir taraftan yüz binlerce 'asker silâhları ellerinde olarak harb mîntikalarından savuşup serseri bir hâlde yurtlarına dönüyorlardı. Çarlık hükûmeti cem'an sekiz milyon kişiyi 'askere almıştı -bu techîz ve sevk edebileceği mikdârın çok fevkinde idi- bunları köylerinden toplamış, cebheye göndermişti, şimdi ise bu askerlerin büyük bir kısmı açıktan açığa şakâvete kalkmış, köyleri harâca kesmişti. 1917'nin Teşrînievvel ve Teşrînîsânî aylarında Moskova bunlarla dolmuştu. Çeteler hâlinde kısım kısım fa'âliyyete geçen bu askerler evlere giriyorlar, yağmagerlik ediyor ve tahrîbât yapıyorlardı, hiç kimse de onlara karışmıyordu. Kânûn, idâre tamâmiyle ortadan kalkmıştı.(s.71)

Öldürülen ve soyulan insânların cesedleri yığın yığın sokaklarda kalıyor, günlerce kaldıran olmuyordu.

Hâtırda tutalım ki, Bolşevikler'in iktidâra geçtikleri sırada işte ahvâl bu merkezde idi, bu hâller ise onların sû-i idârelerinden tevellüd etmiş değildi. Âsâyîşi i'âdeye çalışan Bolşevikler, bir müddet, üzerinde silâh bulunanları kim olursa olsun, derhâl i'dâm ettiler. Binlerce insân yakalandı ve kurşuna dizildi, Moskova'nın böyle şedîd bir harekete girişmeden âsâyîşi şöyle böyle i'âde edebileceğini de farz edemeyiz, çünkü bu pek şübhelidir. Çarlık Rusyası'nın inhidâmı o kadar tâm olmuştu ki âsâyîş nâmına ortada hiçbir şey kalmamıştı. Reîs Masarik (?) bu kitâbın mü'ellifine "onlar kurşuna dizmeye mecbûrdular" demiş ve sonra 'ilâve etmiştir: "yalnız kurşuna dizmekte ma'kûliyyet derecesini geçtiler, zâlimâne hareket ettiler."

1918 ilkbahârında Bolşevikler Rusya'da büyük şehirlerden çoğunun idâresine, şimendüferlere ve vapurlara vaz'-ı yed ettiler. Kânûnîsânî'de "mü'essîsân meclisi" fesh edildi ve a'zâsı dağıtıldı, çünkü Bolşevikler bu meclisle geçinememişlerdi, meclis a'zâsı hedefleri ve fikirleri i'tibârıyla çok inkisâma uğramıştı, Bolşevikler ise 'azimkârâne harekete muhtâcdılar, Mart'da da Brest Litovsk'da Almanlar'la sulh -pek teslîmiyetkârâne bir sulh - mu'âhedeşi imzâladılar.

Rusya'yı idâre etmeye başlayan Bolşevik diktatorluğunun başında Lenin bulunuyordu, Lenin pek enerjik ve pek cev'v'al fikirli bir adamdı. Hayâtının kısm-ı a'zamını Londra ve Cenevre'de ihtiyârî menfî olarak geçirmişti, oralarda siyâsî spekülasyonlarla ve Rusya'da gizli gizli Marksist teşkîlâtı yapmakla meşgûl olmuştu. Lenin pek nâmûslu bir prensip adamı idi, yaşayışı sâde idi, yorulmak bilmezdi, idârenin

‘amelî cihazları hakkında ise hiçbir tecrübesi yoktu. Onunla birlikte çalışan Troçki de hayâtını Nivyork’da ihtiyârî menfî olarak geçirmişti, bu adam sonraları şâyân-ı dikkat bir ‘askerî ehliyet ibrâz etmişti. Rusya’nın idâresini ele alarak onu yeniden tanzîm etmek ve harbin ilkâ ettiği felâket-engîz vaz’iyyetden kurtararak memleketi Komünist rejiminin sa’âdet ve refâhına kavuşturmak için iş başına geçenler arasında Radek, Lunaçarski, Zinovyeff, Zorin, Kameneff ve Krasin en ziyâde tebârüz edenlerdir.

İlkin Bolşevik liderlerinin ihtirâsları Rusya-hudûdlarından çok ötelere kadar taşmıştı. Rusya onlar için kâfi derecede büyük bir sâha değildi. Bolşevikler bütün dünyada ictimâ’î ihtilâl i’ân ettiler ve bütün ‘ameleyi, birleşerek, Kapitalist sistemini yıkmaya ve dünyayı plansız ve şekilsiz bir Marksist rejiminin sa’âdet ve refâhına kavuşturmaya da’vet ettiler. Lâkin bu tarz (s. 72) hareket, onları, mevcûd hükûmetlerle, tabî’î olarak husûmet hâline soktu. Bu hâl, Bolşevikler’i, Rusya’da Komünizmi te’sîs etmek ağır işine ‘ilâveten yeni ağır bir iş karşısında bıraktı; kendilerinin ecnebî hükûmetlerine karşı aldıkları bu muhâlif vaz’iyyet netîcesinde şimdi Rusya’yı mukâbil ta’arruzlara karşı muhâfaz etmek mecbûriyeti de hâsıl olmuştu.

İki-üç sene zarfında Bolşevikler mükemmelen işleyen-bir Komünist idâresi kurmak husûsunda tâm bir iflâsa uğradılar, Marksizm ‘umdesinin ‘akâmetini fi’ilen isbât etmiş oldular. Düşmüş olan Rusya’yı yeniden ayağa kaldıramadılar. Perîşân bir hâle gelmiş olan Rus sanâyi’ini tamâmiyle tanzîm ve yeniden teşkîle muvaffak olamadılar. Bolşevik liderlerinin çoğu yazan ve söyleyen tipte insânlardı, fi’ilen idâre husûsunda hiçbir tecrübeye sâhib değillerdi.

İdâreye geçtiklerinin ‘akabinde pek dar bir sınıf münâfereti gayretiyle hareket ederek Rusya’da eski rejimden kalmış, iş ve sanâyi’ idârecisi fenn ve teknik adamı, fabrika müdürü ve sâ’ire gibi ihtisâs erbâbının çoğunu yok ettiler. Bolşevikler’in iş başındaki ‘amelenin psikolojisi hakkında sistemli bilgileri yoktu –ve Marksist prensiplerinin muta’assıb tarafdârı olan bu adamlar bilmedikleri şeylerden nefret etmek sûretiyle kendi kendilerini de aldatıyorlardı. Hattâ nefret ettikleri eski Kapitalistlerin ‘amelî ma’lûmâtına bile mâlik değildiler. Onların bütün bildikleri yalnız ‘amelenin mitinglerdeki psikolojisinden ‘ibâretti. Bütün Rusya’yı tahrîk ve teşvîk ile idâre etmeye kalkışmışlardı, hâlbuki ne fabrikasına dönen ‘amele, ne de tarlasına ve sabanına ‘avdet eden köylü bu tahrîk ve teşvîklere mukâbil ‘amelî bir netîce husûle getirmiyordu. Münâkalât ve şehirlerdeki fabrika istihsâlâtı serî’ bir sukûtle inhitât etti, köylü ise yalnız kendisi için ekip biçiyor ve fazla mahsûlünü saklıyordu.

Bu kitâbın mü'ellifi 1920'de Petersburg'a gittiği zamân orayı 'akıllara hayret verecek derecede harâb ve ıssız bulmuştu. Modern bir şehrin böyle bir inhidâma uğraması ilk def'a vâki'oluyordu. Dört sene müddetle hiçbir şey ta'mîr edilmemişti. Sokaklarda büyük çukurlar vardı, kaldırımlar harâb olan kanalizasyon mecrâlarına çökmüştü, fenâr direkleri yıkılmış ve öylece kalmıştı, bir tek açık dükkân yoktu ve çoğunun kırılmış vitrinleri tahta perdelerle kapanmıştı. Sokaklarda tek tük rast gelinen gelip geçici insânların üzerindeki elbiseler paçavra hâlinde idi, çünkü Rusya'da ne yeni elbise kalmıştı, ne de ayakkabı. Birçokları ayaklarına kundura yerine ağaç lifleri dolamıştı. Ahâlî, şehir ve her şey berbâd ü perîşân bir hâlde idi. Hattâ Bolşevik Komünistlerinin yüzlerini bile çalı gibi bir sakal örtüyordu, çünkü ustura kabîlinden şeyler Rusya'da yapılmadığı gibi, hâricden de idhâl olunamıyordu. Ölüm nisbeti müdhîşdi, (s.73) (s.74) -belâya uğramış olan şehrin sekenesinden her sene ölenler mikdârı yüz binleri buluyordu.

Bolşevik diktatorluğunun, hattâ 1917 ve 1919'da bile, tuttuğu yoldaki hatâyı anlayarak içinde bulunduğu vaz'iyetin evvelden önüne geçilemeyen 'âmillerine intibâk edebileceğini kabûl etmek için birçok sebepler vardır. Bolşevik liderleri dar ve prensip i'tibâriyle muta'assıb adamlardı, lâkin bunların içinde birçokları cevval bir muhayyile ve zihin sâhibi idi ve hiç münâkaşa götürmez ki yaptıkları bütün fenâlıklara rağmen niyetlerinde hâlis ve usûllerinde sâdık idiler. Kendi başlarına kalsalardı, insânlık için pek büyük bir kıymeti hâ'iz bir tecrübeyi başa çıkarabileceklerdi. Sistemlerini pek batî bir tekâmül netîcesinde 'an'aneleşen nakid sistemine rabt ederek, köylü çiftçilerin gayr-ı kâbil-i tedâvî endividualizmi ile uğraşabileceklerdi. Lâkin kendi başlarına bırakılmadılar. Daha ilk zamânlarından i'tibâren, Garbî Avrupa'da ve Amerika'da 'aleyhlerine çalgınca bir muhâlefet başladı. Hemân aynı derecede ehliyetsiz ve felâket-âmîz olan Çarlık rejimine karşı gösterilen müsâmaha Marksist sergüzeştçilerden esirgendi. Bütün dünya onlara karşı boykot i'lân etti ve Fransa ve İngiltere'nin mürteci' hükûmetleri gerek Rusya dâhilinde ve gerek hâricinde Bolşevikler'e hücum edecek her serseriye tahsîsât verdi ve yardım etti.

İnanılmayacak derecede bir sû-i niyetle yapılan matbû'ât hücumu ile dünya efkârı teşvîş edildi ve Bolşevikler 'aleyhine hayâl mahsûlü olan kötü isnâd ve iftirâlar seyl gibi aktı. Onlar fenâ bir ictimâ'î ve iktisâdî nazariyeye sâlik olan ehliyetsiz prensip adamları idiler ve perîşân bir hâle gelmiş bir memleketde bocalayıp duruyorlardı; bu cihet doğru idi. Mâdûn mertebedeki tarafdârları arasında kötü ve behîmâne gaddâr

insânlar vardı. Hangi hükûmet olursa olsun, idâre cihâzını kullanmak için Rusya'da ancak kifâyetsiz 'unsurlar bulabilecek ve onlar üzerindeki murâkabesi de za'îf bir hâlde kalacaktı. Lâkin Bolşevik aleyhdârı propaganda, Moskova'daki sergüzeştçileri cihân tarihinde misli görülmemiş şâyân-ı nefret mahlûklar olmak üzere tanıtıyor ve sâdece bunların ortadan kaldırılması ile Rusya'da sa'âdet devrinin i'âde edilebileceğini telkîn eyliyordu. Bolşevikler 'aleyhine 'âdetâ bir nevi' Ehl-i Salîb teşkîli va'z edilmeye başlandı, bu hâl, liberal kafalı insânlarda onlar lehinde canlı bir 'aksü'l-'amel tevfid etti, eğer böyle hareket edilmeseydi liberal düşünöenler belki de Bolşevikler'e karşı daha tenkîdkâr vaz'iyette kalabilirdi.

Bu teşkîlâtlı husûmetin netîcesi olarak Rusya'daki Bolşevikler, daha ilk baştan, ecnebî ta'arruzlarına karşı müdâfa'a vaz'iyetine geçmeğe mecbûr oldular. Garb hükûmetlerinin müstemirr düşmanlığı onları Rusya içinde pek ziyâde kuvvetlendirdi. Marksizm'in enternasyonalistlik nazariyesine rağmen Moskova'daki Bolşevik idâresi, hükûmeti ecnebîlere karşı ve hâssaten köylüyü arâzî sâhiblerinin ve muhtekirlerin 'avdetine karşı müdâfa'a eden vatanperver bir hükûmet hâlini aldı. Bu garîb bir vaz'iyet olmuştu: Rusya'da Komünizm köylülerin arâzî sâhibi olmalarını kabûl ediyordu. Ve pasifist (sulh tarafdârı) olan Troçki de bu rejimde gördüğü terbiye ile kendi emeline rağmen büyük bir ceneral oluyordu.

Lâkin Lenin hükûmetinin cebr ve ikrâh ile kabûl ettiğı bu militarizm ve vatanperverlik, hudûdlara karşı olan bu prensible mütenâkız dikkat, dâhilde polis ve inzibât teşkîlâtının gereğı gibi te'essüsüne mâni' oldu, Bolşevikler bu vaz'iyetler karşısında, bu teşkîlâtı lâyıkıyla tanzîm iktidârını hâ'iz olsalardı bile bir şey yapamazlardı. Çarlık devrinin engizisyon kârı zâlim polisi yeni idârede hemân hemân 'aynen devâm etti. Gizli teşkîlâtlı bir hafiyeye sistemi fa'âliyyete başladı: Hûnhârâne 'an'anelere istinâd eden bu teşkîlâtın (s.75) elindeki kuvvet ve salâhiyyet hudûdsuzdu. Teşkîlât bir taraftan hâricden gösterilen ecnebî fesâdcılara, diğör taraftan dâhildeki muhâliflere, mürteci'lere, hâ'inlere karşı mücâdeleye başladı ve tecziye husûsundaki çirkin iştiyâkını bol bol tatmîn etti. 1918 Temmuz'unda, Çar ve â'ilesi –mürteci' askerler tarafından Bolşevikler'in elinden kurtarılması tehlikesi mevcûd olduğu cihetle-küçük rütbeli bir zâbitin hükmüyle katledildi. Bu katillerin mes'ûliyyetini Bolşevik hükûmetine yükletmek için, o hükûmet 'aleyhine, herhangi şekilde hiçbir delîl ve beyyine mevcûd değildir. 1919 Kânûnı sâni'sinde Çar'ın 'amcaları olan dört grandük

Petersburg'da polis komisyonu tarafından, Lenin'in apaçık muhâlefetine rağmen, i'dâm edildi.

Beş sene müddetle Rus milleti, bu garîb ve tarihte misli olmayan idâre altında, hâricin onu taksîm ve teshîr etmek için vâki' olan teşebbüsleri karşısında tesânüdünü muhâfaza etti.

1918 Ağustos'unda İngiliz ve Fransız kuvvetleri Arkancel'de karaya çıktı, 1919 Eylül'ünde orayı tahliye ederek çekildiler. Japonlar Şarkî Sibiryâ'da birleşmek için 1918'den i'tibâren büyük bir gayretle çalıştılar. 1919'da Rusyalılar yalnız Arkancel'de İngilizler ve Şark'da Japonlar'la değil, 'aynı zamânda Sibiryâ'da Amiral Kolçak'ın mürteci' kuvvetleriyle, cenûbda Romanya'da Fransız ve Yunan kıta'âtıyla, Kırım'da Fransız ve İngiliz harb mâlzemesiyle müdhiş bir sûretde techîz edilmiş mürteci' ruslar'dan müteşekkil Ceneral Deniken ordularıyla çarpışıyorlardı, bu sonuncu ordulara Fransız filosu da müzâheret ediyordu.

Temmuz'da Deniken ile Kolçak kuvvetleri birleştiler ve Odesa'dan Ufa'ya kadar Rusya'nın cenûb-ı şarkîsini tuttular, bir taraftan da Ceneral Budeniç kumandasındaki bir Estonya ordusu Petersburg'a yürüyordu. Artık Bolşevikliğin 'âkıbeti bir hafta ve gün mes'esi olmuş gibi görünüyordu. Hâlbuki o senenin sonunda Budeniç mağlûb oldu ve unutuldu, Kolçak Sibiryâ'da tâm bir inhizâma uğradı, Deniken de Karadeniz'e sürüldü. Deniken ile ordularının bakiyyesi 1920 senesinin ilk aylarında İngiliz ve Fransız gemileri tarafından Rus sâhillerinden alınarak geri çekildi, Kolçak ise Sibiryâ'da yakalanarak kurşuna dizildi.

Fakat Rusyanın bu vaz'iyeti devâm etmemeliydi, Lehliler Fransızlar'ın tahrîkiyle, 1920 Nisan'ında Rusya'ya harb açtılar ve yeni bir mürteci' akıncı daha bulundu: Ceneral Vrangell. Bu adam da kendi vatanının istilâ ve tahrîb için Deniken'e halef oldu. Lehliler ilkin mağlûb oldular ve Varşova'ya doğru sürüldüler, lâkin Fransızlar'ın mâddî ve ma'nevî yardımları ile, çarçabuk kendilerini toplayarak Rus arâzîsi dâhilinde muzafferâne ilerlemeye başladılar, bunun üzerine Lehistan için epeyce arâzî kazancını te'mîn eden bir sulh mu'âhededesi 1929 Teşrînievvel'inde Riga'da imzâlandı. Vrangell büyük sâhalardaki ekinleri ve yiyecekleri imhâ ettikten sonra, Deniken'in 'âkıbetine uğradı ve senenin sonunda, Garb devletlerinin gösterdiği himâye ile geri çekildi. 1921 Mart'ında Bolşevikler Kronştad'daki "Bolşevizmin muhâfız kıta'âtı" sayılan bahriyelilerin 'isyânını bastırdılar.

Bolşevikler'e karşı Garbî Avrupa ve Amerika'da hüküm süren garib ve gayr-ı ma'kûl husûmet hisleri, 1920 senesi zarfında, yavaş yavaş azalarak vaz'iyetin daha sâlim bir sûretde idrâkine yol vermeye başladı. Bolşevik hükûmetini tamâmiyle "tanımak" husûsunda birçok müşkilât vardı, bu müşkilât en ziyâde gayr-ı ma'kûl sebeblere istinâd ediyordu ve buna kısmen de Bolşevikler sebebiyet veriyordu. 1920 nihâyetinde Rusya ile dünyanın diğer devletlerinin çoğu arasında bir nevi' gayr-ı resmî sulh hâli (s. 76) başlamıştı ve Amerikalı, İngiliz ve Fransız anketçileri Rusya'ya girip çıkabiliyorlar, o memleketde gezebiliyorlardı.

1921 senesinin ilk aylarında İngiltere ve İtalya, Rusya ile ticârî i'tilâfları 'akd ettiler ve Rusya'nın "ticâret delegeleri" nâmı altındaki mümessilleri o boykotlu ülke ile dünya arasındaki münâsebâtı yeniden açtılar.

Lâkin fecâ'at içinde yaşayan bu halk için yeni ve daha müdhiş bir felâket hâzırlanıyordu. 1921'de misli görülmemiş bir kuraklık oldu. Bu kitâbı dikkatle okumuş olan kâri'ler, Hazar Denizi'nin şimâl taraflarındaki geniş sâhalarda iklimin ne kadar karârsız ve mütehavvil olduğunu evvelce de görerek not etmişlerdir. Bu sâhalarda tabî'î olarak göçebe halkın yerleridir; büyük mikdârda çiftçi ahâlînin buralarda emîn bir sûretde yaşayabilmesi çok şübhelidir. İşte 1921'de kuraklık yüzünden Rusya'nın şark-ı cenûbîsinde geniş sâhalarda hiçbir mahsûl alınmadı ve bunun netîcesinde tarihin kayd ettiği kıtlıkların en müdhişlerinden biri zuhûr etti. Milyonlarca insân helâk oldu. Binlerce halk bütün köyler ve nâhiyeler ahâlîsi yerlerinde oturakaldılar, ölümü beklediler ve öldüler. Birçokları ot, saman yedi, toprak yedi ve ağza alınamayacak mundarlıkları yedi. İnsânlar mezârları açtılar, cesedleri yediler, yamyam oldular. Geniş sâhalar nüfûssuz kaldı. Hâlbuki yalnız Amerika'da değil, Ukrayna'da, Romanya, Macaristan'da da fazlası yakılabilecek derecede mebzûl zahîre vardı. Fakat kıtlık sâhalarının muvâsale ve münâkalası Kolçak, Deniken ve Vrangal ordularının hareketleri yüzünden bozulmuş, tamâmiyle inkıtâ'a uğramıştı.

Bolşevik hükûmeti ise boğulan felâketle uğraşmak için ne paraya ne de bir çâreye mâlikdi. Bir Amerika komisyonu ile büyük kutub seyyâhlarından Nansen'in idâresi altında diğer bir komisyon, hükûmetin muvâfakat ve mu'âvenetiyle, kıtlık sâhasında yardım teşkilâtı yaptılar ve Amerika'dan epey cömerdâne gönderilen zahîre ve erzâk felâket sâhasına aktı. Lâkin Avrupa hükûmetleri, matbû'âtın Bolşevik 'aleyhdârı propagandası yüzünden, milletler yanlış fikirlere sapmış olduğu cihetle, vaz'iyetin bu fecâ'ati karşısında pek cüz'î bir hassâsiyet gösterdiler veyâ hiç

göstermediler. İngiliz hükûmeti, ki sâbık müttefiki ‘aleyhine gayr-ı meşrû’ harekât için yüz milyon lira sarf etmekten çekinmemiştir, bu mu’âvenet işine hiçbir sûretle iştirâk etmemek sûretiyle İngiltere’nin iyi adını bütün dünya lekeledi. Büyük Harb’in insânlara öğretmiş olması lâzım gelen beşerî tesânüd dersini insânlar, öğrene öğrene, ancak bu kadar öğrenebilmişlerdi.

Rusya’da yüz binlerce bedbaht açlıktan ölürlen birkaç yüz kilometre ötede zahîre anbarlardan taşıyor ve isrâf ediliyordu, Garbî Avrupa’da gemiler yük bulamadıklarından limanlarda demirli bekliyorlar ve raylar, makineler yapabilecek olan çelik fabrikaları da işsizlik yüzünden ‘âtil duruyorlardı, milyonlarca işçi de işsiz kalmıştı, patronlar ve iş adamları “onlar için yapacak iş yok” diyorlardı. İşte dünya böyle bir hâlde iken Rusya’nın cenûb-ı şarkîsinde binlerce mil murabba’ı sâhalar metrûk tarlalardan, ahâlîsi kâmilten ölmüş kasaba ve köylerden müteşekkil bir çok hâlini aldı.

Ma‘a-mâ-fih bu felâketlerin içinde de Bolşevik hükûmeti sebât etti ve devâm etti. Ve bu garîb yeni çeşid devletle seciyesi seciyelerine uymamakla berâber, anlaşmak ve onu tanımak zarûreti Avrupalılar’ın kafasına tedrîcen girmeye başladı. Garb ‘âlemi bugüne kadar hep bu zarûret ile güleşmektedir [güreşmektedir]. Bu satırların yazıldığı zamânda, büyük mesâfelerin tevfid ettiği uzak ayrılıkların ortadan kalkmış olduğu bir seyyâre üzerinde kapitalist sistem ile Komünist sistem arasında münâsebet te’sîsi mes’elesini hâlâ halledilmemiş bir hâlde bulunuyor. (s. 77) Garbın husûmeti karşısında oradan yüzünü çeviren Bolşevik propagandası Hindistan ve Çin’in mağdûr kitlelerinde gittikçe artan bir hüsn-i kabûl görmektedir. Bolşevikler’in dâ’imâ iki cebheleri vardır, bir cebhe “Garblaşdırıcılar” cebhesidir ki bunlar ‘ilm, makina, büyük istihsâl teşkîlâtı gibi şeyleri kullanmak isterler, Lenin ile Troçki bu cebhenin tipik şahsiyetleridir, öteki cebhe “Şarklaşdırıcılar” cebhesidir, bunların temâyülü ibtidâ’î mistikdir ve açık mücâdeledir. Bu cebhenin baş mümessili Zinoyef’dir. İngiliz ve Fransız hükûmetlerinin siyâsetleri Bolşevik hükûmetin müstemirr bir sûretde Şark’a teveccühüne sâ’ik oldu. İslâm ‘âlemi Bolşevikler’den aldığı ders ile çoktan beri tevakkuf etmiş olan inkişâfına yeniden yol açacak gibi görünüyor. Bolşevik rejiminin, iki buçuk ‘asırdan beri dünyaya hükmeden, Atlantik medeniyetlerine karşı olan vaz’iyyeti gittikçe daha ziyâde İslâmiyet’in bu medeniyetler muvâcehesindeki vaz’iyyetine benziyor. Her ikisi de amansızdır ve “yola gelmez”. Birbirlerini çekemeyen, acı rekâbetlerle ve menfa’at cidâlleriyle yekdiğerine hasm o’lan Garb devletlerinin istismâr usûlleri gittikçe kuvveti

artan yeni bir mukâvemet Rusya'da, Türkiye'de, Şimâlî Afrika'da ve bütün Asya'dadır. Bu toplanan mukâvemet ve onun karşısında gündün güne zevâl bulan enerji 1914-1918 âfetinin hakîkî mikyâsını verir. Garbî Avrupa 'âlemi hâkimiyetinin 'ömrü son günlerine yaklaşıyor gibi görünüyor.

1924'de Lenin öldü. Bu ölüm Bolşevik hükûmetinin usûl ve 'an'anelerinde hiçbir değişiklik yapmadı. Bir zamânlar Zinoyef'in idâresindeki "Şarklaşdırıcılar" Rusya'nın istikbâline hâkim olacak gibi göründüler, şimdi ise terâzînin meyli onlar 'aleyhine dönmektedir.

1.2. Müstakbel Harb Hakkında Bir Kehânet

1919-20'de dünya için itmi'nân-bahş bir müsâlemet te'sîsindeki muvaffakiyetsizlik, işâret ettiğimiz gibi, Büyük Harb'in sebebiyet verdiği hemÂn bütün cihânı saran zihnî ve ma'nevî rehâvetin a'râzından biri idi. Yeni bir harekete geçmek kudretsizliği yorgunluk hâletinin başlıca husûsiyetidir, insân, hâlinde bir değişiklik yapmak iktidârından mahrûm olunca, sırf bu sebepten, zihnî i'tiyâdlarına tâbî'-olarak eskiden alıştığı gibi hareket etmekte devâm eder. Yorgunluktan mütevellid bu 'atâlete bu zamânın 'askerî ricâlinden sâdır olan fikirlerden daha iyi misâl bulunamaz. Londra'da Royal United Service Institution⁹'da 1919 Kânûnievvel'inin bir gününde (s. 78) Ceneral Sir Lui Jackson tarafından fild [field] maraşallara, cenerallere ve diğer 'askerî erkâna hitâben verilen nutkun burada hulâsaten zikri kâri'ler için pek 'alâka-âver olur. Celseye İngiltere Harbiye Müsteşârı Lord Pil riyâset ediyordu, kâri'ler binânın o kadar büyük olmayan pek muhteşem ictimâ' salonunu ve orada toplanarak hatîbin her sözünü sâkin bir dikkatle dinleyen bu zarîf ve 'azametli 'asker sîmâlarını kendileri tasavvur etsinler. Ceneral, 'âdetâ bir şevk ve heyecâna kapılmış gibi söylüyor ve "gelecek harb"de 'askerî usûllerde vukû'u muhtemel olan teknik inkişâflardan bahsediyordu. Hâricde Hvayt Hol'un [Whitehall] akşam fecri içinde sokak galebeliği (kalabalığı) akıyordu, 1914'teki kadar büyük olmamakla berâber, izdihâm yine oldukça ziyâde idi, omnibüsler hınca hınç dolu idi, çünkü 'adedler ahâlîye kâfi gelmiyordu, halkın elbisesi ise 'umûmiyetle evvelinden daha pejmürde idi. Hvayt Hol'dan biraz ötede muvakkat Cenotaph (mechûl 'askeri kabri) görülüyordu ki 'kâ'idesi, çiçekleri solmuş ekliller (?), taçlar, buketler ve sâ'ire ile görünmez bir hâle gemiştii. Bu âbide

⁹ Berrî ve bahrî 'askerliğe 'â'id 'ilm ve fennlerin terakkîsi ile 'alâkadâr bir nevi' enstitü. Mütercim

imparatorluğun son harbde ölen sekiz yüz bin gencinin hâtırasını ebedîleştirmek içindi. Birkaç kişi buna tâze çiçekler koyuyor, bir-iki kişi de ağlıyordu.

Halkın ve sokakların ‘umûmî görünüşü, bu galebelikten daha ötelere, Londra’nın bütün kurşunî vüs’atine yayılıyordu, Londra’da halk şimdi, şimdiye kadar olmayan bir levhada toplanmıştı. Bu halkın yiyeceği evvelkinden çok daha bahâlî, işi ise evvelkinden çok daha emniyetsiz ve karârsız idi. Lâkin bütün manzarayı bu hüzn-engiz hâl kaplamasın, Recent strit [street], Oksfort strit, Bond Street (s. 79) câddeleri, vitrinleri seyreden mağazalarda alışveriş eden insânlarla parıl parıl parlıyordu ve otomobilleri sokaklar almıyordu; çünkü unutmayalım ki harbde herkes gâyb etmemişti. Londra’nın ötesinde kırlar gecelere gark olmuştu, Dar Deniz’in öbür tarafında ise tahrib edilmiş Şimâlî Fransa ve Belçika on binlerce küçük çocuğu sütsüzlükten çöken ve ölen Almanya, açlıktan kıvranan bütün bir Avusturya vardı. ‘Umûmun kanâ’atince, eğer Amerika mu’âveneti çarçabuk yetişmezse, Viyana halkının yarısı ilkbahara kavuşmadan ölüp gidecekti. Bu alacakaranlık sâhaların ötesinde de Rusya simsiyah duruyordu. Bari, hiç olmazsa orada ne zenginler bir şey satıyor, ne de ‘askerî ricâl gelecek harb hakkında nutuklar söylüyordu. Lâkin buzlu Petrograd’da pek az yiyecek vardı, pek az odun vardı, hiç kömür yoktu. Karların eriştiği kadar cenûba doğru Rusya’nın bütün şehirleri ‘aynı hâlde idi ve Ukranya ile cenûbda ise berbâd ve mundar bir harb, ‘âkıbetine yaklaşıyordu. Avrupa müflisdi, halkın ceplerinde kâğıd paralar hışırdıyordu ve sâhiblerinin her adım atışında bu paranın kıymeti biraz daha düşüyordu.

Şimdi tekrâr, “United Service Institution”(n)un bol ışıklı salonunda Sir Lui’ye ‘avdet edelim. Onun fikrince, harb san’atında yapılacak, tarihte görülmemiş mertebede, vâsi’ ve mu’azzam ta’dîlâtın ‘arefesinde bulunmakta imişiz. Binâ’en-’aleyh bizler - bizlerden maksad bi’t-tabi’ (s. 80) İngilizler’dir, bütün insânlık değil- silâhlanmakda devâm ederek, diğer milletlere takaddüm etmeli imişiz, bu güzel bir umûmî mukaddime oluyordu. “Yeni silâhlar çıkarmak lâzımdır... Bunu en iyi yapacak millet gelecek harbde büyük bir tefevvuka mâlik olacaktır. Birtakım insânlar vardır ki teslîhâtın tenkîsi hakkında bağırp duruyorlar...” (Nutkun burası ‘asker efendilerce pek ziyâde istihzâ ile telakkî edildi)

Sir Lui’nin kanâ’atince cenk san’atında vâki’ olacak en büyük inkişâflar mihânîkî nakliyât sâhasında olacaktır. Ceneral “Tank”dan nankörce bahsetti. Bu ‘asker efendiler, kendilerini ‘âdetâ zorla ve kendi istediklerine rağmen zafere ulaştıracak mâhiyetteki îcâdlara karşı nankördürler. “Tank” Sir Lui diyor “bir hayâldir...” ona göre

“Tankın en bâriz husûsiyeti” mihânîkî nakliyâtı yol kaydından kurtarmasıdır. Şimdiye kadar hareket hâlinde bulunan ordular yalnız şoseleri tahrîb edebilecek kâbiliyette idiler, şimdi ise “katerpilar” tekerlekler üzerinde yapılan nakilyât sâyesinde geniş bir cebheye dağınık nizâm ile ilerlenebilir, ve toprak, mühimmât, levâzım, köprü mâlzemesi, sallar ve efrâd da taşınabilir ve bu sûretle bir taraftan da çitler, arıklar, hendekler, tarlalar, çiğnenmiş mevrû’ât tamâmiyle imhâ edilmiş olur. Ordular geçtikleri yerlerde arkalarında toz ve çamurdan başka bir şey bırakmazlar. Ve böylece muhayyilelerimiz harbin asıl kendisine götürülüyor.

Sir Lui gaza taraftardır. Gaz, hâssaten, te’dîb hareketleri için şâyân-ı tavsiyedir. Burada ceneral ‘âdetâ santimentalizme yaklaşan bir lem’a-i hiss ile muhâtablarını şaşırttı, (s. 81) hayretlere düşürdü: “Mümkündür ki lüzûmsuz ızdırâblara sebebiyet veren gazların kullanılmaması hakkında bir i’tilâf vücûda gelebilir” dedi. Lâkin bunu söyleyen kalbî idi, kafası değil, çünkü pek a’lâ biliyordu ki eğer kânûn, harbin her ne çeşid olursa olsun fenâ vâsıtaların kullanılmasını men’ edebilirse, artık harbin kendisini de büsbütün men’ edebilecek bir hâle gelmiş olur. Peki ya o zaman Sir Lui Jackson ile muhâtabları ne olacak? Harb harbdır, onun biricik kânûnu da şudur: Düşman kuvvetlerinin a’zamî derecede imhâsı lâzımdır. Harbde bütün insâniyet ve hakkâniyet mülâhazaları işte bu kânûna tâbi’ ve mutâ’dır.

Gazdan sonra Sir Lui hevâya geçti. Bu sâhada “en mühim terakkîler” olacağını haber verdi, “şimdiden uçucu destroyerlerden, uçucu beton istihkâmlardan tehâşî etmemize lüzûm yok... Lâkin yirmi sene müddetle hevâ kuvvetleri tahsîsâtı harb hâzırlıklarımızın en mühim kısmını teşkîl etmelidir” dedi. Ticâret tayyâre filolarının ne sûretle bombardıman ve keşf filoları hâline getirilebileceğinden bahsetti ve her an hâzir olmak üzere mühim mikdârda husûsî harb tayyârelerine olan ihtiyacı zikretti. Gelecek harbin tayyârelerin, yalnız cebhelerde yapacakları bombardımanlarla değil, asıl cebhenin çok gerilerinde “mâlzeme i’mâl olunan ve ‘asker yetiştirilen” merkezleri bombalamakla en iyi netîceleri te’mîn edeceklerini sebep ve delîlleriyle îzâh eyledi. Bu iş, 1917-18 senelerinde Londra’da veya İngiltere’nin şark taraflarında oturmuş olanların bildikleri gibi, şehir ve kasabalardaki ahâlî üzerine, bilâ-tefrîk, bomba yağdırmak ma’nâsınadır. Lâkin, tabî’î, o zamândaki “çıraklık” devrinin bombardımanı “gelecek harbin” bombardımanına nazaran çocuk oyunu gibi kalacaktır. Gelecek harbde hesâbsız derecede çok tayyâre ile daha büyük ve daha berbâd bombalar bulunacaktır...

Sir Lui tasvîrinde devâm ederek gelecek harbin imkân dâhilinde bir hâdisesi olmak üzere “Londra’nın büyük bir kısmının tahrîbi”nden bahsetti ve bu sûretle kıssadan çıkarılacak en yüksek hisse, olarak en büyük ma’âşların en yüksek mevki’lerin, en geniş tahsîsâtın ‘asker efendilere verilmesi îcâb ettiğini söyledi. “Bu masraf sûret-i mutlakada zarûrî bir sigorta mâhiyetindedir.” Bu noktaya ceneralin sâmi’leri harâretle iştirâk ettiler. Ve Ceneral Ston nâmında biri de söylediği sözlerin menba’ından¹⁰ biraz gâfil olarak “Ümîd ederim ki bu nutuk Milletler Cem’iyyeti’ne değil, kendi öz hakkımıza ve kendi hârice gerilmiş kollarımıza (stretched-out) i’timâdın başlangıcı olsun!” dedi.

Fakat biz bu hülyânın tafsîlâtına girişecek değiliz. Çünkü, hakîkaten hiçbir “ütopya” bu kehânetde mevzû’-ı bahs olan, kum torbaları ve peçeleme tertîbatı ile mükemmelen muhâfaza altına alınmış “G. H. Q” (Büyük karargâh-ı ‘umûmî)den başka hemân hiçbir şeyin emniyetde olmadığı, hesâbsız tayyârelerin muhârib memleketleri lâ-yenkati‘ bombardıman ettiği ve “Katerpillar” tekerlekli nakliye arabaları içinde mu’azzam orduların mütemâdiyen dolaşarak yeryüzünün tarlalarını çiğneyip insân kanıyla yoğrulmuş, çamur hâline getirdiği bu dünya kadar imkânsız değildir.

Böyle işler için dünyada ne kâfi kudret kalmıştır, ne de herhangi bir irâde. Tank’ın yapacağı hıdmeti evvelden göremeyen cenerallerin dünyanın iflâsını evvelden görmelerine veyâ anlamalarına intizâr edilemez, halkın mütemevvic mizâcının ‘askerî hareketleri ne kadar tahdîd edeceğini idrâk edebilmeleri ise daha az ihtimâl dâhilindedir. “United Service İnstitution”ın ‘askerî erbâb-ı salâhiyyeti, harbin, düşmanda hâlet-i rûhiyeler yaratmayı istihdâf (s. 82) ettiğinin ve bu hâlet-i rûhiyeler sâyesinde idâme eylediğinin de farkında değiller. Sir Lui’nin hesâblarında gözden kaçırdığı ‘âmil, onun tasavvur ettiği muhârebeye, hiçbir milletin, hattâ gâlib vaz’iyyetde bulunan milletin bile dayanamayacağı vâkı’asıdır. Çünkü şimâlî Fransa, Şarkî İngiltere ve Şimâlî İtalya ahâlisi şimdi anlıyorlar ki gelecek harbin muzafferi de, hemân mağlûbu derecesinde, bombardımanlara uğramış ve açlık sefâleti çekilmiş olacaktır.

1914-18 büyük harbi hakîkatte Garb milletlerinin ‘askerî kudretlerinin en son haddi idi ve onlar döğüştüler ve iyi döğüştüler, çünkü “Harbe nihâyet vermek için harb” ettiklerine inanıyorlardı. Alman imperyalizmi, ma’ârif ve terbiye üzerindeki teşkîlâtı nüfûzu ve mütecâviz bir ticâret teşkîlâtı ile olan sıkı ittifâkı ile berâber mağlûb oldu ve nihâyete erdi.

¹⁰ “Mezâmîr”: CXXXVI’inci mezmûra mürâca’at.

İngiltere ile Fransa ve İtalya'nın militarizmleri nisbeten za'îfdir. Teşkilâtı bozuk ve bozulmakta olan pes-zinde mü'esseselerdir. Büyük Harb'den "artakalmış" şeylerdir. İknâ'-kâr kuvvetleri yoktur. Devâm etmeleri sırf terk edilmelerini te'mîn edecek kifâyetde zekâların fikdânındandır. Avrupa devletlerinden herhangi birinin millet efrâdını, 1914-18'deki hükûmetlerin yaptığı gibi ve 'aynı nisbetde 'askere ve mühimmât fabrikalarına sevk edebileceği şüphelidir. Beşeriyetin önünde hâlâ duran harb hemân muhakkaktır ki evvelkinden daha çok nizâmsız ve daha az şiddetli bir harbdır. Harbin şerâ'itinde vâki' olan tahavvüller şimdiden bile, Lui Ceksın'ın şübhe edeceğinden, çok daha ziyâdedir. Büyük harb arkamızdadır.¹¹

1.3. İrlanda'nın Ayrılması ve İngiliz Emperyalizminin Temerrüdlere

1919'da Hwayt Hol'da 'askerî mütehasıslar ictimâ'ında zihniyetini göstermiş olan "hârice gerilmiş kol" hikmetinin kâ'ili ceneral Ston bu kitâbın maksadlarına pek elverişli bir sîmâdır. "Mezâmîr"den tâli'sizce fenâ naklettiği cümle ve daha tecrübe edilmemiş olan Cem'iyet-i Akvâm hakkındaki nefreti, İngiliz milletinin o zamânki nüfûzlu sınıfında hâkim olan zekâ kıtlığının ve haşîn rûhun tâm bir misâlidir. O zekâ kıtlığı ve huşûnet ki 'âdetâ İngiliz İmparatorluğu denilen mu'azzam kumaşı gayr-ı kâbil-i ta'mîr bir şerefsizliğe ve inkısâma koşturuyordu. Çünkü kâri'ler hâtırlayacaklardır ki "Mezâmîr"de zikredilen kavî el ve hârice gerilmiş kol, Cenâb-ı Hakk'ın 'âdil el ve koludur (XXXVI'nci gayr-ı mezbûr) – ve Ceneral Ston'un bahsettiği el ve koldan büsbütün başkadır.

İngiliz İmparatorluğu Büyük Harb'den mâddî ve ma'nevî pek yıpranık çıktı. En genç neslin güzîdeleri ölmüştü, veya aldığı yaralar ve 'askerî inkıyâdın tevlîd ettiği rûhî inhirâlar yüzünden za'îf düşmüştü. İmparatorluğun hükûmet rutinleri, ve hürriyet i'tiyâdları harb esnâsında mübrem zarûretlerle kabûl edilen birtakım kânûnlar sebebiyle bozulmuş, ve matbû'âtda propagandaya hasr-ı fa'âliyyet etmesi dolayısıyla çığrından çıkmıştı. Bilhâssa hâricî işlere dâ'ir havâdisler çok tahrîfâta uğratılıyordu. 'Âmme ise imparatorluk mesâ'ili hakkında yalnız yanlış ma'lûmât almakla kalmıyor, iş ve ticâret 'âlemindeki felâket-engiz buhrânlarla meşgûl olmaktan bunlara dikkat etmeye bile vakit bulamıyordu. Bu zamân serser ve nefsine mağrûr yüksek me'mûrların fırsat devriydi ve her sâhada da onlar bu fırsattan istifâde ettiler.

¹¹ Büyük arkamızda (mâzîde) kaldı, önümüzde (istikbâlde) böyle büyük harb yoktur, demek isteniyor. - Mütercim

Siyâsi ve idârî muhtâriyeti hâ'iz olanlar müstesnâ olarak, imparatorluğun her yerinde müvâzî fa'âliyyetde giden bir tarz (s. 83) vardı: Takayyüdât, gayr-ı ma'kûl nizâmât, keyfî tevkîfât ve sâ'ire gibi hâllerle tâbi' ahâlînin, hemân sistematik bir sûrette, canından bezdirilmesi. Her yerde 'asker ve me'mûr sınıfı çığrından çıkmıştı. Her yerde eski "tavrı" (muhâfazakâr) 'unsurînin bir infilâk ihdâs etmeye çalıştığı zannolunuyordu.

Bu keyfiyet Hindistan'da da, Mısır'da da, İrlanda'da da hep böyel idi. Merkezî murâkabenin za'afa uğradığı bu ihmâl senelerinde, müstemlekelerde yerli halka karşı olan mevâ'idi tanımamak, ta'addiyât ve tazyîkâtda bulunmak, İngiltere'de ise huzûrsuz bir hâlde olan vicdân-ı 'âmmeyi teskîn için birtakım hayâlî ıslâhât siyâseti ta'kîb etmek gibi hâller Hindistan'ın uslu ve sulhperver halkını bile tahrîk ederek 'âdetâ 'isyâna kaldırdı. Yapılan îkâzlara, kendisini gösteren 'alâmetlere bir müddet hiç ehemmiyet verilmedi. "Pençap" idâresindeki muzlim devşirme tarzı İngiltere'ye en ziyâde sâdik olan bu havâlîyi Hindistan'ın en huzûrsuz eyâletlerinden biri hâline getirdi. Avrupalılar'a karşı kıyâmlar ve hücûmlar görüldü ve hükûmetçe tatbîk edilen bir nevi' resmî terhîb ve tedhîş idâresi Amritsar (Nisan 1919) katli-âmmi ile hadd-i aksâsına vardı, bu hâdisede çoğu silâhsız olan büyük bir halk kitlesi âteş açılarak 379 kişi katledildi, binden fazla insân da yaralandı. Bu câniyâne fâci'adan, İngiltere'deki 'âmmeye ta 1919 senesinin sonuna, Hunter raporunun neşrine kadar haberdâr olmadı. Bir müddetçik İngiliz hayâtının daha iyi 'unsurları ortaya (s. 84) çıktı. Me'a-mâ-fih 'umûmî vâli Lord Riding'in idâresi altında te'sîs edilmek istenen i'tilâf rejimi hükûmetdeki mürteci' 'unsurlar tarafından mâni'alara uğratıldı. Ve menfî mukâvemet va'z eden velîhaslet Gandhi 1922'de tevkîf ve altı sene hapse mahkûm edildi, ve böylece Hindistan için millî mazlûm mertebesine çıkarılmış oldu.

Buna benzer bir mücâdele de Mısır'da vâki' oldu. İ'tilâf için husûle gelen isti'dâd Mısırlılar'ın burnunu kırmak ilcâsına kapılanlar tarafından kötürüm bırakıldı ve mâni'alara uğratıldı. Bu parlak fırsatlar devrinde İngiliz siyâsî kifâyetsizliğinin bütün bu melankolik safhasının en fecî', şâyân-ı merhamet hikâyesi İrlandalılar'la İngiliz milleti arasında gittikçe genişleyen inkitâ' münâsebet mes'elesi ile 'alâkadârdır.

İrlanda'nın büyük ve civân-merd siyâsî ricâlleri olan Redmond birâderlerin yaşadıkları devirde, her iki adanın yan yana yaşaması, serbestçe teşrîk-i mesâ'î ederek dostâne ve müsâvî şerâ'it ile ittihâd hâlinde Britanya İmparatorluğu'nun mes'ûliyyetlerine iştirâk etmesi ve bütün dünyaya karşı bu müttehid sîmâ ile karşı

çıkması hâlâ mümkün görünmekte idi. Adaların birbirine olan pek yakınlığı böyle sıkı bir ittihâdı istilzâm ediyordu. İrlanda ile İngiltere’ni refâh ve sa’âdeti, bedenleri birbirine merbût olan “Siyâmlı İkizler”in müşterek refâh ve sa’âdetleri gibi idi. Mâzîdeki hatâlar ve dînî kagalar ma’kûl ve sâlim bir teşrîk-i mesâ’îye mâni’ olacak derecede değildi. Lâkin İrlanda’yı iftirâka sürükleyen mâhiyetdeki hatâlar değil, hâldeki hatâlardı. Sir Edvard Karsen’in (?), Britanya milletlerinin bu (s. 85) kötü dehâsının, oraya ilk def’a silâh idhâl etmek sûretiyle nasıl menfûr bir şiddet ve mukâbele bi’l-misl hareketi tevlîd ettiğini, harbin başında İrlanda’nın “Hum Rol” siyâsetinde nasıl iğfâl olduğunu, ve başında Mister Eskvit’in bulunduğu Britanya hükûmetinin koalisyon kabinesine bu kâtil herîfi idhâl etmek sûretiyle körü körüne veyâ kasden İrlanda’ya nasıl hakâret ettiğini evvelce söylemiştik. Dablin ‘isyânının nasıl bastırıldığından ve ‘âsîlerin nasıl te’dîb edildiğinden ve İrlanda’nın bundan sonra nasıl daha berbâd bir hâle getirildiğinden de bahsetmiştik. Netîcesi tarih sahîfesinde apaçık görünüyor.

1914’te İrlanda Büyük Harb’e, İngiltere gibi, isteğiyle ve cesûrâne iştirâk ettik. O zamanlar orası hâlâ âsâyîş ve emniyet içinde medenî bir memleketti. Harbin sonunda ise İrlanda cebr ve tazyîk ile pek zor tutulabilen ‘âsî bir memleket oldu. İmperyalizmde ifrâtın tevlîd ettiği bir ‘aksü’l-’amel olmak üzere müfrit bir milliyetçilik zuhûr etmişti. Şimdi İrlanda Büyük Britanya’dan tamâmiyle müstakill bir cumhûriyet olmaya kalkışmıştı.

1920’de İngiltere parlamentosuna, yeni bir “Hum Rol” lâiyhası verildi. Bu lâyiha, biri, Ulster’e, öteki İrlanda’nın diğer kısımlarına mahsûs olmak üzere iki parlamento ihdâs ediyor, lâkin bunların teşrîk-i mesâ’îlerine ve tamâman birleşmelerine imkân verecek ahkâmı da ihtivâ ediyordu. Daha evvelki “Hum Rol” lâiyhalarına kıyâs edilirse bu yeni lâiyhası cömerdce bir tedbîr idi. Lâkin İrlandalılar bunların hiçbirini istemedi. 1919 parlamentosuna intihâb edilmiş olan “Şin Feyner”¹² firkasına mensûb İrlanda meb’ûsları hattâ müzâkerâta bile iştirâk etmediler. Bu müzâkereler devâm ederken bir taraftan bir kıyâm ve iz’âc, diğer tarafından da bir tazyîk ve tenkîl siyâseti bütün İrlanda’yı bir çete harbi sahnesi hâline getirmişti. Kıyâmcılar baskınlar, kıtâller yaptılar ve nihâyet küçük küçük müfrezelerle çete muhârebesine koyuldular. İlkin dürüst hareket etmiş olan İngiliz kıta’âtı, sonraları, kendilerini “mukâbele bi’l-misl”

¹² “Biz Kendimiz” ma’nâsına Gael lisânında bir ta’bîrdir, “Sinn Feiner” telaffuz edilir. İrlanda İstiklâl Fırkası’nın ‘unvânıdır. Mütercim

igvâsına kaptırdılar. “Black and tan” nâmı verilen husûsî bir polis teşkîlâtı vücûda getirildi ve bu teşkîlât i’tisâf-kârâne hareketleri ile temâyüz etti.

Zulm ve i’tisâf müstemirr bir sûretde artıyordu. Her katl her iki tarafda da yeni yeni kitâllere yol açıyordu. “Black and tan” teşkîlâtından biri öldürüldü mü, mutlakâ mukâbil taraftan da bir adam öldürülüyordu, bu adam evvelki katle şahsen ‘alâkadâr olsun olmasın. Bu kavgada iki taraftan her biri mezâlim ikâ’ında diğerk tarafı geçmeye çalışıyordu. Netîce şu oldu ki artık İrlanda’da hiç kimse ne evinde, ne de yatağında emniyet bulabiliyordu. Geceleri evlere giriliyor, şu veyâ bu fırkadandır diye hakîkî ve hayâlî ithâmlar ile tevkîfât yapılıyordu. İnsânlar kapılarının önünde katlediliyordu, sonraları ‘â’ilelerin toptan katl-i ‘âmm edilmeleri de vâki’ oldu. 1920 Kânûnievvel’inde Kork civârında on bir zâbit nâmzedinin baskın sûretiyle öldürülmesinin intikâmı olarak gazabları kabaran ‘askerler yağma ve katl yaptılar ve üç milyon İngiliz lirası mikdârında emvâl ve emlâki imhâ ettiler. Böyle bir hevâ-yı muhît içinde sirkat ve şakâvet alabildiğine inkişâf etti.

Biri Şimâlî İrlanda, diğeri Cenûbî İrlanda için olmak üzere iki parlamento ihdâs eden “Hum Rol” lâiyhası 1921’de kânûniyet kesb etti. Şimâl parlamentosu usûlü dâ’iresinde yapılan intihâb netîcesinde 22 Mayıs (s. 86) 1921’de Kral tarafından mutantan bir sûretde açıldı. Cenûbî İrlandalılar cenûb parlamentosunu istemediler ve bu meclis hiç ictimâ’ etmedi. Onun yerine Dublin’de kendiliğinden teşekkül eden bir meclis ictimâ’ etti, “Dail Eirean” nâmını alan bu meclis kendisini müstakbel İrlanda parlamentosu olarak i’lân etti ve riyâsetine de bu teşekkülün mûcidi olan De Valera’yı geçirdi.

Kral şimâl parlamentosunu küşâd ederken son derece i’tilâfperverâne bir nutuk irâd etti. bundan istifâde eden Mister Lloyd Georg, İrlanda mes’elelerini görüşmek üzere Mister De Valera ile Sir James Krage’i Londra’da bir konferansa da’vet etti, tecâvüz ve i’tisâfların durdurulması, bir mütâreke ‘akdi için teklîfâtda bulundu, bu teklîf kabûl olundu ve mütâreke ahkâmına, teşkîlât ve nizâmı bozulmuş bir memleketde ne kadar mümkün olursa o kadar ri’âyet edildi. 1921 senesi Teşrînievvel’inin 11’inci günü Londra’da konferans küşâd olundu ve Mister De Valera ile “Vayl İreman” parlamentosunun murahhasları, müsellah bir kıyâmı muzafferen netîcelendirmiş insânlar sıfatıyla, İrlanda’nın müstakbel vaz’iyyet-i siyâsiyyesini İngiliz hükûmeti ile müzâkere ettiler.

Bu hâdise ‘akl ve iz’ân sâhibi olan İngilizler için ‘âdetâ 1863’de Vaşington’da Cefersen Devis’in Abraham Linkoln ile cenûbda pamuk yetiştiren “Eta”ların müstakbel (vaz’iyyet-i siyâsiyelerini müzâkere etmesi gibi güzel bir şeydi. Çünkü İrlanda’nın Britanya’dan tamâmiyle ayrılması yalnız uygunsuz bir hâl değil, belki de her iki memleket için pek tehlikeli ve ihtimâl ki felâket-âmiz bir hâdise gibi görünüyordu. Lâkin mağlûbiyyetin fi’ilen kabûlü demek olan bu ictimâ’, İngilizler’e, dostları olan Karsen tarafdârlarının i’âmâl ettiği bir hap idi ki şimdi onu ne kadar mümkünse o kadar nezâket ile yutmaya mecbûr oluyorlardı. 1921 Teşrînievvel’inin “Davnin Strit” (Hâriciye Nezâreti)de bu konferans devâm ederken “Hvayt Hol”ün manzaresı pek ‘acâ’ib bir şekl almıştı. Etrâfa, meydân okurcasına nümâyişkârâne İrlanda bayrakları ve İrlanda millî ‘alâmetleri asılmıştı, Londra halkının bunlara karşı tavrı ise sâdece müsâmahakâr değil, hattâ dostâne ve simpatik idi.

Birçok çapaşık münâkaşalardan sonra nihâyet bir netîce-i halle vâsıl olundu ve bu netîce gerek İngiltere Parlamentosu ve gerek mukâvemet ve istinkâflarla –Millî İrlanda Parlamentosu tarafından tasdik edildi. İngiliz Kralı’na tâbi’ olmak ve bahrî ve hevâ’î ba’zı takayyüdâtı kabûl etmek şartıyla, ve şimâl parlamentosuna tâbi’ Protestan Ulster müstesnâ olarak, bütün İrlanda müstakill bir devlet hâlini aldı: Serbest İrlanda Devleti. Bu hâdise ma’kûliyyetin ve sulh ârzûsunun bir zaferi idi. Bunda bir tarafa fi’ilî bir hürriyet bahşedilmemişti ve sûrî ittihâd da muhâfaza edilmişti. Lâkin mu’âhede her iki taraftan da tehdîdlere uğradı.

Mister Dö Valera i’tirâz etti, çünkü mu’âhede İrlanda’yı ikiye bölmüştü ve İngiltere için de kâfi derecede haysiyet-şiken değildi, işte bunun için tarafdârlarını yeni serbest devlete karşı ‘isyâna teşvîk etti. Şimdi hâkim olan ve Lord Karsen ‘unvânını almış olan Sir Edvard Karsen de, hâkimlik mesleğinin istilzâm eylediği vakâr ve heybete rağmen, Ulster’de cenûba karşı tecâvüz ve i’tisâf harekâtının devâmı için elinden gelen gayreti sarf etti. bunun içindir ki Serbest İrlanda Devleti, mücâdeleler ve gece ta’arruz ve katlleri içinde müşkilâtle ortaya çıkabildi. Memleketde çete muhârebesinden başka bir san’at öğrenmemiş olan pek çok gençler vardı, âsâyişsizlik ve i’tisâf da halk için bir ‘âdet hâline gelmişti, bunların netîcesi olarak (s. 87) serbest devletin ordusu ile De Valera’nın cumhûriyyetçileri arasında bir dâhilî muhârebe başladı.

İrlanda’nın İngiltere’den fi’ilen ayrılmasının kısaca hikâyesi işte budur. İngiliz İmparatorluğu’nun, kendisine tâbi’ insânlara karşı tarz-ı mu’âmelesinde büyük bir

tahavvül vukû'a gelmedikçe, İrlanda iftirâkı, daha büyük iftirâk hareketlerinin sâdece ilki olmakdan 'ibâret kalacak gibi görünüyor. Bu hâl ise hem İngiliz, hem de Amerikan milletleri için derin bir huzûrsuzluk ve keder menba'ı olmak îcâb eder.

Bir zamânlar İngiliz İmparatorluğu, 'âdetâ gerek İngilizce konuşulan ve gerek İngilizceyi bir nevi' mutavassıt lisân kabûl etmiş olan serbest milletlerden müteşekkil ve bütün dünyada açık söz, dürüst mu'âmele ve 'adâlet 'an'anesini inkişâf ettirecek büyük ve numûne bir konfederasyonun süt anası olacak gibi görünmüştü. Bir zamânlar bu büyük siyâsî şebeke, Amerika'nın "Birleşik Devletleri"¹³ ile daha sıkı bir teşrîk-i mesâ'î vücûda getirerek bütün dünyayı daha mu'azzam bir vahdet hâline getirmek için önyak olacağa benziyordu. Bu hûlyâlarla, bi'z-zât bu kitâbın mü'ellifi bile avunmuştu. Lâkin müverrih ortaya vak'alar koymak ihtiyâcındadır –ve burada– zikredilen vâkı'alar ise bu hûlyâlarla birlikde ayak atacak şeyler değildir.

İngiliz zimâmdâr sınıfının tahsîl ve terbiyeleri, onların müsâ'id ve fırsat-bahş vaz'iyetleriyle mütenâsib bir derecede geniş ve sağlam görünmüyor. Bu sınıfdaki İngilizler der-uhde ettikleri mes'ûliyyetler derecesinde büyük olmadıkları gibi, o derecede centilmen de değildirler. Dünya İngilizler'in kendisine rehberlik etmesine intizâr edemez. İngilizce konuşan milletler, kendilerine beşeriyetin rehberliği istihkâkını verecek tahsîl ve terbiye teşkîlâtını ve ma'nevî büyüklüğü vücûda getiremediler, kaçırdıkları fırsatlar ise şimdi onların önlerinde kendileriyle alay ederek koşuyor. Bir zamanlar Garb medeniyetinin gönüllü talebesi olan 'ırklar ve milletler şimdi knedi yollarında kendi kendilerine tefekkür ve tecrübe hayâtı yaşıyorlar. Terakkî cebhesi genişliyor, bir zamânlar rehberlik mevki'inde olanlar bugün diğerlerine ayak uydurmak mevki'indedirler ve o kadarla iktifâ etmelidirler.

1.4. Çin Karışıklığı

Çin'de Mançu hâkimiyetinin 1911'de vâki' olan inhidâmını evvelce kaydetmiştik. Bu hâdise, eski imparatorluk sisteminin bitkin mâhiyetini Çin zekâsının idrâk eylemiş olmasına 'alâmettir. Eski libâs bir tarafa atıldı. Lâkin giyilecek hâzırda yeni bir libâs yoktu. Çin'in çalışkan, ümmî, bol zürriyetli, fakîr ve uslu olan büyük nüfûs kitlesi 'asırlarca nasıl 'ömür sürmüş ise, yine 'aynı hayâtı idâme ediyordu.

¹³ Mukâbilinde "Cemâhîr-i Müttefika", "Hükûmât-ı Müttehide" gibi hukûkça yanlış ta'bîrler yerine daha doğru ve daha Türkçe olan "Birleşik Devletler" ta'bîri kullanılmıştır. Mütercim

Yüksek münevver ekalliyet ise şîrâzesi bozulan ve zevâl bulan hükûmet tarzı yerine ikâme edilecek semeredâr yeni şekiller keşfi için didiniyorlardı.

Cenûbda Doktor Sun-Yat-Sen'in rehberliği altında Garblaşdırıcı bir cumhûriyetçilik fikri revâc buluyordu, Pekin'de kurulan yeni hükûmet de parlamentolu cumhûriyyet şeklinde idi. Hakîkî iktidâr ise memleketin müsellaah kuvvetlerine hâkim mevki'inde olanda idi, büyük bir devlet racülü olan Buan-Şi-Kay tarafından bir saltanat te'sîs edilmesi bir aralık muhtemel görünmüştü. Fi'l-hakîka, 1915'te saltanat i'âde edildi ise de ertesi sene tekrâr ortadan kalktı. Japonlar, Çinliler'in kendi aralarındaki gayr-ı kâbil-i ictinâb ihtilâflara diplomatik bir sûrette iştirâk ettiler ve kâh bu, kâh şu fırkayı iltizâm eylediler. Bütün bu hareketlerinin 'umûmî siyâseti yeni ve mütesânid bir Çin devletinin doğmasına mâni' olmaktı. (s. 88)

Çin 1917'de Almanya 'aleyhine Müttefikler'e iştirâk etti, bu hareketi gecikmişti ve te'sîrsiz idi. Bundan Çin'in ümîdi Japonya'nın hasmâne tazyîklerine karşı kendisini koruyacak bir vaz'iyet elde etmekte.

Buan-Şi-Kay'ın vefâtından sonra Çin tarihi gittikçe müşevveş bir hâl aldı. Birçok 'askerî re'îsler türedi, her biri geniş sâhaları zabt eden bu re'îsler hüküm ve nüfûza münhasıran sâhib olmak için birbirleriyle mücâdeleye giriştiler. Birbirine rakîb Çin hükûmetleri Avrupa'ya ayrı ayrı mümessiller gönderdiler. "Birleşik Devletler"le Japonya ve başlıca Avrupa devletleri türlü türlü karışık entrikalarla kâh şu ve kâh bu re'îse müzâheret ettiler. Me'a-mâ-fih 'umûmî hayât eski 'an'aneler dâhilinde devâm ediyor ve bir taraftan da fabrika istihsâlâtında ve bankacılıkta mühim inkişâflar görölüyordu. Ma'ârif modernleştirildi ve yazının sâdeleştirilmesi için tecrübeler girişildi. Bu mu'azzam nüfûs kitlesinin eski idârî teşkîlât ve revâtibini bozarak ictimâ'î teşkîlât ve ma'serî kuvvet sâhasında körü körüne bir ârzû ile yeni imkânlar araması tarihçilerin muhayyilesinde derin heyecân tevfid edecek bir manzara teşkîl eyler.

Çin, "Boks " karışıklıklarından sonra bu isyânlarda teb'aları mutazzarrır olan muhtelif devletlere ağır tazmînât te'diyesine mahkûm edilmişti. Amerikalılar, 'âkılâne hareket (s. 89) ederek, kendi alacakları olan tazmînâtı Çin'e bağışladılar, şu şartla ki, bu para memleketin ma'ârifine tahsîs edilecekti. Bu cömerdce fikrin ilk semeresi olarak mühim mikdârda Çin talebesi Amerika koleclerine tahsile gönderildi. Fransızlar bankacılık ve demiryolu teşebbüslerine daha mütemâyildiler. İngilizler ile Japonlar hisselerini gayr-ı mu'ayyen sûrette terbiyevî, sıhhî, mu'âvenet ve iktisâdî menâfî işlerine tahsîs ettiler. Amerikalılar yeni bir Çin'in ma'nevî babaları olacak gibi

görünüyorlar, eğer Bolşevik propagandası Amerika nüfûzunun te'sîrine te'âdül etmez veya onun yerine kâ'im olmazsa.

1925 ilkbaharında Çin vatanperverlerinin İngilizler 'aleyhinde besledikleri gizli 'adâvet Şanghai'da bir İngiliz polis zâbitinin hamâkati yüzünden birdenbire açığa vurdu. Bu zâbit, bir Japon fabrikasında öldürülen Çinli bir 'amele için Avrupa mahallesinde nümâyîşkârâne alay tertîb eden bir kısım Çinliler'in üzerine, ma'iyyetindeki 'askerlere âteş açtırmıştı. Böyle halk izdihâmlarına âteş etmek 'âdeti 'âkıbet İngiliz İmparatorluğu'nun başını yiyecektir. Hâdise bütün Çin'de ve her sınıftan Çinli'de bir nefret dalgası dolaştırdı. Çinliler misli görülmemiş bir vüs'at ve tesânüd ile Avrupalılar ve Japonlar 'aleyhinde harekete geçtiler.

İşte burada da İngiltere'nin ve Garbî Avrupa'nın mâddî ve fikrî fâ'ikiyyetinin zevâle yüz tuttuğu, ve uyanan yerli ahâlînin, on dokuzuncu 'asırda görülmesine imkân olmayan, cür'et-kârâne bir teşebbüs kâbiliyyeti izhâr ettikleri meşhûd oluyor. Bunun ilk sahfası, hiç şübhesiz bir kargaşalık ve mücâdele safhasıdır, lâkin bu cidâllerle ve yalnız bu cidâller sâyesindedir ki, Avrupa hâricindeki büyük nüfûs kitleleri, müşterek 'âlemimizin âtîsi hakkında re'y sâhibi olmak ve o 'âlemin inkişâfında şerefli bir hisseye mâlik olmak hakkını iktisâb imkânını bulabileceklerdir. "Garb" onları yetiştirmeyecektir; "Garb" onları yalnız kendi, menfa'ati için işletecektir, onlar 'ilm ve hüneri beklememelidirler, ona ermenin çâresine bakmalıdır, kendi kıymetlerini takdîr etmeli ve kendi kendilerine yetişmelidirler.

1.5. İslâm 'Âleminde Tahammür

Çin'in eski medeniyetini inhilâle götüren Garb usûl ve tatbîkâtı fikirleri Büyük Harb'den sonra 'aynen Yakın Şark'da da te'sîrini göstermeye başladı. İslâm âleminin uzun süren ta'assub ve tevekkül uykusu artık nihâyete yaklaşmış görünüyor. İslâm 'âlemi şimdi gazete, telgraf, telsiz, yeni ma'ârif ve terbiye ve yeni propaganda usûlleri gibi vâsıta ve çârelerden istifâde ediyor. Türkler'in mağlûbiyyetinden kendilerini nasıl kurtardıkları ve Arablar'ın geçici ittihâdı hakkında biraz ma'lûmât vermiştik. İran'da da Garb'ın istismâr siyâsetine karşı, bunlara benzer bir mukâvemetin kuvvet ve salâbet kazanmakta olduğunu görüyoruz.

Harbden evvel İran Avrupa diplomasisinin tasallutları için çok müsâ'id bir av sâhası ve kadın-erkek yerli halk için de pek berbâd bir memleket hâlinde idi. Şimâlden Rusya, cenûbdan Basra Körfezi'nden de İngiltere bu tâli'siz ülkeyi tazyîk etmeye

başladılar. Bu iki hükûmetden her biri diğèrinin haysiyetini kırmak, şerefini ihlâl etmek için elinden geleni yapıyordu. Büyük petrol menâbi'inin keşfi üzerine Amerika sermâyedârları da mu'avvec tahrîk ve müzâheret siyâseti ta'kîbine başladılar. İran'da Şah'ın idâresi altında, Garb numûnelerinin karikatürü şeklinde parlamanter bir hükûmet mevcûddu, hakîkî kudret ve nüfûz ise birtakım fe'odal rü'esânın ellerinde bulunuyor, bunların kâh biri, kâh diğeri tahakküm ediyordu. Bu rü'esâ birbirlerinin nüfûz sâhalarına tecâvüzlerde bulunuyor, yağma ve kıtâller yapıyorlardı. Ruslar İran'da bir Kazak alayı teşkîl ettiler, bu gûyâ hükûmetin emri altında (s. 90) olacaktı, hakîkatde ise hükûmeti murâkabe altında tutmak maksadıyla yapılmıştı. Bu teşkîlâta mukâbil İngilizler de zâbitleri İsveçli olmak üzere bir jandarma teşkîlâtı vücûda getirdiler ki beyne'l-milel mâhiyetde olacaktı. Bu rakîb hey'etler Garb nizâm ve âsâyişi nâmına birbirleriyle çarpıştılar ve kıtâller îkâ' ettiler. Almanlar da Türkler'i tavsît ederek İngiliz ve Fransızlar 'aleyhine entrikalar çevirdiler.

Vaz'iyetin îcâb ettiği mu'addıl siyâsetin bütün anahtarı petrol boru yollarının (payp-layn) muhâfazası, istikâmetlerinin tebdîli veyâ imhâsı keyfiyetlerinde idi. Büyük Harb, İran için Kazaklar, Almanlar, İngilizler ve yerli kuvvetler tarafından yapılan istîlâ, hareket, müsâdere ve sergüzeştlerin hikâyesinden 'ibârettir. Muzafferiyet Almanlar ile muhâsımları arasında temevvüc ettiği müddetçe, Avrupalılar'ın bu kagvasına hiç 'alâkadâr olmayan İran îcâbına göre kâh İngilizler'e dost oldu ve kâh da onlara hücum etti. harbden sonra bir müddet İngilizler İran'da fâ'ik bir vaz'iyetde bulundular, lâkin 1925'de bu vaz'iyetleri, Çarlık sisteminin eski tazyîk siyâsetini yeniden ele almış olan Bolşevikler'in istîlâsı üzerine tehdîd altında kaldı. Fakat tedrîcen daha yerli ve mu'tâd diplomatik tertîbâtından daha müstakill bir vaz'iyet kendisini göstermeye başladı. Millî İran şu'uru günden güne büyüyor ve Garb'ın prestîşi de küçülüyordu. Ortaya Rızâ Hân nâmında kuvvetli bir adam çıktı ve bu adam 1921'de hükûmete vaz'-ı yed etti, fakat Şah'ın lafzî hâkimiyetini muhâfaza etti. Rızâ Hân Soviyet Rusyası'yla bir mu'âhede 'akd ederek İran'ın senelerden beri nâ'il olamadığı bir istiklâle sâhib kıldı. 1926'da Şah'ı hal' etti ve diktatör olarak tahta çıktı. (s. 91) Şark'da İran'dan Bahr-i Muhît-i Atlasî sâhillerindeki Fas'a kadar kadîm Hristiyanlıkla İslâm 'âleminin bütün temâs sâhaları üzerinde bu harb ardı senelerinde İslâmlar ile Avrupa devletleri arasında mu'addıl ihtilâflar ve mücâdeleler beliriyor. Bu münâza'alarda tesânüd, maksad vahdeti ve hattâ âkıbet hareket vahdeti gibi hâller Avrupalılar'dan çok daha ziyâde İslâmlar tarafından da görülüyor. Avrupa devletleri büyüyen tehlike karşısında kör kaldılar ve

birbirleri ‘aleyhinde on yedinci ve on sekizinci ‘asırlardaki tarzda, entrikalar çevirmekte devâm ediyorlar. Açık veyâ gizli silâh ticâreti alabildiğine ilerliyor. Yerli ‘askerlerin sâdik kalmalarını te’min etmek günden güne müşkilleşiyor. Müsellah didirgin [tedirgin] ve ürkek Avrupalı, İngiliz olsun, Fransız, İspanyol veya İtalyan olsun, her yerde menfûr görülüyor ve sû’-i kaside ma’rûz kalıyor.

Fas da İspanya, Avrupa ve Amerika silâhlarıyla mücehhez kıyâmcılara karşı masraflı ve sonu gelmez bir harbe girişti. Hezîmetlere, ric’atlere uğradı, askerlerini geri çekti ve ‘Abdü’l-kerîm nâmında biri ortaya çıkararak Rifliler’in başına geçti. Bir taraftan da Fransa Fas şehrini tutarak istîlâsını Rif kabîlelerinin cenûb taraflarına kadar genişletti. Ve 1925’de ‘Abdü’l-kerîm kendilerine karşı da silâh kullanmaya başlayıncaya kadar Fransızlar İspanyollar’la teşrîk-i mesâ’îden ictinâb ettiler, ondan sonra Riflilere karşı onlar da uzun ve tehlikeli bir harb açtılar.

Bu harbde cebheye giden Fransız ‘askerinin mikdârı çarçabuk yüz yirmi bini buldu. Fransızlar’ın Fas’da uğradıkları mağlûbiyetler manda altındaki Sûriye’de ‘aksler tevlîd etti. Dürzîler Fransızlar ‘aleyhine kıyâm ederek mühim zâyî’âta sebebiyet verdiler. ‘Arab ahâlî tehlikeli bir hasm hâlini aldı. Fas için tehlike olan şey, Şam için de tehlike oldu. Cenûbda Vehhâbî ‘Arablar’ı İngiliz mahmîsi olan Hicaz Kralı’nı isti’fâya (1923) ve memleketden firâra mecbûr ettiler. Mekke’yi aldılar ve nüfûzlarını yavaş yavaş ve emniyetle bütün Hicaz’a yaydılar. Mısır’da hemân hiç kesilmeyen bir râhatsızlık vardır, İngiliz hâkimiyeti altında Mısırlılar kapak altında kaynayan süd [süt]gibidirler. En şedîd bir sûretde nasyonalist bir şu’ûra sâhib olan Fransa ve İtalya’da bile artık anlaşılmaya başlıyor ki İslâm ‘âleminde Avrupa hâkimiyetinin idâmesi için ‘alâkadâr Avrupa devletlerinin hep birlikte açık ve nâmûskâr bir teşrîk-i mesâ’î ile çalışmaları lâzımdır. Bunlar yavaş yavaş farkına varıyorlar ki kendi sâha-i nüfûzlarındaki ahâlî arasında nifâklar ihdâs etmek ve komu memleketlerde fesâdlar çevirmek sûretiyle hâkimiyetde devâm siyâseti artık nihâyet bulmak îcâb ediyor.

Beşerî işlerin bu safhasında en mühim nokta, işte bu vahdet ve fi’il ü hareketde birlik zarûretinin bütün dünyaca tadrîcen anlaşılması keyfiyetidir. Hürriyetin ve kudretin ilk şartı fikrin serbest bir sûretde te’âtîsidir. İslâm ‘âlemi heybet kesb ediyor. Çünkü o âlemde fikirler arasında bir terâbut ve müşterek bir şu’ûr inkişâf ediyor. Bu hâl bir rönesans safhasındadır. Ecnebî müdâhalelerine karşı dâ’ima muhâlif olmuş olan Çin şimdi gittikçe daha ziyâde mü’essir olmak üzere muhâlifdir, çünkü yeni bir terbiye ve ma’ârif o memlekete yeni fikirler ve ecnebî istîlâsına karşı mukâvemet için daha iyi bir

idrâk kâbiliyyeti vermiştir. Hindliler, Mısırlılar, Türkler ve ‘Arablar, şimdi Avrupa imperyalizmini hep birlikte münâkaşa ediyorlar ve ona karşı müşterek bir vaz’iyyet alıyorlar. Avrupa ise Amerika’nın mâlî hâkimiyeti altına giriyor ve Asya ile Şimâlî Afrika’daki nüfûzunu kaybediyor, çünkü kuvveti dâhilî münâza’alarla yıpranıyor. Avrupa, eğer siyâsî ve ma’nevî vahdetini yeniden te’sîs edebilirse, beşeriyetin başı ve dimâğı mevki’ine tekrâr geçebilir. Lâkin onun hâricinde ve ona karşı (s. 92) kendi kendisini koruyan bir zıddiyet hâlinde diğer ittihâdlar vücûda gelip duruyo ve bu ittihâdlar kuvvet kazandıkça dünya işleri hakkındaki nokta-i nazarlarını daha açık bir sûrette ifâde edeceklerdir. Bunlar henüz mübhem, insiyâkî, ibtidâ’î, inkişâfca nâkıs ve gayr-ı tâm bir hâldedirler, lâkin günün birinde müstakbeli ‘âlemin kendilerine istinâd edeceği birer sûtûn hâlini alarak Avrupa medeniyetlerinin büyük ‘an’anesi derecesinde bir ehemmiyet kazanabilirler.

1.6. Harbden Sonra Amerika

Versay Sulh Konferansı’ndan sonra Amerika’dan tecerrüde doğru bir ‘aksü’l-’amel husûle geldiğini evvelce zikretmiştik. Avrupa Amerikalıları tahrik etti, kızdırdı ve ayaklandırdı, harbe müdâhalelerinden sonra Amerialılar, müz’ic sesinin sürüleri gibi tehâcüm eden gürültülü mes’eleler karşısında ne kadar ‘âciz olduklarının farkına vardılar. Amerika’da ‘umûmî ‘irfân seviyyesi ülkeden ülkeye değişir, bir-iki ülkede ‘irfân seviyyesi Büyük Britanya, Almanya veya Norveç, İsveç veya İsveçre derecesinde yüksek olabilir, lâkin memleketin ‘umûmiyyeti i’tibâriyle bu seviyye Şimâlî Avrupa mertebesinden aşağıdır. Dârül’l-fünûn tahsîlî parlaktır, lâkin ekseriyâ sathîdir. Amerika, ahâlîsinin dikkatini hârice ‘atf etmeye müsâ’id olmayacak derecede büyük bir memlekettir, halkın dikkatlerinin çoğu kendi büyük memleketlerine in’itâf etmiştir. Amerika ahâlîsi, ‘umûmî harbe gelinceye kadar, Latin Amerikasına ve Avrupa mes’elelerine karşı âdetâ lâ-kayd kalmışlardı. Onlar Çin ve Bahr-i Muhît-i Kebîr işleri karşısında bi’n-nisbe daha ziyâde uyanık bulunuyorlardı. Lâkin bugünkü refâh ve servetine nazaran kendisine lâyıık ‘addedebilmek için Anglosakson Amerikasının evvel-emirde pek ‘azîm bir fikri seviyyeye yükselmiş olması lâzımdı. Bu gâyeye müteveccih müsbet bir cehd mevcûd olmadıkça “Birleşik Devletler”in nesillerce sürebilecek itmi’nân-bahş bir emniyet ve refâh içinde kalması, bu vaz’iyyet dâhilinde san’at ve zarâfet sâyesinde büyük terakkîler ihrâz etmekle berâber, o büyük milletin,

‘âkıbet, Çin’in on dokuzuncu ‘asrın ikinci nısfında olduğu gibi, ‘atâlete ve muvakkat bir inhitâta uğraması mümkündür.

Asya, Afrika ve Avrupa kıt’alarının telâkî ettikleri mahall, mâzîde olduğu gibi, istikbâlde beşeriyet dramının merkezî sahnesini teşkîl edecektir ve zekâ ve fa’âliyyetinin seviyyesi en yüksek mertebeye varamamış olan hiçbir millet bu dramda birinci derecede bir ehemmiyet kazanamayacaktır.

1920’de Reîs Vilson’u istihlâf eylemek üzere intihâb edilmiş olan Reîs Harding devletleri Vaşington’da bir konferansa da’vet etti. Bu konferansda Çin ve Bahr-i Muhît-i Kebîr işleri mütâla’a olunacak ve bütün dünyaya şâmil bir terk-i teslîhât imkânî münâkaşa edilecekti. Bu bir dünya konferansı değildi. Konferansa yalnız, Bahr-i Muhît-i Kebîr işleriyle doğrudan doğruya ‘alâkadâr devletler çağrıldı: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Çin, Hollanda, Portekiz ve Belçika. Ne Rusya da’vet edildi, ne de Almanya ve konferanslarda onların bulunmaması pek ‘ibret-âmiz tefsîrlere sebebiyet verdi. İspanyolca konuşan milletlerde konferansa iştirâk ettirilmemişti. İctimâ’î matbû’ât pek mutantan bir sûretde karşıladı. Ve murahaslar parlak merâsimle toplandılar.

Konferans, ‘umûmiyyeti i’tibâriyle, muvaffakiyyetli oldu. Amerika ile İngiltere ve Japonya arasında tahrîbkâr ve pek tehlikeli olmak isti’dâdını gösteren bahrî teslîhât rekâbeti dört devlet (Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya) arasında ‘akd edilen on senelik bir mu’âhede ile nihâyetre erdirildi, Bahr-i Muhît-i Kebîr işleri ‘umûmiyyet i’tibâriyle bir hükm i’tilâfnâmesi ile kapatıldı ve Çin ülkesine bundan sonra vâki’ olacak tecâvüzleri men’ eden ve şimdiye (s. 93) kadar istîlâ edilmiş Çin topraklarının tahliyesini derpîş eyleyen bir nevi’ Monro doktrini kabûl edilerek bu mes’eleler oldukça sağlam bir esâsa rabt edildi.

Diğer taraftan Başvekîl Bripan tarafından temsîl edilmekte olan Fransa biri terk-i teslîhât mes’elesinde İngiltere’ye azim-kârâne muhâlefet etti. Fransızlar’ın Vaşington Konferansı’ndaki vaz’iyyeti pekiyi görünüşlü değildir; onları hâlen nüfûzu altında tutan nasyonalist endîşesi konferansta zâhir olan geniş uzlaşma rûhu ve dünya işlerinin tanzîmi için hakîkî ârzû ile temâs hâline gelmiyordu. Tahte’l-bahrler mes’elesinde İngilizler ile Fransızlar arasında bir tesâdüm vâki’ oldu, İngilizler bu silâhın tamâmiyle ilgâsını istiyorlardı, Amerikalılar’ın simpatisi de onlara müteveccihdi.

Vaşington toplanmasının müşahhas netîceleri mübhem olmakla berâber, konferansın dünya milletleri için ortaya yeni istikâmetler çıkarmak ve “Cem’iyet-i Akvâm”ın beyne’l-milel işlerde sâdece tâbi’ bir rol oynamak mevki’ine düşmesinden

sonra, hürriyet-perverâne emellere yeniden mu'ayyen bir şekl vermek husûsundaki te'sîri pek ziyâde dağılmış ve hebâ edilmiş oldu. Bozulan işlere yeni bir nesak ve nizâm vermek vaz'iyetinde bulunan dünya bu vazîfenin ne kadar büyük, ne uzun ve karışık olduğunu, ve Versay'da yapılan tertîbâtın ne kadar muvakkat mâhiyyetde bulunduğunu şimdi 'ayân beyân anlamaya başlıyordu. Kezâ yine âşikârdı ki liberal tefekkür, Amerika'da, İngiltere'de, Çin ve Japonya'da 'aynı istikâmete ve müşterek bir gâyeye doğru hareket ediyordu: Ya'nî cihân-şümûl bir teşkîlâta, rekâbete değil teşrîk-i mesâ'îye teveccüh ediyordu. (s. 94)

Teşkilâtlı cihân sulhü ve teşrîk-i mesâ'îsi hakkında karakteristik bir sûrette Amerikan mâhiyyetde olan, ya'nî vasfî i'tibâriyle kurnazca, niyet ve emel i'tibâriyle cür'et-kârâne ve usûlü i'tibâriyle i'tinâlı olan telkîn Reîs Harding'den sâdır oldu. Bu telkîne göre beyne'l-milel sulh, öyle birdenbire teşkîl edilecek kat'î kânûn ve nizâmları ve salâhiyyeti hakkında mu'ayyen tahdîdâta tâbî' bir "Cem'iyet-i Akvâm" vâsıtasıyla değil, belki Vaşington konferansı kabîlinden ictimâ'lar ile, insâniyyetin gittikçe artan müşterek menfa'atlerini 'umûmî bir murâkabe altına almak için hakîkaten kâbil-i tatbîk usûller bulmak tarîkiyle yavaş yavaş inkişâf edecek bir "Milletler Cem'iyeti" sâyesinde te'sîs olunabilecektir. Bunun içindir ki Vaşington konferansına iştirâk etmemiş olan Almanya Rusya ile İspanyolca konuşan Amerika devletlerinin bu kabîlden müte'âkîb ictimâ'lara idhâl edilmesi ârzûsu konferans zabtlarına bilâ-i'tirâz geçirilmiştir.

Mâlî ve iktisâdî mes'eleler Vaşington programından mahsûs hâric tutulmuştur. Amerika'da hissedilmişti ki türlü türlü nizâ'lar içinde kalan ve harb tehdîdleri altında ağır ağır 'askerî te'sîsât vücûda getirmek ibtilâsına kapılmış olan Avrupa'nın karşısında mâlî ve iktisâdî mes'eleleri münâkaşa etmenin hiçbir fâ'idesi mutasavver değildi. Bu sebeble Vaşington ictimâ'ının mantikî netîcesi ayrıca 'umûmî bir Avrupa konferansının toplanması oluyordu. Bu konferans Mister Loid Corc tarafından teklîf edildi, Fransa, bunu birçok müşkilât îkâ' ettikten sonra müdhiş kuyûd-ı ihtirâziyye ile kabûl etti ve 'âkıbet 1922'de İtalya'da Cenova'da Almanya ve Rusya mümessilleri, harbden sonra ilk def'a olarak Avrupa'nın diğer milletlerinin mümessilleriyle birlikte oturarak Avrupa'nın müşterek ihtiyâclarını münâkaşa ettiler. Cenova Konferansı Rusya ve Almanya'nın bu ma'nîdâr iştirâkinden başka pek az bir netîce husûle getirdi ve bundan sonra (s. 95) iki sene müddetle Avrupa'nın halli îcâb eden siyâsî mes'eleleri mu'allakda kaldı. Ordular tenzîl edilmedi, hayâtî ihtilâflar halledilmemiş bırakıldı, Bahr-i Muhît-i Kebîr'deki

tehlikeler sebebiyle, Avrupa'dan ancak biraz daha huzûr içinde bulunan Amerika ise artık gayr-ı endîşâne cehdden yorulmuştu.

1924 senesinin başında İngiltere 'Amele Fırkası'nın Cem'iyet-i Akvâm'a müzâheret va'd-i kavîsiyle, re's-i kâra geçmesi ve Fransız intihâbâtında Puankare rejiminin sukûtu üzerine "Cem'iyet-i Akvâm" ilk zamânlarındaki mevâ'idini ihtilâcla tekrârlamaya başladı. Mösyö Puankare'ye Mösyö Herbiyo halef oldu. İngiliz 'amele hükûmeti bir ekalliyet hükûmeti idi. Re'îs bulunan Mister Ramsey Mc Donald uzun müddet muhâlefetde bulunmak sebebiyle gayr-ı mes'ûliyyete, ve 'atâlete alışmış idi. Bu zât Cenova'ya Cem'iyet-i Akvâm meclisine gitti ve Mösyö Herbiyo ile telâkî etti. Mister Mc Donald orada birtakım güzel tavırlar gösterdi, necîb ve 'ulvî hissiyât izhâr etti, lâkin en hafif ehemmiyette hiçbir netîce elde edemedi.

Her ne kadar Amerika 1924'de Cenevre'de resmen temsil, edilmedi ise de "Cem'iyet-i Akvâm"ın Amerikalı müzâhirleri akın akın geldiler ve otel sâhiblerinin yüzünü güldürdüler, şehrin ictimâ'î hayâtına revnak verdiler. Sulh mes'elesinin halli hakkında itmi'nân-bahş çâreler bulanlar ve projeler kuranlar için mu'azzam mükâfâtlar vaz' ve i'tâ olundu. Bunların da insânların mukadderâtı üzerine kâbil-i idrâk hiçbir te'sîri olmadı. Âşikârdır ki, hâlen birçok Amerikalılar, mes'ûliyyetden biri olmak üzere, Cem'iyet-i Akvâm'ın mü'ellifliği ile iftihâr ederler ve bu iftihârları muhakkaktır da.

Avrupa'daki Amerikan fa'âliyyetleri içinde daha az mu'ciz mâhiyyetde olanı da hâl-i 'acizde bulunan ba'zı Avrupa devletlerinin borçlarını ödemelerinin tarz ve imkânları hakkında nüfûz sâhibi bankerlerle mâliyeciler tarafından yapılan müzâkeredir. Bunun netîcesi olarak Avusturya'nın alacaklılarını tatmîn edebilmesi için bu memlekete Cem'iyet-i Akvâm'ın tavassutuyla yirmi beş milyon İngiliz liralık bir istikrâzda bulunulması münâsib görüldü. Alman iflâsının tevlîd ettiği teşevvüşâtın önüne de Ceneral Davez'in planıyla geçildi (1923-4). Bu plan ile evvelâ Almanya'nın te'diye kâbiliyyeti i'tinâ ve ihtisâs ile lâykıyla tedkîk olunduktan sonra ma'kûl ve kâbil-i kabûl teklîfler te'sîs olundu.

1.7. Borçlar, Para ve İstikrâz

Yıllar geçtikçe insânların kafâsı Büyük Harb'in tevlîd ettiği ve elem ve ihtirâslardan tedricen uzaklaştı ve propaganda ve zarûret ilcâsıyla Almanlar'a insânlık hâricinde bir menhûs ve habîs 'ırk nazariyle bakmak i'tiyâdı da zevâl buldu. 'Amelî düşünen insânlar idrâk etmeye başladılar ki Avrupa devletlerinin dûçâr olduğu

müşkilâta, hâlen de dünyanın en iyi terbiye görmüş ve en nizâmlı kafâsına mâlik milleti olan Almanlar'ın iştirâki olmaksızın 'umûmî bir hall çâresi bulmaya imkân yoktur.

Bundan başka bu mes'eleler günden güne şekil ve mâhiyetini değiştirmektedir. 'İrkî vâhimeler, millî hassâsiyet 'an'aneleri, vatanperverlik ve sekterlik ihtirâsları daha mübrem ve bilâ-vâsita menfa'atler muvâcehesinde zevâle uğruyor. Avrupalılar apaçık gördüler ki bütün işleri, yine kendilerinin ördükleri bir teşevvüş ağının içine düşmüştür. Onu ağdan kurtarmak için tâkatleri yoktur, gündelik hayatları borçlar, vergiler ve para tahavvülleri girîveleri içinde kötürüm kalmaya ve boğulmaya mahkûmdur.

Birinci Fransız İhtilâli'nden bahsederken para ve i'tibâriyle ictimâ'î hayât arasındaki 'unsurî münâsebetleri zikretmiştik. Lâkin Fransa'da ihtilâlin ve onun netîcesi olan harblerin (s. 96) tevlid ettiği dağınıklıklar Büyük Harb'den sonra Avrupa'da tahaddüs eden azîm bozgunluklara nisbetle pek 'ale'l-'âde kalır. On sekizinci asrın sonundaki beşer câmi'ası, hâl-i hâzırda Avrupa'nın pek içinli dışlı olarak girift câmi'asının büsbütün basît ve kendi kendisine kâfi bir cem'iyet hâlinde kalır. O câmi'anın iktisâdî ve ictimâ'î hayâtı kendi hudûdları içinde mahsûrdur. Lâkin modern vaz'iyetin husûsî müşkilâtı şundadır ki, muvâsale ve münâkale vâsıtalarındaki 'azîm tahavvüller sebebiyle iktisâdî münâsebetler ve 'aksü'l-'ameller çoktan beri devletlerin hudûdlarını aşmış olmakla berâber, hâl-i hâzırda büyük istihsâl mahsûllerinin ve 'amelenin 'azîm kitleler hâlinde dünyanın bir yerinden diğer yerine –ki bu hâl Roma İmparatorluğu'nda erzâk nakliyyâtı müstesnâ olarak, evvelki zamânlarda görülmüş şey değildir – mümkün olduğu hâlde insânlar hâlen küçük siyâsî taksîmâta, mehcûr şerâ'ite göre te'essüs etmiş mütecerrid devletlere tâbi' bulunuyorlar. Her devlet kendi parasını tervîc etmekte, kendi kredisini tanzîmde, kendi ülkesinde münâkalâtı men' eylemekte, ticâret cereyânının önüne ta'rife mâni'aları vaz' etmekte serbest olmak îcâb ediyor. Her devlet kendi başına istikrâz 'akd edebilmeli ve esâs i'tibâriyle kendisinin 'aynı olan komşusuna karşı mümâna'atkâr, düşman ve müsellah kalabilmelidir. Her devlet kendisine hâss bir ma'ârif ve terbiye sistemine mâlik olmalıdır ve her yeni nesline kısmî ve yalancı bir tarih öğreterek onlara zehirli bir millî gurûr ve ecnebîlere karşı zehirli bir husûmet telkîn etmelidir.

Bu, mâzîden mevrûs, aralarında bir râbita-i ittihâd mevcûd olmayan ayrı ayrı hâkimiyetli devletler belâsının Avrupa'da tevlid ettiği netîce şudur ki, Fransa'da İhtilâl'den sonra zuhûr eden iktisâdî karışıklık ve harâbî, Büyük Harb'i müte'âkıb Avrupa'da daha geniş bir mikyâsda vâki' olunca vaz'iyet beyne'l-milel teşevvüşler

sebebiyle müdhiş bir sûretde mu'addıliyyet kesb etti. Her devlet fakîr (s. 97) düştü, ve her devlet diğer her devletten, harbde ittifâk dolayısıyla yaptığı millî mu'âvenet sebebiyle alacak iddi'â etti ve mağlûblara hayâlî birtakım borçlar tahmîl olundu. Her ne kadar Birleşik Devletler yalnız harbin son safhalarında Almanya'ya mu'âriz vaz'iyette bulundu ve harbden, 'alâkadâr diğer devletlerden çok daha az ızdırâb çekti ise de müttefiklerine pek yüksek fi'âtle sattığı Amerikan mühimmâtı sebebinden Avrupa şimdi o memlekete 'akla hayret verecek derecede borçludur.

Bu harb borçlarından ve harb müdde'âlarından çoğunun merdâne bir sûretde redd ü inkârı bütün dünyanın hevâsını tasfiye edecek ise de bu kadar cesûrâne merdâne bir işi ancak kuvvetli bir Avrupa federal hükûmeti yapabilir. Avrupa federal hükûmete, cihân-şümûl düşünen siyâsîlere, geniş kafalı rehberlere hiç mâlik olmadı, bunların yerine orada kafaları, ülkelerinin hudûdları gibi dar olan krallar, politikacılar, ticâret ve mâliyecî zümreleri vardır, müttehid Avrupa cumhûriyeti zararına şahsen müstefid oldukları menfa'atleri ortadan kaldıracak daha geniş bir siyâsî sistemin sâdece tasavvuru bile bütün bu insânları dehşetlerinden dondurur. Müttehid bir Avrupa onların istemedikleri şeydir, bu fikri işitmek bile istemezler.

İşte bu sûretle Rusya'nın garbında bütün Avrupa bir "şaylok"¹⁴ vaz'iyetine düştü, bu hayâlî harb borçlarına 'â'id te'diye planları efkâr-ı 'umûmiyeyi kastı kavurdu, hâlbuki her müstakill devlet de bir taraftan kendisine mahsûs bir nakd sistemi tatbîk etmekte idi. Birçok insânlar 'azîm bir fakr âfetine uğramış, birçokları da spekülasyonlarla 'akla sığmaz bir servete mâlik olmuştu, vaz'iyete nazaran parayı sarf etmek, iddihâr etmekten daha (s. 98) 'âkılâne görünüyordu. 'Ale'l-'âde halk için meskenler inşâsına imkân bulunamıyordu, lâkin lüks oteller ve ikâmetgâhlar inşâsı için ortada hiçbir mâni'a yoktu, Avrupa'da bu kadar ziyâde dans ibtilâsı hiç görülmemişti, spora ve eğlenceye bu mertebede düşkünlük de hiç vâki' olmamıştı. Avrupa'nın yüzünü, eritip bitirici bir hummânın allığı kaplamıştı.

Para sukûtu evvelâ Rusya'da vâki' oldu. Orada bu hâdise Komünist hükûmetinden hüsn-i kabûl ve müzâheret gördü. Alabildiğine ruble basıldı, bunların kıymetleri düştükçe düştü ve fi'âtlar da o kadar yükseldi ki yumurtanın veyâ elmanın tanesi 10,000 rubleye çıktı; köylü artık biriktirmeye heves etmiyor ve biriktirmek için çalışmıyordu. Komünistlerin niyeti serbest alışverişi büsbütün ilgâ etmek idi. Paranın hiçbir kıymeti olmayacaktı, vatandaşların sa'y mukâbilinde mu'ayyen zamânlarda

¹⁴ Şekspir'in "Venedik Tâciri" adlı piyesinin eşhâsından: Hasîs ve muhtekir bir tefeci Yahudi. Mütercim

kendilerine kartlar verilecekti, bu kartlar kâbil-i mübâdele değildi, yalnız her birinin kenârında yemek, elbise, kitâb, seyâhat ve sâ'ire gibi ihtiyâclar için birer kupon bulunacak ve bu kuponlar mukâbilinde o ihtiyâclar tatmîn edilecekti. Lâkin daha 1921'de iken Bolşevik hükûmeti kanâ'at getirmişti ki ancak para sistemi ile husûle gelecek iktisâdî seyyâliyyeti yeniden vücûda getirmek lâzımdı; binâ'en-'aleyh ortaya yeni bir "ruble" çıkarıldı. Bunun bir dânesinin kıymeti eski kıymeti düşük rublelerin 10,000 dânesine mu'âdil idi. 1923'de bunun yerine de "Çerovneç" denilen altın ruble ikâme edildi, bu paranın kıymeti harbden evvelki Çarlık rublesine mu'âdildir. Rusya'da naks esâsı şimdi budur. "Çerovneç"ın çıkarılması 'âkilâne bir tedbîr idi ve böyle olduğu içindir ki bu para mübâdele kıymetini muhâfaza etti. Bu para 'aynı zamânda Bolşevik iktisâd sisteminin Garb'ın iktisâdî usûl, mübâdele ve borçlarından kendisini tamâmiyle ayırmak iktidârında olmadığını da göstermiştir. Dünyanın para işi tek bir mes'eledir ve ancak beyne'l-milel bir mes'ele olmak üzere halledilebilir.

Rusya'nın garbındaki memleketlerde parayı kaldırmak için hiçbir teşebbüsde bulunulmamıştır, lâkin hemân her memleketde az-çok bir "enflasyon" vâki' olmuştur. Almanya'nın para işinde yaptığı tecrübeler bu sâhada en müfrit tarzları ve bu 'umûmî hâletin en mükemmel şeklini gösterir. Almanya hârice karşı olan mecbûriyyetlerini ve dâhil mübrem ihtiyâclarını kapatmaya vergi paralarının kâfi olmadığını görünce matba'a makinasına başvurdu. Hükûmet tedâvüldeki Mark mikdârını arttırdıkça idâre masrafı ve haricî ta'mîrât bedellerinin tesviyesine muktezî ecnebî paralarının kıymeti yükseldi. Bu hâl de yeniden para tab'ını intâc etti. 1923 Kânûnısânî'sinde evvelce başbaşa olarak beş altın Mark mu'âdili olan doların kıymeti 7,260 Mark'a çıktı. Bundan sonra serî' bir sukût vâki' oldu. Şubat'da bir dolar 21,310 kâğıd Mark ediyordu. Temmuz'da bir milyon Mark etti. Sene sonunda ise dört milyar kâğıd Mark'a çıktı.

Kıymetli bir paranın böyle 'akla sığmaz mertebede kıymetsiz bir hâle gelmesi ictimâ'î sâhaya pek derin te'sîrler ikâ' etti. Sâbit fâ'izli tevdî'ât ile yaşayan bütün halk sınıfları, mütekâ'idler, hükûmetden mu'ayyen ma'âşlı dullar ve yetimler ve ilh sefâlete düştüler ve yaşamak için en çirkin çârelere mürâca'ata mecbûr kaldılar; tahsîsâta mütevakkıf olan bütün 'ilmî, edebî ve terbiyevî fa'âliyyetler durdu. Mu'ayyen ma'âş veyâ ücretlerle yaşayan me'mûrlar, mu'allimler, meslek adamları ve ilh mütemâdiyen yükselen es'âr karşısında eli böğürlerinde kaldılar. Fi'l-hakîka bu hâdise 'âdetâ fakîr münevverlerin iktisâden katl-i 'âmma uğraması gibi bir şey oldu, vâridât yok oluyor, havâyc-i zarûriyye fi'âtı ise hayâlin almayacağı derecede fırlıyordu.

Diğer taraftan vaz'iyet bütün hisse senedleri temettu'larının ve bütün iktisâdî şirketlerin borçlarının kıymetsiz kâğıdlarla (s. 99) tesviyesini icab ettirmişti, hükümetin bütün dâhili borçlarına, beledî ve umûmî istikrazlara 'âid senedlerde kıymetlerini tamamen zayı' etti. Bir müddet için ihracat ticareti hümmâlî bir şevk kazandı. Bütün kıymetli şeylerin memleketden çıkub gitmesine manî' olacak kuvvetli tedbirler vaz'îne lüzum hâsıl oldu. Lâkin yiyecek ve mevadd-ı ibtidâîye idhalatı hiçe indi ve ilk zamanlarda artmış olan fabrika surâtle mesâ'îsi azaldığı için işsiz mikdârı çoğaldı. Şehirlerde mevadd-ı gadâ'îye nedret peyda etti, çünkü paranın kıymetsizliğini anlayan köy halkı artık şehirlere mübâdele için bir şey getirmeyiverdi. Orta sınıfların tasarrufları ile yaşayan şayan-ı hürmet fikir halkın nasibi açlık, acîz ve sefâlet olmuşdu İntihar nisbeti müdhiş suretde kabardı. Tevellüdât nisbeti bir sene evveline nazaran yüzde 15 azaldı. Buna mukabil çocuk ve fi'âtı ise yüzde 21 nisbetinde arttı.

Dünyanın her yerinde siyâsi teşevvüşler irticâî hareketler ve isyanları tevlîd eder. İntizâmlı, irfanlı ve inzibâtlı olan Almanlardan başka belki hiçbir millet bu badireden kendisini kurtaramazdı. Teşrîn-i sânde hükümet yeni bir para çıkardı. Bu para "Renten Mark" idi ve teminatı da memleketin umûmî serveti idi. Artık mütemâdiyen Mark tab'ına nihayet verildi. Bir " Renten Mark " bir milyar kâğıd Marka mukabil idi. İhracını sıkı kayıdlara tâbi' tutmak sayesinde yeni para tedricen muvaffakiyet kazandı ve böylece, Almanya'da harbden evvelki vaz'iyete altın para mikyâsına rücû' etti. 1925'de "Renten Mark" ile başa baş kıymetde olarak çıkarılan altın mark üzerine "Renten Mark" lar tedricen tedavülden kaldırıldı.

Birçok memleketlerde, mesela Avusturya ve Lehistan'da, paranın hikâyesi heman Almanya'daki kadar hâile engîz aldı. Bu iki memleketde şimdiki yeni ve kıymetli para sistemine geçinceye kadar uğraştılar. Avusturyalılar " Şiling ", Lehilerde " Zioti " ismiyle, her ikisi de altın esasına müstenid olmak üzere yeni birer para çıkardılar. Çekoslovakya, Yunanistan ve Finlandiya gibi memleketlerde de "enflasyon" olmuştu, lâkin mu'tedil bir derecede kalmıştı. Bu memleketler paralarına eski altın mikyasına nazaran beş veya altıda bir nisbetinde bir istikrar temin ettiler. İtalya, Fransa ve Belçikadaki "enflasyon" ise daha dar hududlar içinde olmuştu. Liret İngiliz lirasına nazaren Musolini zamanına gelinceye kadar 1\4 25'den (100)'e kadar düşmüştü, bir müddet devam iden müşkil bir istikrardan sonra yeniden düşmeye başladı (100), (120), (130)'a kadar indi, bu satırlar yazılırken hala inmekte idi. Fransız ve Belçika frankı ile

İspanya “Pezeta” sının sukûtu ise daha yavaştır. Frank bir İngiliz lirasına mukabil 100 hadd? 19252’de bulmuştu, hala da düşüyor.

Lâkin milletler vergilerini zor ödüyor; bu memleketlerin askeri masrafları hala pek ağırdır, bu hallere nazaran oralarda “enflasyon“un tamamiyle tevkif idilebileceği şübhelidir. Me’a-mâ-fih muhtemeldirki paranın irticâcları bir müddet sükûn bulduktan sonra, akibet lîret ile frankda hakiki kıymetlerine göre altın muâdili bir değer ile istikrara kavuşsunlar. İngiliz lirası harbden bir müddet sonra altın kıymete nazaran sukût etti, lâkin bu hiçbir vakit kıymetin üçde birinden aşağıya inmedi ve 1924-1925’de ‘azîm cihedlerle, kredi üzerine yapılan takyîdât ile iktisâdî teşebbüslerin ağır bir işsizlik buhranının husûli bahasına olarak bu para eskiden olduğu gibi altın olarak kıymetine ircâ’ edildi. İskandinav memleketleri ile Hollanda ve İsviçre’nin paraları nisbeten pek cüz’ çıkış ve inişlere uğradı. Bu söylediklerimiz riyâzî müşkil içinde bir târihtir. Avrupa paralarında bu barometro tahvilini andıran iniş çıkışların, insanı hissiyata tercüme idilince alacağı ma’nâları (s. 100) ‘azîm havfleri, sıkıntıları, zâlimâne inkisârları, fecî’ zarûretleri, sefâletleri, mahrûmiyyetleri, hastalıkları, ye’sleri ve ölümleri artık kâri’ler bi’z-zât tasavvur etsinler.

Eski altın mikyâsına rücû’ için mücâdele ediyoruz. Altın, ideal bir para değildir, lâkin görülüyor ki para bir alay müstakill hükûmetlerin kontrolüne tâbi’ olduğu müddetçe altın mikyâsı dünya yüzünde mümkün mikyâsların en iyisidir. Bu işleri murâkabe iktidârını hâ’iz beyne’l-milel bir hükûmetimiz, federal bir dünya hükûmeti mevcûd olmadıkça dünyanın iktisâdî hâkimiyetini bir ma’dene tevdi’ etmemiz zarûrî oluyor. Altın ölü bir mâdedir, servetin hakîk tezâyüd ve tenâkusuna tekâbül edemez, her yeni müstahsal fa’âliyyet, altın mikyâsı mevcûd oldukça, eski menfa’atlere vergi vermek mecbûriyyetindedir, lâkin hiç olmazsa, altın politikacılar gibi insânı aldatamaz.

1.7. Siyâsî İşlerde İnsânların İrâdelerinin Tevhîdi

Efrâdı toplayan siyâsî ve ictimâ’î câmi’aların batî ve dâ’imî inkişâfını bu kitâbda îzâh ettik. İbtidâda Yeni Taş devrinde ‘â’ilevî kabîlelerden ‘ibâret olan bu câmi’alar on bin senelik nisbeten kısa bir devre zarfında gözümüz önünde bulunan ve vâsi’ olmakla berâber bizim ârzû ve temennîmize nazaran daha çok küçük olan müttehid memleketler hâline gelmiştir. Devletler eb’âdnca husûlüne gelen ve henüz nâ-tamâm olan bu tebeddül ile ‘aynı zamânda devletlerin de mâhiyeti de küllî tebeddüle uğramıştır. Zecr ve esâret yerine serbestçe iştirâk kâ’im olmuş ve eskiden bir ma’bûda yâhud bir

“otokrat”a inhisâr eden hâkimiyyet şimdi bütün cemâ’at efrâdına dağılmıştır. Roma Cumhûriyeti hâkimiyyetini bütün İtalya’ya teşmîl edinceye kadar bir devlet –medîne eb’âdını aşan bir hür cemâ’at yok idi; bütün büyük cemâ’atlar tek bir hükümdârın idâresi altında itâ’at-kâr cemâ’atlerden ‘ibâret idi. Matbû’ gazetesinin ve şimendüferin ihdâsından evvel Cemâhîr-i Müttehîde denilen büyük cumhûriyyet te’essüs edemezdi. Bugün telgraf, telefon, aeroplan, karada ve denizde münâkalâtın dâ’imî sûretde inkişâfı ancak daha vâsi’ bir siyâsî teşkilât ile kâbil-i te’lîfidir.

Eğer bu kitâb vekâyi’i doğru naklediyorsa ve bizim bu kitâbda vâsıl olduğumuz netîceler doğru ise dünya şimdi yeni şartlara intibâk üzere bulunuyor. Bu intibâk ‘azîm bir vâkı’ya olup harblerimiz, ictimâ’î ihtilâflarımız karşısında bulunduğumuz müdhiş müşkilât-ı iktisâdiyye bunun ancak birer cebhesidir. Hakîkî devlet, teşekkül etmeğe başlayan devlet, daha şimdiden en feyizli kuvvetlerimizi kendisine hasretmemiz lâzım gelen devlet “federasyon” esâsına müstenidd bir ‘âlem-şümûl devlettir, ‘asrî hayâtın şerâ’iti bu devletin vücûdunu zarûrî kılıyor. Mu’ayyen bir metbû’ ve hükümdâra karşı olan merbûtiyyetler muvakkat bir mâhiyeti hâ’izdir. Bizim hakîkî ma’bûdumuz ancak bütün beşeriyyetin ma’bûdudur, ya’nî bütün beşeriyyetin ma’bûdundan başka bir ma’bûd bizim ma’bûdumuz olamaz. Ma’bûd ittihâz ettiğimiz milliyetperverlik kabîlenin diğer ma’bûdlarının yanına ya’nî ‘Ademâbâd’a gitmelidir. Biz beşeriyyet denile milletin efrâdından olmuşuzdur.

Bugünün adamları bu zarûreti ne dereceye kadar tasdîk ediyorlar, onlar fikirlerini değiştirmeğe, evlâdlarını bütün dünya vatandaşları vazîfesini îfâ edecek sûretde yetiştirmeğe ne derecelere kadar hâzırlanmışlardır. Bugünün adamları ‘an’anelerini, dar noktalarını, kendilerinin ancak müttehîd bir dünya ile sefâlete makrûn bir dünya arasında muhayyer bırakan kuvvetlere karşı mukâvemet etmek husûsundaki ‘azm ve irâdelerini ne dereceye kadar muhâfaza edeceklerdir? Şurası muhakkaktır ki insânlar, bi’z-zât vücûda getirdikleri ihtirâ’ât tarafından mahvedilmek istenmezlerse, er-geç ittihâd etmeğe mecbûr olacaklardır. Nikbînliğimiz, ‘akl ve muhâkemenin zaferine ve ‘ırk-ı beşerin gittikçe artan hüsn-i niyetine-(s. 101) i’timâdımız bu iki ihtimâlden ikincisini nefy ü izâle etmeğe bizi sevk ediyor. Fakat birinci gâyenin bir yâhud iki batn sonra mı istihsâl edileceğini, yoksa bu gâyeye vusûl için birçok nesillerin uzun ve fâci’alarla dolu bir yol mu kat’ etmesi lâzım geleceğini keşf ü beyândan ‘âciziz. Bu mes’elede karâr ve netîce, bir dereceye kadar mâhiyetine vâkıf olduğumuz, fakat derece-i te’sîrini bilmediğimiz kuvvetlere tâbî’dir.

Eskiden politikaya pek de ehemmiyet vermeyen birçok adamlar Harb-i ‘Umûmî denilen müdhiş tecrübeden sonra masâlih-i ‘umûmiyye ile sûret-i ciddiyede meşgûl olmağa başladılar. Erkek ve kadından mürekkebe bir küçük zümre için cihân sulhü hayâtın en yüksek gâyesi oldu ve ‘âdetâ her türlü fedâkârlıklara lâayık bir dînî mezheb hâline geldi. Diğer birçok adamlar için cihân sulhü bir gâye değil ise bile, bir kuvvetli sâ’ik ve muharrik teşkîl ediyor. Bu adamlar mekteplerde, dârü’l-fünûnlarda, câddelerde ve hayât-ı ‘umûmiyyenin cereyân ettiği yollarda kitâblar neşrederek nutuklar söyleyerek nâtika ile ve kalem ile yorulmak bilmeksizin yeni zamânları hâzırlamaktadırlar. Agleb ihtimâl insânların kısm-ı a’zamı bu adamlar tarafından sarf edilen mesâ’iyi teveccüh ve muhabbetle ta’kîb ediyor. Fakat insâniyyetin fikirleri hâlen vuzûhdan ‘ârî bir hâldedir, beşeriyyet bu insânî tesânüd hûlyâ-yı mu’azzamının nihâyet hakîkî olması için (s. 102) yapılması lâzım geldiğini ve nelerden ictinâb edilmesi iktizâ ettiği doğru olarak bilmiyor. Re’îs Vilson sulh konferansında prensipleri üzerindne fenâ ma’nâsıyla fedâkârlıklar yapmağa başlamadan evvel kendisinin beşeriyyete olan hitâblarının dünyanın hemân her tarafında büyük bir îmân ve ümîd uyandırması, nev’-i beşerin istikbâli nokta-i nazarından kat’î bir tezâhürdür. Fakat şurasını i’tifâf etmelidir ki, vahdete doğru olan bu temâyül diğer ‘aksi kuvvetlerle karşılaşmaktadır: Ecnebîlere ‘â’îd şeylerden enfret etmek ve korkmak, ‘an’aneye muhabbet ve merbûtiyyet, vatanperverlik, ‘ırk ve cinsine dâ’ir bâtil za’m ve i’tikâdlar, şübheler, i’timâdsızlıklar, hodgâmlık, intikâm hisleri, her adamın rûhunda o kadar büyük bir mevki’ işgâl eden aşâğı sâ’ika ve selîkalar.

Bizi birbirimizden ayırmak isteyen vahşiyâne ve aşâğı sâ’iklere karşı gerek ferdlerin rûhunda, gerek cemâ’atler içinde mücâdele ve galebe eden iki kuvvet bu âna kadar dîn ve terbiye idi. İnkışâfihnın safahâtını kaydettiğimiz cem’iyyetler gibi vâsi’ beşerî cem’iyyetlerin teşekkülünü bu iki kuvvetin yekdiğeriyle sıkı bir sûretde müttehid olduğu hâlde te’sîr icrâ etmesine medyündür. Tarihde bunlar iki büyük terkîb edici kuvvet olmuşlardır. Ancak on dokuzuncu ‘asırdadır ki, ‘akâ’id ile fenn arasındaki ihtilâf, dîn tadrîsâtını garîb bir tarzda ta’lîm ve terbiyeden ayırdı, bu ayrılmanın, bu talâkın netîcesi olarak beyne’l-milel politika en haşîn bir milliyetperverliğe rücû’ ettiği gibi ticâret ve sînâ’at de bî-emân bir tarzda kazanç aramaktan ‘ibâret olan bir usûle rücû’ etti. eski kuyûddan tecerrüd eden fikr-i beşer hakikat-i hâlde gayr-ı medenîleşti, ya’nî gayr-ı medenî bir hâle geldi. Biz o fikirdeyiz ki dîn tadrîsâtının ta’azzuv ve te’essüs etmiş ta’lîm ve terbiyeden ayrılması ancak muvakkat bir hâdisedir ve ta’lîm ve

terbiye gerek gâyesi ve gerek rûhu ile pek yakında tekrâr dînî bir mâhiyet iktisâb edecektir. Yine bizim kanâ'atimize kalırsa, yirmi beş 'asırdan beri zuhûr eden büyük dînlerin esâsını teşkîl eyleyen fedâkârlık, istihkâr-ı nefis hisleri musaffâ bir hâlde tekrâr meydâna çıkacak, her cem'iyet-i beşeriyenin bütün ma'nâsıyla temel taşını teşkîl edecektir.

Ta'lîm ve terbiyenin gâyesi ferdi cemâ'ate hıdmet edecek tarzda hâzırlamaktır ve tadrîsât-ı dîniyye ise bu hâzırlığın rûhunu teşkîl eder. On dokuzuncu 'asrın fârikalarından biri olan yeni fikr mezbûliyyetinin mürebbîleri şaşırması ve onların zihninde bir karışıklık husûle getirmesi nâ-kâbil-i ictinâb idi. Cemâ'at hakkında fikrimiz sarsıldığı ve bu fikr yeni esâslar üzerine tekrâr teşekkül etmek üzere bulunduğu bir zamânda ferdleri cemâ'atin hıdmetine hâzırlayamayacağımız derkârdır. Eski zamânın dînî formülleri, dar ve mahdûd olan siyâsî ve ictimâ'î 'umdeleri artık rûhlar üzerinde icrâ-yı te'sîr edemiyorlar, diğerk taraftan 'âlem-şümûl bir devlet ve vâsi' bir iktisâdî cemâ'at teşkîli fikrî ise pek batî bir tarzda intişâr etmekte ve ancak fikren müstesnâ derecede yüksek adamların zihninde yer tutmaktadır. Fakat şimdiki hâ'ile ihtimâl ki fikrî ve ahlâkî bir "renesans"ın yeni baştan doğmanın menba'ı olacak ve 'aynı zamânda bu hâ'ile o kadar sâde, o kadar 'umûmî bir dînî "renesans" doğruacaktır ki en muhtelif ve 'an'aneleri birbirine en muhâlif 'ırklar bile bu dînî "renesans"ı kabûl edecekler ve bundan sonra artık müştereken bütün beşeriyetin iyiliği için çalışacaklardır. Böyle bir "renesans"ın derece-i te'sîr ve şümûlünü şimdiden keşf ve tahmîn etmek tabî'î gayr-ı mümkündür, bunun ancak ne zamân başladığını bilmek mümkün olabilecektir. Rûh-ı beşerin büyük hareketleri ilk önce sükût içinde inkişâf eder, sonra bir gün dünya bu hareketlerin ne kadar kuvvetli olduğunu birdenbire anlar. Musaffâ bir îmân nefhası, belki de pek yakında kuvvetli bir rûzgâr gibi hayât ormanlarından geçecek, ferdî hayâtın kapılarını, pencerelerini kırarak ve bîtâb (s. 103) olduğumuz şu günlerde ârzümüzün bile fevkinde görünen bir iş, bir vazîfeyi kolay bir hâle getirecektir.

1.8. Dünya Birliğine Hâdim Kuvvetler

Tarihin müdhiş dersleri sâyesinde 'akıllanmış olan insânların bir 'âlem-şümûl sulhü, yâhûd bunun mu'âdili olmak üzere 'âlem-şümûl bir hükûmet tarafından vaz' edilmiş bir kânûnu bütün mevcûdiyyetleriyle talep edecek derecede 'adâlete meftûn ve 'akıllı uslu bir hâle geldiklerini bir ân farz edelim. Böyle bir şey tahakkuk edince vukû'ât ne gibi bir cereyân ta'kîb edecektir? Zannolunur ki memleketlerin hepsinde

‘ayn(i) zamanda ve müsâvî bir hareket vukû’ bulmayacaktır. Ba’zı memleketlerde bu hareket ‘umûmun teveccühüne mazhar olarak müsâ’id bir muhît içinde inkişâf edecektir, diğere memleketlerde eski ‘an’aneler, yâhûd ‘ırkî sahîfeler, yâhûd bayağı, fakat teşkilâtça mükemmel ‘unsurlar bu hareketin önüne geçmeğe çalışacaktır. Ba’zı memleketlerde yeni nizâmın mürevvicleri o büyük fikr-i siyâsînin kuvveden fî’ile îsâli için çalışmaya âmâde bir devletin teb’ası olacak, hâulbuki diğere memleketlerde onlar, ‘âdetâ sû’-i kâsd erbâbı gibi muzırr bir kavânîn sistemine karşı mücâdele mecbûriyyetinde kalacaktır. Denilebilir ki, İsviçre ve Cemâhîr-i Müttehîde gibi memleketlerin kânûn-ı esâsîsinde bu memleketlerin müsâvât esâsına tevfikân diğere mütemeddin “konfederasyon”larla birleşmesine mâni’ olacak bir mâdde mevcûd değildir. Hâlbuki bunun ‘aksine olarak Harb-i ‘Umûmîden evvel ‘Osmânî İmparatorluğu’nda vâki’ olduğı gibi tâbî’iyyet altına alınmış eyâletlerle “re’âyâ” sıfatını hâ’iz milletleri ihtivâ eden siyâsî sistemler ise-önce parçalanmadan ‘âlem-şümûl bir “federasyon” sistemine intibâk edemezler. Mütecâvizâne bir hâricî politika ‘an’anesi olan devletler dahî ‘âlem-şümûl bir ittifâk tarafından (s. 104) ancak güçlkle mass ve temsîl olunabilir. Bununla berâber hükûmetler ise ‘âlem-şümûl bir “federasyon” sistemine mütemâyil olsun, ister ma’nen kör oldukları için buna mu’âriz bulunsun, hüsn-i niyet sâhibi bütün insânların esâslı vazîfesi tehâlûf etmez ki o da şudur: ‘âlem-şümûl tevhdî mesâ’înin zarûrî esâs olmak üzere her tarafda ifrâh muvâcehesinde târihî yeni ve tek bir tarzda îzâh ve tasvir etmek.

1919 ‘ahdnâmesiyle te’sîs edilen Cem’iyyet-i Akvâm, dâ’imî bir ‘âlem-şümûl “federasyon”un tohumlarını ihtivâ ediyor mu?

İnkişâfı için insânların, “Stalliberas” tarafından söylendiğı gibi, bütün kalbleriyle çalışacakları ve bu âna kadar vatanları ve yurdları için nasıl çarpıştırlarsa, mevcûdiyyetini muhâfaza için iktiza edince harb edecekleri bir teşkilâta Cem’iyyet-i Akvâm masdar ve menşe’ olacak mıdır? Cem’iyyet-i Akvâm’ın bir gün böyle bir şevk ve heyecân hâsıl edeceğini şu sâ’atde hiçbir emâre bize göstermiyor. Cem’iyyet-i Akvâm hattâ efrâd-ı nâssa nasıl hitâb edeceğini bilmiyor gibi görünüyor. Cem’iyyet-i Akvâm resmî bir dâ’irede yerleşmiştir, cem’iyyetin müzâkerâtını ta’kîb edecek derecede vukûf sâhibi kimseler pek mahdûddur, bu müzâkerâta ‘alâkadâr olanlar da azdır. Belki de Cem’iyyet-i Akvâm sâdece bir taslaktır ve bunun noksânları ve tehlikeleri anlaşılınca nasıl ki Cemâhîr-i Müttehîde konfederasyonu mevâdd-ı esâsiyesinin yerine “federasyon” kânûn-ı esâsîsi ikâme edildi ise, bunun yerine daha samîmî ve daha

mükemmel bir ittifâk ikâme edilecektir. Hâl-i hâzırda Cem'iyet-i Akvâm hükûmet ve devletlerin ancak kısmen toplanmasından başka bir şey değildir. Cem'iyet-i Akvâm hattâ milliyetler mevcûd bulunduğunu ve bunların karârı hâki

(s. 105) olduğunu meydâna koymaktadır. Dünyanın talep ettiği şey bir Cem'iyet-i Akvâm değil, hattâ bir milletler cem'iyeti değil, fakat insânlar cem'iyetidir. Bütün hâkimiyetler tek bir hâkimiyette toplanmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet zuhûr etmezse dünya mahvolacaktır. Fakat bunun için fikr-i beşerin tecrübe, bilgi ve düşünce nokta-i nazarından üç türlü hâzırlanması lâzımdır. Muhîtimizin siyâsiyesi, işte bizim en büyük vazîfemiz budur.

Kısmî cem'iyetlerin 'âlem-şümûl bir cem'iyete takaddüm etmesi imkân dâhilindedir.

Nizâm-ı ictimâ'inin bu sûretle yeni esâslara göre tensîk ve tersinde beyne'l-milliyet tarafdârı 'amele teşkilâtının, beyne'l-milel mâliyyûnun ve hudûdları tesviye edecek şu üç kuvvetin (fenn, sanâyi'-i nefise ve tarih)in oynayacağı rolü burada ta'yîne teşebbüs etmeyeceğiz. Bunların hepsinin müşterek bir te'sîr icrâ etmesi ve her birinin rolünün doğru bir sûrette ta'yînine bu sebebin mâni' olması mümkündür. Bütün muhâlefet şekillerinin ortadan kalması, birbirine rakîb olan mezheblerin hiss olunmayacak sûrette birbirine yaklaşması ve ancak müşterek bir harsun fârikalarını taşıması imkân dâhilindedir. Bugünün cür'et-kâr "idealizm"i belki de yarın herkesin zihninde yer tutmuş bir i'tikâd hâline gelecektir. Bundan başka mevzû'-ı bahs ettiğimiz mefkûrenin tevakkuf devreleri ve hattâ geriye gitme devirleri geçirmesi ihtimâlini de derpîş etmelidir. Tarihin inkişâfı dâ'imî bir şey olmamıştır. Bir büyük harbi ta'kîb eden seneler, bi'l-hâssa geriye gitme seneleridir, zâhiren insânlar o senelerde tahrîb edilen şey'yi hesâb edemeyecek ve bu tahrîb sâyesinde ne gibi yeni te'sîsâtın imkân dâhiline girdiğini mülâhaza edemeyecek kadar yorgundur.

'Âlem-şümûl bir sulta ve hâkimiyetin te'essüsünü gittikçe daha lâzım bir hâle getiren vâkı'ât arasından şunları zikretmek mümkündür:

1-Fenn-i hâzır sâyesinde i'mâl edilen ve gittikçe daha mühlik bir hâl alan tahrîb vâsıtaları

2- Muhtelif memleketler iktisâdiyyâtının zarûrî bir sûrette tek bir sistem hâline gelmesi, bu hâl de nakdin müşterek bir kontrol altına vaz'ını, münâkalâtın serbestçe cereyânını, bütün dünyada karadan ve denizden seyyâhların ve emvâl-i ticâriyenin lâ-yenkati' seyr ü seferini istilzâm etmektedir. Bu muhtelif şerâ'iti taht-ı te'mîne alacak

olan teşkîlâtın gâyet vâsi' salâhiyyete mâlik olması lâzım geleceğini tasrîh etmek zâ'iddir.

3-Sıhhat-i 'umûmiyenin fi'ilen kontrol altına alınması lüzûmu, bu lüzûmu milletler efrâdının gittikçe fazla seyr ü seferde bulunması tevîd etmiştir.

4- Sa'y şerâ'itin tevhîdi ve asgarî bir seviyye-i ma'îşet te'mîni lüzûmu. Bu pek müsta'cel bir ihtiyâcdır. Böyle bir tedbîr ittihâz olununca bunun mantikî netîcesi olarak herkes için asgarî bir ta'lîm ve terbiye haddi kabûl ve bunu te'mîn etmek îcâb eder.

5- Hevâ yolları 'âlem-şümûl bir kontrol altına alınmadıkça milletlere tayyâreciliğin hârîka-nümâ ni'metlerini te'mîn etmenin imkânsızlığı.

Bâlâdaki mülâhazalar mübrem zarûretlere müstenidd ve mantika muvâfık olduğundan biz şu netîceye vâsıl oluyoruz ki, 'ırklar arasındaki çarpışmaya ve lisânların ihtilâfına rağmen tarih-i 'âlemin müstakbel safhasını bu 'âlem-şümûl iştirâk-ı sîyâsiye tarafdâr olanlarla mu'âriz bulunanların yekdîgerleriyle mücâdelesini teşkîl edecektir. Bu 'âlem-şümûl iştirâk-ı sîyâsiye hemân her birimizi 'alâkadâr eden dâ'imî ihtiyâclar istilzâm etmektedir, bu ihtiyâclarla tesâdüm eden sâ'ikler ise kuvvetli olmakla berâber geçici, muvakkattir, bu sâ'ikler bizim bâtıl i'tikâdlarımızdan, ihtirâslarımızdan, hodgâmlığımızdan, millî ve 'ırkî hûlyâlarımızdan tereküb ediyor, bu tohumları insânın zihnine koyan terbiye ve ba'zı telkîn kuvvetleridir, fakat bunlar ne kendilerine fikrinde yer veren adamın refâh ve bekâsına, ne de (s. 106) kendilerini kabûl ızdırârında kalan devletlerin, şehirlerin veyâhûd zümrelerin bekâsına bir vechile hıdmet etmektedir.

1.9. Federatif Bir Dünya Devleti

'Âlem-şümûl devletin te'essüsünü zâhiren pek mü'essir olan kuvvetler te'hîr edebilecektir, fakat beşeriyyetin zekâ ve hür düşüncesi denilen onlardan daha mü'essir kuvvet bu vâkı'ayı ['âlem-şümûl devletin te'essüsünü] ta'cîl ediyor. On yedi ve on sekizinci 'asırlarda hayâtın mâddî ve mîhânîkî şerâ'iti hakkında 'ulemâ tahlîlî tedkîkler yapmışlar ve bu tedkîkler iyi semereler vermişti; şimdi de dünyada mikdârları henüz mahdûd ise de gittikçe artan bir mü'errih [müverrih], âsâr-ı 'atîka 'âlemi, etnografya mütehassısı, iktisâdcı, sosyolog, rûhiyyât 'âlemi ve mürebbî zümresi vardır ki, bunlar da mü'essesât-ı beşeriyye hakkında 'ayn(ı) sûretle tahlîlî tedkîkler yapmaktadırlar. On yedinci ve on sekizinci 'asırda 'âlimlerin mesâ'îsi sâyesinde telgraf, ekspres katarı, buhâr ve tayyâre ve o âna kadar imkânsız olan şeyler nasıl imkân dâ'iresine girdi ise,

yukarıda saydığımız ‘asr-ı hâzır ‘âlimlerinin mesâ’îsi ictimâ’î sâhada bugün kendilerinin bile keşf ve tahmîn edemediği sûret-i tesviyelere müntehî olacaktır.

“Roje Bakon”un kehânet sâ’atlerinde yaptığı gibi bizim fikr ve kanâ’atimize göre ‘âlem-şümûl devletin evsâf-ı esâsiyesini teşkîl edecek olan fârikaları îzâh edelim:

A- ‘Âlem-şümûl devlet sâdeleştirilmiş ve herkes için anlaşılır bir hâle getirilmiş bir dîn üzerine te’sîs olunacaktır. Bu dîn ne Hristiyanlık, ne İslâmiyyet, ne de Buda mezhebi olmayacak, musaffâ olarak dînin bi’z-zât kendisi olacaktır. Bu dîn sekiz kola ayrılan yolu [bu ta’bîrin Hristiyanlık ‘akâ’idinden birine ta’alluk etmesi aaleb ihtimâldir], saltanat-ı semâviyyeyi, uhuvvet fikriyle ‘garaz ve ‘ıvazsız olarak hıdmet (s. 107)

fikrini yekdîgerine mezc edecek. Ta’lîm ve terbiye, gösterilecek örneklerin ve efkâr-ı muhîtenin te’sîri hodgâmâne bir tarzda zevki aramaktan fikr-i beşeri ferâgat ettirecek ve insânı ‘ilm ve fenne ve kavî ve müttehid beşeriyyete gönül hoşluğuyla hıdmet etmeğe sevk edecektir.

B- ‘Âlem-şümûl devlet, hâl-i hâzırda hiçbir numûnesini ve evreğini göremediğimiz ‘âlem-şümûl bir terbiye sistemine istinâd edecektir. O zamân şu sınıf veyâ bu millet değil, bütün insân ‘ırkı ta’lîm ve terbiye görecektir. Ebeveynin ekserîsi pedagoji (terbiye-i etfâl)nin ‘ilmî ciheti hakkında ma’lûmât sâhibi olacak, kühûlet yaşına varmış olanlardan birçoğu hayâtlarının bir ânında mürebbîlik yapacaklardır. Bu yeni devirde ta’lîm ve terbiye hay+atın başından nihâyetine kadar temâdî edecek ve vakti geldiği zamân talebe mu’allim olacak ve bununla berâber yine öğrenmekten fârig olmayacaktır.

C- Ne ordu, ne bahriye olmayacak ve işsiz, zengîn ve fakîr de olmayacaktır.

S- Tabakât-ı arz ‘ulemâsının helyolitik dedikleri devirde bir ibtidâ’î insânın bir ağaç gövdesini oyarak vücûda getirdiği bir kayık zamânımızdaki cesîm (transatlantik) vapurlarının yanında ne mevki’de bulunuyorsa, hâl-i hâzırda taharriyât-ı fenniyyede bulunan mü’esseseler de ‘ayn(1) maksadla vücûda getirilecek ‘âlem-şümûl teşkîlât ile nisbet edilirse ‘ayn(1) mevki’e düşecektir.

T- Tenkîd ve münâkaşaya ‘â’id sayısız eserler intişâr edecektir.

K- Dünyanın teşkîlât-ı siyâsiyyesi (demokrasi) esâsına istinâd edecek, ya’nî cemâ’ati idâreye me’mûr olan kimseler tenevvür etmiş olan halk ile sûret-i dâ’imede ve doğrudan doğruya temâs hâlinde bulunacaktır.

L- Teşkilât-ı iktisâdiyenin gâyesi, bütün tabîî servet menba'larıyla 'ilm ve fennin keşfedeceği bi'l-'umûm yeni servet menba'larını hükûmet me'mûrları vâsıtasıyla ve 'umûmun nef'ine olarak işletmekten 'ibâret olacaktır. Teşebbüs-i şahsî hâl-i hâzırda olduğu gibi cemâ'ati istismâr [exploitation kelimesinin mukâbilidir]eden bir fenâ efendi olacak yerde cemâ'atin fâ'ideli bir hizmetkârı olacak ve kendisine samîmî takdîrât ile berâber müstevfî ücretler verilecektir.

M- Fakat bütün bu tahavvüller, bugün bize çok ba'îd görünen iki ıslâhâta tâbî'dir. Bu ıslâhât sırf mihânîkîdir, bir 'asker ne kadar şecî' olursa olsun mitralyözünü sallanan bir kâ'ide üzerine istinâd ettirilmiş olduğu takdîrde nasıl çarpışmağa muktedir olamazsa ve bir tayyâreci tayerân hâlinde iken tayyârenin esâslı cihazlarından biri istikâmetinden inhirâf edince nasıl hedefine vâsıl olamazsa, bu mihânîkî ıslâhât yapılmadığı takdîrde beşeriyet de hakîkî refâha kavuşmağa 'ayn(ı) derecede muktedir olamaz. İntihâbât usûlleri ve nakd (para), usta ve nâmûssuz 'unsurların dolap ve manevralarından kurtarılmazsa devlet için siyâsî ve iktisâdî sıhhat ve 'âfiyet yoktur.

1.10. Tek Bir Kânûna ve Tek Bir 'Adâlete Tâbi' Dünya

Doğacak bütün çocuklara kâfî derecede bir sıhhat, bir ta'lîm ve terbiye ve hayâtda muvaffak olmak ihtimâlleri te'mîn eden bir ictimâ'î 'adâlet nizâmı ile birlikde bütün beşeriyeti dâ'iresi dâhiline alacak bir federasyon te'sîs edilecek olursa 'ırk-ı beşerdeki enerjiler o kadar inkişâf edecek ve o kadar artacaktır ki, hakîkaten tarihte yeni bir devr açılacaktır. Teslîhât ile büyük devletler arasındaki miskîn rekâbetler yüzünden vukû'a gelen müdhiş isrâflar, ba'zı kimseler fazla zengin olduklarından kazanç onları harekete getirmediği gibi diğer kimseler de fazla fakîr olduklarından lâıyıkıyla çalışacak bir 'uzvî kuvveti hâ'iz bulunmadıklarından cemâ'at içinde birçok efrâdın istihsâl edebilecekleri derecede istihsâl etmemeleri sebebiyle vukû'a gelen zarar ve ziyân artık vukû'a gelmeyecektir. Havâyic-i zarûriyyeden (s. 108) olan eşyânın mikdârı fevka'l-'âde artacak, hayât seviyyesi yükselecek, münâkalât sür'atli bir inkişâfa mazhar olacaktır. Bugün aşağı işlerde istihdâm edilen birçok kimseler ta'lîm ve terbiye fenni, taharriyât ve tedkîkât gibi daha necîb vazîfelere hâzırlanmış bulunacaktır. Mahdûd medeniyetlerin müstesnâ devirlerde yapabildikleri şey'i beşeriyet artık dâ'imî sûrette yapmağa muktedir olacaktır. Eski zamânlarda fevka'l-beşerlerin, dâhîlerin birdenbire yetişmiş olduğunu farz etmediğimiz takdîrde şurasını ma'kûl olarak kabûl ve teslîm edebiliriz ki "Periklis" zamânında Atina, "Mediçi"ler zamânında

Floransa, “Elizabet” zamânında İngiltere, bir “Soka”nın sanâyi’-i bedî’a vâdisindeki necîbâne teşebbüsleri, Çin’de “Tang” ve “Ming” sülâleleri devrinde nefis san’atlar sâhasında görülen inkişâf, nihâyet ittihâd etmiş olan ve tâm bir emniyet içinde çalışan bir beşeriyetin sûret-i dâ’imede vâsıl olduğu muvaffakiyetler için birer parlak numûne teşkîl eder.

On beşinci ve on altıncı ‘asırlarda fikr-i beşeriyetin hürriyete kavuşmasından beri nisbeten mahdûd tecessüs ve zekâ sâhibi bir insân zümresinin bi’l-hâssa Garbî Avrupa’da hayât-ı beşeriyenin mâddî şerâ’itinde ne sûretle inkılâb vücûda getirdiklerini geçen fasıllarda gördük. Bu tecessüs ve zekâ sâhibi adamların ekserîsi lâ-kayd bir muhît içinde çalıştılar ve kendilerine nakden yardım eden olmadı, bu adamların mensûb oldukları neslin fikriyât sâhasında daha mebzûl semereleri vermek kâbiliyyetini hâ’iz olmadığı iddi’â edilemez. Son üç yüz sene zarfında yalnız başına İngiltere düzinelerle “Nevton”lar yetiştirebilirdi, hâlbuki “Nevton” olacaklar okuma yazmayı öğrenmemişlerdir, İngiltere ‘ayn(1) vechile yüzlerce “Dalton”lar, “Darvin”ler, “Bakon”lar, “Höksle”ler yetiştirebilirdi, hâlbuki bu sûretle yetişebilecek adamlar sefâlet içinde terk-i hayât etmişlerdir. Son Harb-i ‘Umûmî esnâsında büyük adam olabilecek binlerce delikanlı Garb cebhesinde siperler içinde öldü. Hâlbuki beşeriyet yeryüzünde beyne’l-milel bir sulh ve ictimâ’î ‘adâlet esâslarına müstenidd bir nizâm te’sîsine muvaffak olunca dar gözlü bir balıkçı ağına benzemesi lâzım gelen ‘âlem-şümûl terbiye sistemi ağının dar gözleri vâsıtasıyla kâbiliyyet ve ehliyyet sâhibleri tutulacak ve tarihin hiçbir devrinde görülmemiş mikdârda büyük adamın hıdmetini cemâ’ate te’mîn edecektir. (s. 109)

Fi’l-hakîka, işte böyle mülâhazalardır ki yakın mâzîde ‘adâlete müstenidd ve şimdiki teşevvüşlerden ‘ârî bir cihân devleti vücûda getirmek için evvelâ cehdi muhıkk ve meşrû’ kılıyor.

Harb o kadar müdhiş bir hâle gelmiştir ki biz ona (ya’nî harbe) nihâyet vermez isek o bizi bitirecek, cem’iyyet-i beşeriyeyi imhâ edecektir, bu kadar ictimâ’î ‘adâletsizliğe şâhid olduk, ziyâsızlık ve hevâsızlık içinde sararıp solan bu kadar insân görmek rûh için bir eziyyet teşkîl ediyor. Fakat muhayyilemizi harekete getiren ve islâhât-ı ictimâ’iyye vücûda getirmek gâyesine ma’tûf bir politikaya bizi tarafdâr yapan şey, bu elem ve eziyyetden kalb ve rûhumuzu tahlîs ümîdinden ziyâde ‘ırk-ı beşer önünde parlak bir fa’âliyyet sâhasını açık görmemizdir. Eğer militarizmden tecerrüd etmek istemiyorsak, bunun sebebi militarizmin adam öldürmesinden ziyâde, vahşî bir

mahlûk şeklinde terakkî yolunu tutmasıdır. Bir şâheserin mâlzemesinin bizim için hâzırlanmış olduğu bu “atelye”ye girmekten bizi men’e çalışan bir ahmak kapıcıyı nasıl iter kakar isek ferdî tasarruf ve mülkiyyetin ba’zı sû’-i isti’mâllerine de öylece nihâyet vermek istiyoruz.

‘Âlem-şümûl bir nizâmın ve ‘âlem-şümûl ‘adâlet kânûnunun insânda mâcerâ fikrini boğacağını, mahvedeceğini ba’zı kimseler iddi’â ederler. Hâlbuki bi’l-’aks asl mâcerâ o vakt başlayacaktır. Şübhesiz mâcerâ o vakt, köhneleşen mevzû’ları ‘aşk entrikaları, çarpışmalar ve altın taharrîsinden ‘ibâret olan bir “sinema” romanı olmayacak ve o vakt mâcerâ fenn sâhasının hudûduna doğru bitmez tükenmez bir istiksâf seyâhati olacaktır. Bugüne kadar insân kavgalar içinde kibr ü nahvet, levs ü hicâb, hummâlı ârzûlar ve kaba iştihâlar içinde sefilâne bir kulübede yaşamıştır. İnsân açık hevâya pek az kavuşmuş, ‘ilm ve fennin her gün kendisi için bir parça daha tevsî’ ettiği hârîka-nümâ ülkenin içine ancak şöyle bir kere girebilmiştir.

Belki de yarının insânları için tahakkuk edecek olan bu müttehid dünyayı tasavvur etmek fikr için latîf bir eğlence teşkîl eder. Bugün vücûdları ve fikirleri zehirleyen mikropların hepsi imhâ edilmiş olacağından her adam bu müttehid dünyada daha geniş nefes alacak, herkes kalbinin daha çabuk çarptığını hissedecektir. Makine denilen yeni bir esîr ‘ırkı vücûda getirerek daha şimdiden sa’y ü ‘amelin en zahmetli olanlarından kurtuldu. Buna ya’nî makinelere harbin ve iktisâdî zulmün en fenâ şekillerinin ortadan kalkmasını ‘ilâve ediniz. Çocuklarımızın omuzlarından ne kadar ağır bir yükün kalkacağını anlamış olursunuz. Tabî’î çocuklarımız yine çalışmak mecbûriyyetinde bulunacaklardır, fakat ilk medeniyetlerin zuhûrundan beri emniyyetin bedeli olan kürenge, müdhiş sa’y ü ‘amele artık çocuklarımız tâbi’ olmayacaklardır. Çocuklarımız kendilerine mevhûb olan kuvvetlere ve selîkalarına göre projeler yaparak, îcâd ederek serbestçe çalışacaklardır. Onlar kazma ve sabanın esîri olarak değil kahramanlar gibi tabî’ati kendilerine fa’âliyyet zemîni yapacaklardır. Her küçük şehri o zamân bir Atina [mü’ellif kurûn-ı evvelîde merkez-i medeniyet olan Atina şehrini kastediyor] olacak, kürre-i arzın kırsı bir menba’ hâline gelerek her adam oradan kendine lâzım olan mâlzemeyi çekip alacak ve en uzak mıntıklar bir oyun yeri olacaktır.

Bu tarih kitâbında biz yekdîgeri üzerinde ‘aks-i te’sîr yapan iki büyük ictimâ’î sistem gösterdik.

“Neolitik” harsının son safhası olan “heliyolitik” harsının nehr ve sular vâsıtasıyla gelen toprak ve kumdan mürekkebe ve en ziyâde sıcak arâzide büyük ibtidâ’î medeniyetleri, itâ’ate müstenidd feyzli idâreleri nasıl doğurduğunu yukarıdaki fasıllarda gördük. Bu medeniyetlerin ilk ma’bedlerle –kral sıfatını da hâ’iz bulunan ma’bûdlar ve ma’bûd (s. 110) sıfatını da hâ’iz olan krallarla zarûrî münâsebetlerinin neden ‘ibâret olduğunu îzâh ettik. “Neolitik” harsının daha az ilerlemiş bir noktasından hareket eden ve şimâl-i garbî ve şimâl-i şarkî mıntıklarında sâkin ve “Ârî” ve “Huno-Mongo” nâmları altında ma’rûf kuvvetli gruplar hâline gelen seyyâr milletlerin, inkişâfını da ‘ayn(1) zamânda ta’kîb ettik, “heliyolitik” harsının vârisleri meyânında bulunan ve ‘Arabistan çöllerinde sâkin olan Sâmîler’i de unutmadık. Steplerde ve çöllerde sâkin ve meşâkk ve mezâhime daha mütehammil, daha cesâretli ve daha hür olan halk, muntazam fâsıllarla müstakarr medeniyetlerin bulunduğu memleketleri istîlâ ederler, ve o medeniyetlere yeni bir rûh verirler. Bugünün ‘âlem-şümûl dînleri, demokrasi, taharriyât-ı fenniye ve ‘âlem-şümûl tahammürât şîmeleri [esprit kelimesinin mukâbilidir] dediğimiz şeyler, medeniyetin bu sûretle göçebe hâline getirilmesinin bir netîcesidir. Kadîm medniyyetler bir ‘an’ane ihdâs etmişlerdi, ‘an’anevî bir hayât yaşıyorlardı. Bugün ‘an’anelerin kuvveti tükenmiştir. Devlet hâlen mütemeddindir, fakat devlet fikri göçebe ‘âlemin fikridir, geniş ovalarda ve açık denizlerde yaşayan kavimlerin fikridir.

Bu söylediğimiz o kadar doğrudur ki, eskiden insânları her ilkbahârda ve her sonbahârda yola, seyâhate çıkararak derin ihtiyâc-ı fitrîmizin dünya yalnız tek bir kânûnunun tâbi’iyyeti altında yaşamağa başladığı ve hudûdların kalktığı zamândan i’tibâren muzafferâne bir tarzda tekrâr kendi mevcûdiyyetini göstereceğine kâ’il ve kâni’ olmamak gâyet güçtür. İnsân (s. 111) mevcûdiyyetinin derinliklerinden gelen ve kendisini mevsimine göre yazlık mer’âlara veya kışlık mer’âlara sevk eden da’vete, dağların, çölün, açık denizin da’vetine icâbet edecektir. içimizden ba’zıları da ormanın ve oradaki avların, tarlalarla ovada yetişen hubûbâtın da’vetini duyacaktır. Fakat bu hâl, insânların seyyâr ve yurdsuz olmasını istilzâm etmeyecektir.

Göçebenin hayâtı iki yurd arasında bir hareketden ‘ibârettir. Bugünkü Kalmuklar, tıbkı kırlangıçlar gibi, her sene iki yurdları arasındaki iki bin kilometrelik mesâfeyi kat’ ediyorlar. Gelecek zamânların güzel ve (konfor)lu şehirleri senenin ba’zı zamânlarında pürhayât olacak ve ba’zı zamânlarında ise hemân hemân uykuya dalmış bulunacaktır.

Daha iyi bir nizâm altına alınacak olan müstakbel dünyada esîrlere yakışacak hıdmet ve iş hemân hemân olmayacaktır. Makineler sâyesinde tabî'atin kuvvetleri zahmetli ve cesîm işleri görecektir. Bu zahmetli ve cesîm işlerden ba'zılarının mutlak insânlar tarafından yapılması îcâb ederse bu işler insânın hayâtının a'zamî olarak birkaç ayını yâhûd birkaç senesini işgâl edecek ve hiçbir vakit bunlar insânın bütün hayâtını süflî bir iş ve güç derekesine indirmeyecektir. Cem'iyet-i beşeriyye için bugün hayli ehemmiyetli bir mevki' işgâl eden vazîfelerin ve hıdmetlerin birçoğu esâsen ehemmiyetlerinden bir kısmını kaybedecek yâhûd kâmilen ortadan kalkacaktır. Meselâ harb etmeği meslek ittihâz etmiş olanlar yâhûd gümrükçüler (rüsûmât me'mûrları) artık görülmeyecektir. Ma'ârifin ta'ammümü ve hıfz-ı sıhhat kâ'idelerinin intişârı sâyesinde polis me'mûrlarıyla habshâne gardiyanlarının 'adedi hayli azalacaktır, mecnûnların tedâvîsine mahsûs şifâhânelerle hastahâne me'mûrları ve müstahdemîni de 'ayn(ı) sûretle azalacaktır. 'Ayn(ı) zamânda icrâ-yı fa'âliyyet edecen dolandırıcı, -kumârbâz, muhtekir, "spekûlatör" makûlesi adamlarla tufeylî olarak yaşayanlar iktisâdî 'adâlet esâsına müstenidd bir idârenin te'essüsü netîcesi olarak kâr ü kesblerinden mahrûm kalacaklardır. Fakat hayât romanı parlaklığından bir şey kaybetmeyecektir. Deniz, bu müebbed 'âsî ile gökkubbe ya'nî semâ, kısr-ı arzın esrârengîz derinlikleri kendilerine hâkim olacak kimseleri bekleyeceklerdir. (s. 112) İnsânlar yenilemiş bir 'alâka ile nazarlarını tekrâr hayvânât 'âlemine çevireceklerdir. Bu kargaşalık günlerinde hayvân nevi'lerinin ahkmakça ve önüne geçilemez bir sûrette katl-i 'âmmı devâm edip gidiyor. Bir bakıma göre bu hâl insânların uğradığı sefâletlerden daha fecî' bir şeydir, on dokuzuncu 'asırda düzinelerce hayvân nevi'nin, hem de en enteresan nevi'lerin kökleri kazındı, lâkin nâfiz bir cihân devletinin ilk semerelerinden biri bugün vahşî bir hâlde yaşayan hayvânların daha iyi sûrette himâyesi olacaktır. Tunç Devri'nden bugüne kadar beşerin tarihinde etrâfımızdaki hayvânları ehlîleştirmek, fâ'ideli bir hâle getirmek, dost yapmak, kıymetlerini arttırmak husûsundaki himmetin ne kadar az olduğunu düşünmek bu hâlin garâbetini anlamaya kâfidir. Lâkin bugün "spor" denilen 'akılsızca hayvân öldürmek hâli, muhakkak ki daha iyi terbiye görmüş dünya câmi'asında başka bir hâle girecek, bugün ifâdesiz katilde bulunan ibtidâ'î insiyâklar ta'dîlâta uğrayarak 'alâkalarını hayvânların ölümlerinde değil, hayâtlarında bulacaklardır. Ve bu 'alâka, belki de, artık (s. 113) ne düşman 'add ederek korktuğumuz, ne rakîb olarak nefret ettiğimiz ve ne de esîr olarak kullanmaya lüzûm gördüğümüz bu sevimli ve bizimle hemcins aşağı mahlûkâtı insânlara dost yapmak için garîb ve güzel teşebbüslere yol açacaktır.

Cihân devleti ve cihân-şümûl ‘adâlet demek, ırkımızın, kasâvet-engiz bir mü’essesenin nizâmı dâhilinde habsedilerek kalması demek değildir. O zamân da yine dağlar, denizler olacaktır, ihtimâm edilen, istifâde ve himâye edilen cengelistânlar ve büyük ormanlar bulunacaktır. Yine önümüzde büyük ovalar alabildiğine uzayacak ve vahşî rûzgârlar esecektir. Lâkin insânlar şimdiki gibi birbirlerine nefret etmeyecekler, ve bu kadar sefilâne birbirlerini aldatmayacaklardır. Rûhlarını, bedenlerini daha temiz tutacaklardır.

Milletler arasındaki ihtilâflar yerine ‘ırklar arasında müttehid ve ‘ırklardan her birinin tefevvuk ve fâ’ikiyyet te’minine çalışmasından mütevellid ihtilâflar kâ’im olacağını ba’zı felâket kâhinleri iddi’â ediyorlar. Bu nokta-i nazarı kabûl etmek, keyfiyyetçe, mizâcca mütehâlif ferdlerin kendine mahsûs bir rol ve vazîfe îfâ ederek yanyana yaşayabilmesine müsâ’id bir nizâm vücûda getirmekten medeniyetin ‘âciz olduğunu kabûl etmekten başka bir şey olmaz. Müstakbelde teşekkül edecek büyük cemâ’atin mütecânis bir kitleden ‘ibâret olması temenniye şâyân değildir. Bu cemâ’atin bir i’tilâf ve müsâ’afe hevâsı içinde yaşaması kifâyet eder. Bugün ‘ırkların birbirine o kadar müşkil tahammül etmesinin sebebi, onların hepsinin ahvâl ve ‘âdâtındaki gızzettir. Âtîde te’essüs edecek cemâ’at ise, bugünkü cemâ’atlerin hepsinden, eğer ta’bîr câ’iz ise, daha mütenevvi’,daha karışık ve daha ziyâde ‘alâka ve merâk uyandırır bir mâhiyetde olacaktır. Kurşundan yapılmış ‘asker modellerini hâvî kutulara benzeyen ve hep bir örnekte ferdlerden teşekkül eden cemâ’atler istikbâle değil, mâzîye ‘â’iddir.

Lâkin bir muharririn der’uhde edeceği işlerin en gücü ve en imkânsız, kendisinden çok daha iyi terbiye görmüş, bulunduğu vaz’iyyetden çok daha mes’ûd vaz’iyyetde, daha serbest ve daha ‘âfiyetli insânların hayâtlarını tasvîr eylemektir. Bugün pek-a’lâ biliyoruz ki beşerî ‘alâkaların her birinde daha iyi bir hayât için nâ-mütenâhî imkân vardır. Eksik olan yalnız müşterek ve ma’şerî cehdden ‘ibârettir. Fakrımız, ‘aczlerimiz, intânlarımız, ve sû’-i hazmlarımız, kavgalarımız ve sû’-i tefehhümlerimiz, kâmilin, âheng-dâr beşerî fa’âliyyet ile önüne geçilebilen ve izâle olunabilen şeylerdir. Lâkin bunlarsız hayât hakkında bildiklerimiz pek azdır, Avrupa şehirlerinin kenâr mahallelerindeki sokak içinin zâlim ve mundar muhîtinde doğup büyümüş, fakîr, pis, fenâ yetişmiş kaba rûhlı bir mahlûk, her gün yıkanmak, güzel giyinmek, keyif için dağlara tırmanmak, tayyâre ile uçmak, hep güzel ve nâzik insânlarla düşüp kalkmak ve ‘ilmî taharrîlerde bulunmak, nefis şeyler vücûda getirmek gibi hâlleri ne kadar bilirse işte biz de bugünkü fenâlıklardan âzâde bir hayâtın ne

olacağını o kadar bilebiliriz. Me'a-mâ-fih bütün bu güzel şeylerin herkes için kâbil-i istifâde olacağı zamân zannettiğimizden daha yakındır. Buna îmân eden her insân o iyi zamânı yaklaştırır, inanmayan kalbler de uzaklaştırır.

Âtînin bizi ne gibi vekâyi' karşısında bulunduracağını hiç kimse bilemez. Tarihte müstakbelin parlak faslı başlamadan ihtimâl ki düvel-i mu'azzamanın inkişâfına ve beyinlerindeki ihtilâflara hasrettiğimiz sahîfeler gibi daha çok karanlık sahîfeler tarihe inzimâm edecektir. Belki müdhiş iktisâdî cidâllerin, korkunç sınıf ve 'ırk muhârebelerinin şâhidi olacağız. Felâket-engiz bir ihtilâl vukû' bulmadıkça teşebbüs-i şahsî ihtimâl ki kendi rolünün devletin birinci hizmetkârı olmaktan 'ibâret bulunduğunu anlamayacak ve bu sûretle bir müsâdere (s. 114) ve amatör Sosyalizm devrinin açılmasına sebep olacaktır. Biz hiçbir şey bilemeyiz, ya'nî ileride ne olacağını ta'yîn edemeyiz, bir şey söyleyemeyiz, ihtimâl dâhilinde olduğunu söylediğimiz felâketlerin tahakkuku müdhiş bir enerji isrâfını mûcib olacaktır, fakat bu felâketlerin önüne geçileceğini gösteren bir nişâne yoktur. Beşeriyetin târihî gittikçe ta'lîm ve terbiye ile felâket arasında bir yarış şeklini almaktadır. Felâket-engiz kuvvetler, Hristiyanlığın birleştirici kuvvetinden, mîhânîkî inkılâbın te'sîrinden daha mü'essir olmuştur, Harb-i 'Umûmî bunun delîlidir. İnsânların sun'î bir nizâmın serâblarına aldanarak yeniden birkaç nesil müddetçe sefâlet ve kan içinden bir 'ömr geçirmesi imkân dâhilindedir, fakat dünya batî, fakat emîn sûretde terakkîye doğru yol almakta devâm edecektir. Bu kitâbın "paleolitik" devrine â'id faslında insânın elli bin sene evvel vâsıl olduğu en yüksek seviyye-i temeddünün neden 'ibâret olduğunu îzâh etmiştik. O zamânlar insânın hayâtı hayvân hayâtının seviyyesinden pek az yüksek idi. Yine bu kitâbda bundan on beş bin sene evvel bir insânın kurban edilmesi münâsebetiyle halkın toplandığından bahsetmiş idik. Bu sahne o kadar zâlimâne bir şeydir ki, buna mu'âsır kâri'ler güçlkle ihtimâl verir. Hâlbuki bundan ancak on beş 'asır evvel Aztek İmparatorluğu'nun sâkinleri, ma'bûdları şerefine insân kanı akıtılmayacak olursa imparatorluğun sukût edeceğine kâni' idiler. Her sene Meksiko şehrinde yüzlerce insân bu sûretle kurban edilirdi. Kurbanlık insân bir taş üzerinde eğilmiş bulunurdu, karataştan yapılmış bir bıçakla onun göğsünü yararları ve râhib henüz çarpmakta olan kalbi çekip çıkarır idi. Millî ma'bûdlara takdîm (s. 115) etmek üzere hemcinslerimizin kalbini çekip çıkarmaktan fârig olacağımız gün belki yakındır.

Kâri'ler yalnız bu kitâbda münderic ilk devirlere 'â'id zamân diyagramlarına baksınlar: bugünkü kasvet ve elem, lâkin hey'et-i 'umûmiyesi i'tibâriyle ümîd-bahş

tahavvül, devrinin bütün münâza'alarının, mahrûmiyyetlerinin ve sefâletlerinin hakîkî mikyâsını ve gelip geçici mâhiyetlerini anlarlar.

1.11. Ya O Nesi? (??)

Tarih başlamaların hikâyesinden 'ibârettir ve dâ'imâ da öyle olmalıdır. İleride yazılacak bundan sonraki bâblar hakkında kehânetde bulunarak diyebiliriz ki, onlar bütün dünyay şâmil siyâsî ve ictimâ'î bir vahdetin, birçok rücû' ve felâket fâsılalarından sonra nihâyet tahakkuk etmiş olduğunu anlatacaklardır. Lâkin bu gâyeye varıldıktan sonra artık bu, bir istirâhat safhası ma'nâsına gelmeyecektir, bu, hatta yeni yeni mücâdeleler ve yeni ve daha geniş cehdler için muvakkat bir nefes alma safhası bile olmayacaktır. İnsânlar, yalnız bilgi ve kudret taharrîsini teşyîd ve teşdîd etmek için birleşeceklerdir ve dâ'imâ olduğu gibi hep yeni fırsatlar için yaşayacaklardır. Hayvânî ve nebâtî hayât, psikolojinin muzlim vetîreleri, mâddenin mücrim beyyinesi, arzımızın içi, esrârlarını insânlara ifşâ edecekler ve bu esrâra zafer-yâb olanları yeni kuvvetlerle techîz edeceklerdir. Hayâtın başlaması ebedîdir. İle'l-ebed yeniden doğmak için ölen, ebediyyen genç ve dinç olan "hayât", nihâyet, kâ'inâtın hem talebesi hem mu'allimi olan insânın delâleti ile birleşip inzibâta girecek, atomun gizli kuvvetleri ile mücehhez ve daha tahayyül bile edilmemiş olan bilgilerle müsellağ olarak arzı ayağının altına bir iskemle gibi alıp nüfûz ve hâkimiyetini yıldızlara doğru uzatacaktır.

1.12. Belli Başlı Vukû'âtın Tarihini Gösterir Cedvel

Kitâbı intâc etmeden buraya Milâd'dan evvel 800 senesinden Milâdî 1926 senesine kadar geçen zamânın başlıca vak'alarına 'â'id bir cedvel derc ediyor, bundan sonra da beş tane zamân diyagramı veriyoruz ki bunlar Mîlâd'dan evvel 1000 senesinden bugüne kadar geçen vak'aları grafik bir tarzda göstermektedir.

Kâri'lerin tarihi zamânın jeolojik zamâna olan nisbetleri hakkında fikir sâhibi olmaları iyidir. 74'üncü sahîfedeki zamân diyagramı kitâbın sonundaki beş diyagramla 'aynı mikyâsda olsaydı boyu şimdikinden 8½ def'a uzun ya'nî takriben 1,20 metro [metre] olmak îcâb ederdi, 49'uncu sahîfedeki ilk hakîkî insândan bugüne kadar geçen zamâna 'â'id olan diyagramın boyu 1608 metro, 9'uncu sahîfedeki bütün jeolojik zamâna 'â'id olanın boyu da 13 mîlden, en uzun ve en muhtemel tahmîne göre, 260 mîle! kadar olmak lâzım gelirdi. Binâ'en-'aleyh kâri'ler verdiğimiz kronolojik levhalardan birini alarak bunun 16,8 metro tûlünde bir kâğıd şerîd üzerine uzatılmış

olduğunu tasavvur etsin. Bunun üzerinde yürüsün, nihâyetine varınca “Altamira” mağaralarının dîvarlarındaki [duvarlarındaki] resimlerin yapıldığı zamâna ermiş olur, bunun on misli uzun bir mesâfe yürüyünce ilk “Neandertal” insânları zamânına gelmiş olur. Şerîdin ucundan bir mîl ve belki de daha ziyâde uzağa giderse “dinozorla”ın yaşadığı zamânın sonlarına varır.

Kristof Kolomb’dan bugüne kadar geçen zamân ‘aynı mikyâsla takrîben 8 santimetroluk bir ba’d ile gösterilir! (s. 116) Şimdi bunu diğere bir tarzda ifade için mister J. H. Robinson’un yeni bir kitâbından şu fikrayı iktibâs edelim: “Beşeriyetin geniş devrine ‘â’id keşfin şimdiki vaz’iyyetimize ‘atf ettiği nûru, mâzîye nisbetimizi ve istikbâl hakkındaki ümîdlerimizi anlamak için yeni tarihî menâzırı irâ’e maksadıyla Hegel’in talebelerinden Haynrih Şmit tarafından vücûda getirilmiş olan mâhirâne mikyâsı biraz ta’dîl ile zikredelim. Bütün insâniyyet tarihinin on iki sâ’ate sığdırılmış olduğunu tasavvur ederek kendimizi de bu uzun beşerî günün öğlesinde farz eyleyelim. İşî uzatmamak ve hesâbda kolaylık olmak için diyelim ki insân yalnız iki yüz kırk bin seneden beri mevcûd ve keşf ü icâd ile meşgûldür. Muhayyel kadranımızdaki sâ’atlerden her biri yirmi bin seneye, her dakîka da üç yüz otuz üç ve bir sülüs seneye delâlet eder. Muhayyel sâ’atimizin on bir buçuğuna kadar müddetde tarihçe mukayyed hiçbir şey yoktur. O zamânlara ‘â’id ne şahısları, ne de vak’aları biliyoruz, yalnız bulduğumuz taş âletlerden, çanak çömlek parçalarından “mamut” ve “bizon” resimlerinden istidlâl ediyoruz ki o zamânlar yeryüzünde insânlar yaşamıştır. Ancak on ikiye yirmi kaladır ki Mısır ve Bâbilistân medeniyetlerine ‘â’id ilk ‘alâmetler görülmeye başlar. “Kadîm” demegi i’tiyâd ettiğimiz Yunan edebiyâtı, felsefî ve ‘ilmi ise yedi dakîkalık bir kademe bile mâlik değildir. On ikiye bir dakîka kalarak Lord Beykın “Ma’rifetin Terakkîsi” adlı eserini yazmıştır; buhâr makinelerinin ilk def’a işlemeden şimdiye kadar ise yarım dakîka bile geçmemiştir.”

Bu, tarihin küçük mikyâsda irâ’esi için pek güzel bir numûnedir.

Kronolojideki tarihler, ancak “İlk Olimpiyad” ve “Roma’nın inşâsı” tarih mebde’lerinin te’sîsinden sonraki vak’aların seneleri hakkında oldukça sahîh ve kat’idir.

Kable’l-Mîlâd bin senesine doğru Ârî kavmler İtalya, İspanya ve Balkan yarımadasında yerleşmek üzeredir, Hindistan’ın şimâlinde ise yerleşmişlerdir. Daha o zamân (Knosos) tahrîb edilmiş ve Mısır’ın parlak devrinin [İkinci Tutmes, Üçüncü Amenofis, Üçüncü Ramzes zamânları] üstünden üç-dört yüz sene geçmiş bulunuyordu. Yirmi Birinci Sülâle’ye mensûb za’if hükümdârlar Nîl vâdîsinde hüküm sürüyorlar. Benî

İsrâ'îl ilk melik (kral)lerinin 'asâsı altında müttehid bir hâldedir, Saul ile Dâvud ve hattâ ihtimâl ki Süleymân bu tarihten evvel saltanat icrâ etmişlerdir. Bugünkü insânlar için Büyük Kostantin'in hâtırası ne kadar uzak ise, kable'l-Mîlâd iki bin yedi yüz elli senesi ricâlinden olan (Sümmer-Akad) İmparatoru Birinci "Sargon"un hâtırası o zamânlar Bâbil ahâlîsi için o kadar uzak idi. "Hamurabi"nin vefâtından beri bin sene geçmiştir. Âsûrîler'in elindeki Bâbil, fezâ'il-i 'askeriyyesini kaybeden bir Bâbil'dir. Kable'l-Mîlâd 1100 tarihinde "Tiglat-Falasar" Bâbil'i feth ve teshîr etmiştir. Fakat Bâbil'in fethi devâmlı olmamıştır. Âsûriyye ve Bâbil hâlâ ayrı ayrı imparatorluklardır. Çin kıt'asında "Çeo" sülâlesi muhâlefete ma'rûz kalmaksızın hükm sürmektedir.

Onu ta'kîb eden iki 'asırlık müddet zarfında Mısır kıt'ası Yirmi İkinci Sülâle'nin hâkimiyeti altında tekrâr şevket ve satvet kesb etti, Süleymân'ın krallığı inkisâma uğradı, Yunanlılar Balkanlar'a, Cenûbî İtalya'ya ve Asya-yı Sugrâ'ya doğru yayıldılar. "Etrüsk"ler Merkezî İtalya'da hegemonya te'sîs ettiler. İşte biz muhakkak olarak ta'ayyün etmiş tarihleri hâvî cedveli o zamândan başlatabiliriz: (s. 117)

Kable'l-Mîlâd

- 800 Kartaca'nın binâ edilmesi
- 790 Habeşliler'in Mısır'ı feth ve teshîr etmesi (Bunlar On Beşinci Sülâle'yi te'sîs etmişlerdir)
- 776 İlk Olimpiyad Oyunları
- 753 Roma'nın binâ edilmesi
- 745 Üçüncü Tiglat-Falasar Bâbil'i zabt ve Yeni Bâbil İmparatorluğu'nu te'sîs eder
- 883 Benî İsrâ'îl hükümdârı Menahem, Bâbil Kralı Üçüncü Tiglat-Falasarı para kuvvetiyle kendine celb eder
- 735 Yunanlılar Sicilya'da yerleşirler
- 722 İkinci Sargon Âsûrîler'e demirden yapılmış silâhlar tevzî' eder
- 721 İkinci Sargon Mûsevîler'i nefy ve tagrîb eder
- 704 Senaharib devri
- 701 Senaharib Mısır'a doğru yürür, iki ordusunu tâ'ûn imhâ eder
- 680 Esarharon Mısır'da Teb şehrini zabt ve Habeşliler tarafından te'sîs edilen Yirmi Beşinci Sülâle'yi ıskât eder
- 667 Sardanapal devri

- 664 Birinci Psametik Mısır kıt'asına hürriyetini i'âde ve Yirmi Altıncı Sülâle'yi te'sîs eder (bu sülâle 610 tarihine kadar devâm etmiştir) Kikesin gönderdiği Lidya 'askerleri müşârun ileyhe Âsûriler'le olan mucâdelesinde yardım ederler
- 608 Mısırlı Ehao, Meciddo muhârebesinde Kral Yudyası mağlûb eder
- 606 Ninova şehrinin Keldânîler ve Medyalılar tarafından zapt ve teshîri. Keldânî İmparatorluğu'nun te'sîsi
- 604 Ehao Fırat nehrine kadar ilerler. İkinci Nabuhudnuser müşârun ileyhi ıskât eder
- 586 Nabuhudnuser esîr ettiği Mûsevîler'i Bâbil şehrine götürür. Bunların birçoğu Mısır kıt'asına firâr ile orada yerleşirler
- 551 Medyalı Keyhusrev'in yerine İrânî Girus câlis olur
Girus muhârebede Krezos'u mağlûb eder
Buda, Konfüçyüs, Laoçe bu devirde yaşarlar
- 539 Girus Bâbil'i feth ve teshîr ile İrân İmparatorluğu'nu te'sîs eder
- 527 Pezistratos'un vefâtı
- 525 Kambiz Mısır kıt'asını zapt ve teshîr eder
- 521 His Tasb'ın oğlu Birinci Dara Çanakal'a Boğazı'ndan Hindistan'a kadar hüküm sürer
- 490 Maraton muhârebesi
- 484 Herodot doğar. Şâ'ir Eşil hâ'ile müsâbakasında ilk def'a olarak mükâfât kazanır
- 480 Termoli ve Salamin muhârebeleri
- 479 Platee ve Mikal muhârebeleri: İrânîler sûret-i kat'iyede tard olunurlar
- 474 Sicilya'daki Yunanlılar "Etrüsk"ler'in donanmasını tahrîb ederler
- 470 Hanon'un seyâhatleri
- 466 Periklis devri
- 465 Serhanes'in devri
- 438 Herodot, Tarih'ini Atinalılara okur
- 431 Peloponezos muhârebesi başlar
- 428 Periklis'in vefâtı. Herodot'un vefâtı. Aristofanis yazı yazmağa başlar. Eflâtûn'un tevellüdü (müşârun ileyh 347'de vefât eder)
- 401 On binlerin ric'ati
- 390 Roma şehrinin Brennus tarafından yağma edilmesi
- 366 Kamil, İttifâk ma'bedini binâ eder (s. 118)
- 359 Filip Makedonya Kralı olur

- 338 Kerone muhârebesi
- 336 Makedonya 'askeri Asya'ya geçer, Filip katlolunur
- 334 Granik muhârebesi
- 333 İsos muhârebesi
- 332 Büyük İskender Mısır kıt'asındadır
- 331 Arbel muhârebesi
- 330 Üçüncü Dran'ın katli
- 323 Büyük İskender'in vefâtı
- 321 Şandragupta'nın nüfûzu Pencab kıt'asında te'eyyüd eder
Samnit'ler'le Romalılar arasında vukû'a gelen muhârebede
Romalılar küllî bozgunluğa uğrarlar.
- 303 Şandragupta, Selekos'u ric'ate mecbûr eder
- 285 Petolomeos Suta'nın vefâtı
- 281 Pirus, İtalya'yı istîlâ eder
- 280 Herakle muhârebesi
- 279 Üskülüm muhârebesi
- 278 Gulualılar Asya-yı Sugrâ'ya bir akın yaparlar ve Galati taraflarında yerleşirler
- 275 Pirus İtalya'dan müfârat eder
- 264 İlk Kartaca Harbi (Bahar kıt'asında Asuka'nın saltanatı başlar ve 227 senesine
kadar devâm eder)
Roma'da Gladyatör'lerin ilk çarpışmaları
- 260 Mile muhârebesi
- 256 Aknomos muhârebesi
- 220 Şi Huang Ti Çin İmparatoru olur
- 219 İkinci Kartaca Harbi
- 216 Kan muhârebesi
- 214 Çin Sedd-i Kebîri'nin inşâsına başlanır
- 210 Şi Huang Ti'nin vefâtı
- 202 Zama muhârebesi
- 201 İkinci Kartaca Harbi'nin hitâm bulması
- 200-197 Roma, Makedonya ile harb hâlinedir
- 192 Selekîler'le muhârebe
- 190 Magnezi muhârebesi

- 146 Üçüncü Kartaca Harbi (Çin’de “Yüëſi”ler Garbî Türkistan’a dâhil olurlar)
- 146 Kartaca ve Korint şehirlerinin tahrîbi
- 133 Atay, Pergam şehrini Roma’ya hibe eder
Teberyus Graküs’ü itlâf ederler
- 121 Kayus Graküs’ün katli
- 118 Yugorta ile harb
- 106 Yugorta ile olan harb nihâyete erdi
- 102 Marbiyus Cermanlar’ı ric’ate icbâr eder
- 100 Marbiyus’un galebesi (“Vuti” tarım vâdîsini zabt ve teshîr eder)
- 91 Dâhilî harb
- 89 İtalyanlar’ın hepsi Roma vatandâşî olurlar
- 66 Marbiyus’un vefâtı
- 78 Silla’nın vefâtı
- 73 Spartaküs kumandasında bulunan esîrler ‘isyân ederler
- 66 Pompe kumandasındaki Roma ‘askeri Hazar Denizi’ne ve Fırat’a kadar ilerler.
Bunlar Alan’lar’la karşılaşîrlar.
- 64 Pontus Kralı Mitridat’ın vefâtı
- 53 Krasos’un Karie’de katli
- 48 Yulyus Çezar Farsala’da Pompe’yi mağlûb eder
- 44 Yulyus Çezar’ın katli
- 31 Akçiyum muhârebesi
- 27 Ogüst’e, Çezar Prensepes ‘unvânı verilir (müſârun ileyh ba’de’l-Mîlâd 14 senesine kadar hükm sürer)
- 4 Nâsıralı Yes’ua’nın velâdetinin hakîkî tarihi (s. 119)
Tarih-i Mîlâdî’nin bede’ etmesi
- 6 Muzi eyâletinin ihdâs edilmesi
- 9 Panonya eyâletinin ihdâsı. Roma İmparatorluğu’nun hudûdu Tuna nehrine götürülür
- 14 Ogüst vefât eder. Tiber imparator olur.
- 30 Nâsıralı ‘İsâ çârmîha gerilir
- 37 Kaligula, Tiber’in yerine imparator olur.
- 41 Kaligula itlâf edildikten sonra hâssa ‘askeri Klod’u imparator i’lân eder. Klod ‘askerden ilk imparator olan zâtıdır

- 45 Neron, Klod'un yerine imparator olur
- 61 Buadise Bretanya'daki Roma askerini katli-âmm eder
- 68 Neron intihâr eder (Galba, Oton, Vitelyos sırasıyla imparator olurlar)
- 76 Titus, Vezpasyanos'un yerine imparator olur
- 81 Domitiyanos imparator olur
- 84 Şimâlî Bretanya'nın ilhâkı
- 99 Neroa, Antonin'ler sülâlesini te'sîs eder
- 98 Neroa'nın yerine Trayanus imparator olur
- 102 Pabçav Hazar Denizi'ne kadar ilerler. Hinduskitler Şimâlî Hindistan'ı istîlâ ederler
- 217 Adriyanus Trayanus'un yerine tahta geçer. Roma İmparatorluğu a'zamî cesâmeti iktisâb eder
- 138 Dîndâr Antonen Adriyanus yerine imparator olur (Hinduskitler Hindistan'da Yunanlılar'ın son eserleri imhâ ederler)
- 150 Kanişka, Hindistan'da, Kaşgar'da ve Yarkend'de ve Hotan'da hükûmet icrâ eder
- 161 Mark-Orel, Dîndâr Antonen'in yerine [imparator] olur
- 164 Büyük Tâ'ûn başlar. Bu tâ'ûn Mark-Orel'in vefâtına kadar ya'nî 180 tarihine kadar devâm ve Asya kıt'asını da başdan başa tahrîb eder
- 180 Mark-Orel'in vefâtı (Roma İmparatorluğu için bir harb ve karışıklık devresi başlar ve bir 'asır devâm eder)
- 220 Han Sülâlesi'nin inkırâzı. Bu tarihten itibaren dört yüz sene Çin inkısâma uğramış bir hâlde bulunacaktır.
- 226 Sâsânî Sülâlesi'nden ilk şâh olan Birinci Erdeşir, Arşakid sülâlesine nihâyet verir
- 242 Manes va'z ü nasîhat icrâsına başlar
- 247 Gotlar Tuna nehrini geçerler
- 251 Gotlar büyük bir muzafferiyet ihrâz ederler. İmparator Reçyus maktûl olur
- 260 İrân'da Sâsânî Sülâlesi'nin ikinci şâhı imparator olan Birinci Şapur, Antakya'yı zabt ile imparator Valeryanus'u esîr ederse de Asya-yı Sugrâ'ya 'avdetinde Palmir'li Odenatus tarafından tevkîf olunur
- 269 İmparator Klod Gotlar'a Nis şehrinde galebe eder
- 270 Orelyen imparator olur

- 272 Zenobya esîr olarak Roma'ya götürülür. Palmir'de te'essüs eden parlak fakat devâmsız saltanat hitâma erer
- 275 Probus, Orellyen'in yerine imparator olur
- 276 Gotlar (Pontus) kıt'asını istîlâ ederler. İmparator Probus, Franklar'ı ve Alamanlar'ı ric'ate mecbûr eder
- 277 Manes'i İran'da çârmîha gererler
- 284 Diyoklesyanus imparator olur
- 306 Büyük Kostantin imparator olur
- 311 Galeryus Hristiyanlar'a ezâ ve cefâ etmekten ferâgat eder
- 313 Kostantin, Arl'da bir Hristiyan meclis-i rûhânîsine riyâset eder (s. 120)
- 321 Gotlar yeniden akın yaparlar fakat ric'ate mecbûr edilirler
- 323 Kostantin Nise meclis-i rûhânîsine riyâset eder
- 337 Gotlar tarafından tard edilen Vandallar'ın Panoni kıt'asında yerleşmesine müsâ'ade olunur. İmparator Kostantin ölüm döşeğinde Hristiyan âyîni üzere vaftiz edilir
- 354 Hristiyan 'azîzlerinden Sen Ogüsten'in tevellüdü
- 321-3 Mürted Jülyen Hristiyanlığın yerine Mitraizm'i ikâme etmeğe teşebbüs eder
- 379 Aslen İspanyol olan Büyük Teodos imparator olur
- 390 İskenderiye'de Serapis'in heykeli hedmolunur
- 392 Büyük Teodos Garb ve Şark İmparatoru olur
- 395 Teodos vefât eder. Honoryus ile Arkadyus imparatorluğu aralarında taksîm ederler, Stiliko ile Alarik bunlara efendi olurlar
- 410 Alarik'in kumandası altındaki Vestgotlar Roma'yı zabt ederler
- 420 Vandallar İspanya'nın cenûbunda, Hunlar Panoni'de, Gotlar Dalmaçya'da, Vestgotlar ve Süevler Portekiz'de ve Şimâlî İspanya'da yerleşirler. İngilizler Britanya'yı istîlâ ederler
- 429 Jenserik kumandasındaki Vandallar Afrika'yı istîlâ ederler
- 439 Vandallar Kartaca'yı zabt ederler
- 447 Periksus, Atilla'yı ziyâret eder
- 453 Atilla'nın vefâtı
- 455 Vandallar Roma'yı yağma ederler
- 470 Aftalitler Hindistan'a akın yaparlar

- 476 Muhtelif Cermen kabîlelerinin kralı olan Odoakr garbda artık imparator bulunmadığını Kostantiniyye'deki hükûmete bildirir. Garb İmparatorluğu bu sûretle nihâyet bulur
- 480 Hristiyan 'azîzlerinden Sen Benua'nın tevellüdü
- 481 Klovis Fransa'da yerleşir, Merovenjiyenler başlar
- 483 Nastûrî kilisesi, Ortodoks Hristiyan kilisesinden ayrılır
- 493 Üst Gotlar'ın reîsi Teodorik, İtalya'yı zapt eder ve i'tibârî olarak Kostantiniyye hükûmetine tâbi' olmakla berâber İtalya Kralı olur (İtalya'da Got kralları başlar. Gotlar müsâdere olunan arâzide 'askerî karakollar te'sîs ederler)
- 527 Jüstinyanus imparator olur
- 527 Hindistan'ın Atilla'sı olan Mihirakula'yı hal' ederler
- 529 Bin seneye yakın bir zamândan beri açık bulunan Atina mektepleri imparator Jüstinyanus'un emriyle kapanır. Müşârun ileyhin cenerallerinden Belizaryus, Napoli şehrini zapt eder
- 531 Birinci Husrev'in saltanatı
- 543 Kostantiniyye'de büyük bir tâ'ûn zuhûr eder
- 544 Hristiyan 'azîzlerinden Benua vefât eder
- 553 İmparator Jüstinyanus Gotlar'ı İtalya'dan tard ewder. Kasyodor manastırını te'sîs eder
- 565 Jüstinyanus vefât eder. Lombardlar Şimâlî İtalya'yı zapt ederler, Ravena ve Roma şehirlerini Bizans İmparatoru'na bırakırlar
Türkler, Aftalitler'i Garbî Türkistan'dan tard ederler
- 570 Muhammed'in velâdeti
- 579 Birinci Husrev'in Kısra'nın vefâtı (Lombardlar İtalya'ya hâkimdirler)
- 590 Tâ'ûn Roma'da şiddetle hükm sürer. (Büyük Greguar nâmıyla ma'rûf olan Papa Birinci Greguar'ın (s. 121)
-papalığı) İkinci Husrev'in Kısra'nın saltanatı başlar
- 610 Herakliyus imparator olur
- 619 Mısır, Kudüs-i Şerîf, Şam kıt'alarına hâkim olan İkinci Husrev, Kısra Çanakal'a Boğazı'nda ordu bulundurur. Çin'de Tang Sülâlesi başlar
- 622 Muhammed'in hicreti
- 623 Bedr Gazvesi

- 627 Herakliyus Ninova'da İrânîler üzerine büyük bir muzafferiyet ihrâz eder. Mekke halkı ile müttefikleri Medîne-i Münevvere'yi muhâsara ederler. Çin'de Tayi Çung imparator olur
- 628 İkinci Husrev Kısra katlolunur, yerine oğlu İkinci Kavad imparator olur. Muhammed yeryüzündeki kralların hepsine birer mektûb gönderir
- 629 Yuan Şuang, Hindistan'a hareket eder. Muhammed Mekke-i Mükerreme'ye girer
- 632 Muhammed'in irtihâli vukû' bulur. Ebûbekr hilâfet makâmına geçer
- 634 Yermük muhârebesi. Müslümânlar Sûriye'yi zabt ederler. 'Ömer makâm-ı hilâfeti ihrâz eder
- 635 Tayi Çung, Nastûrî misyonlerini kabûl eder
- 637 Kâdisiye muhârebesi
- 638 'Ömer Kudüs-i Şerîf'i feth eder
- 642 Herakliyus'un vefâtı
- 644 'Osmân makâm-ı hilâfete geçer
- 645 Yuan Şuang, Senigan'a 'avdet eder
- 655 Müslümânlar Bizans donanmasını mağlûb ederler
- 656 'Osmân'ın Medîne-i Münevvere'de şehâdeti vukû' bulur
- 661 'Alî'nin şehâdeti
- 662 Mu'âviyye Emeviyye Hânedânı'nı te'sîs ile hilâfeti ihrâz eder
- 668 Mu'âviyye denizden Kostantiniyye'ye hücûm eder. Tarsuslu Teodor İngiltere'de Kentruri Başpiskoposu olur
- 675 Halîfe Mu'âviyye son def'a olarak denizden Kostantiniyye'ye hücûm eder
- 687 Sarây nâzırı "Pepen de Ristal" Ostrazi ve Nöstri kıt'alarını birleştirir
- 711 Afrika'dan gelen bir İslâm ordusu İspanya'yı fetheder
- 714 Şarl Martel, sarây nâzırı olur
- 715 Halîfe-i Emeviyye Velîd-i Evvel'in imparatorluğu Pirene dağlarından Çin'e kadar imtidâd eder
- 717-18 Velid'in oğlu ve halefi Süleymân tarafından İstanbul'un fethine ramak kalır, Emeviyye Hânedânı evc-i ikbâle vâsıl olur
- 721 Şarl Martel Müslümânlar'ı Puvatye civârında mağlûb eder
- 743 İ'tikâdsız olan Velîd-i Sâni Emeviyye tahtına cülûs eder
- 749 Emeviyye Hânedânı'nın saltanatı nihâyet bulur

- Ebu'l-'Abbâs 'Abbâsiyye Hânedâni'nı te'sîs eder
İspanya Emevîler'in elinde kalır. 'Arab imparatorluğunun inhilâli başlar
- 751 Pepen Fransa Kralı olur
- 755 Hristiyan 'azîzlerinden Bonifas mağduren öldürülür
- 768 Pepen'in vefâtı
- 771 Şarlman tek kral olarak saltanat eder
- 774 Şarlman Lombardiya'yı zapt eder
- 776 Şarlman Dalmaçya'ya sefer eder
- 786 Hârûn er-Reşîd'in cülûsu (müşârun ileyh 809 tarihine kadar saltanatda bulunur)
- 795 Üçüncü Leon Papa olur (816 senesine kadar papalıkta kalır)
- 800 Papa Leon Şarlman'ın başına Garb İmparatorluğu tâcını vaz' eder (s. 122)
- 811 Bulgaristan Kralı Krom Bizans İmparatoru Nikeforas'ı mağlûb ve kendisini katleder
- 814 Şarlman vefât eder. Yerine Lui geçer.
- 843 Lui ölür. Karlovenjiyen İmparatorluğu inhilâl eder. 962 tarihine kadar ba'zı hükümdârlar imparator 'unvânını alırlarsa da artık Mukaddes Roma İmparatorluğu'nun usûlü dâ'iresinde cülûs etmiş hükümdârı yoktur.
- 850 Normandiyalı Rorik Rusya'da Novgoro ve Kiyef Prensi olur
- 852 İlk Bulgar Kralı Boris'in cülûsu (müşârun ileyh 884'e kadar saltanat icrâ eder)
- 865 Normanlar idâresindeki Rus donanması Kostantiniyye'yi tehdîd eder
- 886 İngiltere Kralı Alfred ile Danimarkalı (Gütrum) arasında Danimarkalılar'a ba'zı hukûk bahşeden bir mu'âhede imzâlanır
- 911 Rolf Normandiya'da yerleşir
- 919 Kuşbaz Hanri Almanya Kralı intihâb olunur
- 928 Maruzya, Papa Onuncu Jan'ı habs eder
- 931 On Birinci Jan Papa olur (936 senesine kadar papalığı devâm eder)
- 936 Birinci Oton Almanya Kralı olur
- 941 Rus donanması Kostantiniyye'yi bir kere daha tehdid eder
- 960 Şimal Songları Sülâlesi Çin'de icrâ-yı saltanata başlar
- 962 Almanya Kralı Birinci Oton'un başına Papa On İkinci Jan Alman İmparatorluğu tâcını vaz' eder. Oton Saksonyalı ilk imparatorudur.
- 963 Oton, On İkinci Jan'ı hal' eder
- 969 Mısır'da saltanat-ı Fâtımiyye'nin te'essüsü

- 973 İkinci Oton'un cülûsu
- 983 Üçüncü Oton'un cülûsu
- 987 Hug Kape Fransa kralı olur. Karlovenjiyen Hânedânı inkırâz bulur
- 1016 Kanot, İngiltere, Danimarka ve Norveç kralı olur
- 1037 Re'îsü'l-Etîbbâ İbn Sînâ'nın vefâtı
- 1043 Rus donanması İstanbul'u tehdid eder
- 1066 Normandiya Dükası Giyom İngiltere'yi zapt ve teshir eder
- 1071 Selçûkî Türkleri devrinde İslâm'ın intibâhı. Malazgird muhârebesi
- 1073 Hildbrend nâmındaki papaz, Yedinci Greguar nâmıyla papa olur [papalığı 1085 tarihine kadar devam eder]
- 1082 Rober Güiskar Draç şehrini zapt eder
- 1084 Rober Güiskar Roma şehrini yağma eder
- 1087 İkinci Urban Papa olur [papalığı 1099 senesine kadar devam eder]
- 1094 Tâ'ûn zuhûr eder
- 1095 İlk Ehl-i Salîb Seferi'nin rehberi olan Papa İkinci Urban "Klermon" meclis-i ruhânîsine riyaset eder
- 1096 Halk-ı Ehl-i Salîbî'nin katl-i 'âmm edilmesi
- 1099 "Godfrova dö Buyon" Kudüs-i Şerîf'i zapt eder. İkinci Paskal Papa olur [papalığı 1118 sene(sine) kadar devam eder]
- 1138 Kin İmparatorluğu a'zamî refâha nâ'il olur. Songlar'ın pâyitahtı Nankin de Hang Çeo'ya naklolunur
- 1147 İkinci Ehl-i Salîb. Salâhuddîn Eyyûbî Mısır'a sultân olur
- 1177 Venedik şehrinde Frederik Barbaros Papa'nın tefevvukunu tasdîk eder [o zamân papalık makâmında bulunan zât Üçüncü Aleksandr'dır]
- 1187 Salâhuddîn Eyyûbî Kudüs-i Şerîf'i istirdâd eder
- 1189 Üçüncü Ehl-i Salîb Seferi
- 1198 İslam feylesoflarından İbn Rüşd'ün vefâtı. Üçüncü İnosan Papa olur [papalığı 1216 tarihine kadar devam eder] Dört yaşında olan Sicilya Kralı İkinci Frederik Papa'nın vesayeti altına alır
- 1202 Dördüncü Ehl-i Salîb Seferi'ni icrâ eden Salîbiyyûn Bizans İmparatorluğu'na ta'arruz ederler (s. 123)
- 1204 Latinler Kostantiniyye'yi zapt ederler
- 1206 Kutb, Delhi'de bir İslam devleti te'sis eder

- 1212 Çocuklardan müteşekkil Ehl-i Salîb Seferi
- 1214 Cengiz Han, Pekin şehrini zabt eder
- 1215 İngiltere’de ahâlî kraldan Büyüt Şart denilen kânûn-ı esâsîyi istihsâl ederler
- 1216 Üçüncü Honore Papa olur
- 1218 Cengiz Han Harezmi kıt’asını istîlâ eder
- 1221 Beşinci Ehl-i Salîb Seferi muvaffakiyetsizliğe uğrar. Sen Dominik vefat eder
- 1227 Bahr-i Hazar’dan Bahr-i Muhit-i Kebîr sâhiline kadar olan memleketlerde hükmü cârî olan Cengiz Han vefât eder ve yerine Oketay Han geçer
Dokuzuncu Greguar Papa olur
- 1228 İkinci Frederik Altıncı Ehl-i Salîb Seferi’ne kumanda eder ve Kudüs-i Şerif’i zabt eder
- 1234 Song devletinin yardımını ile Moğollar Kin İmparatorluğu’nun zabt ve teshîrini ikmâl ederler
- 1239 Papa, İkinci Frederik’i ikinci def’a olarak aforoz eder
- 1240 Moğollar, Kiyef şehrini tahrib ederler
Rusya Moğollar’ın tâbi’iyyeti altına girer
- 1241 Moğollar, Silezya’da Liyekinç şehrinde bir muzafferiyet ihrâz ederler
- 1244 Mısır Sultânı, Kudüs-i Şerif’i istirdâd eder. Yedinci Ehl-i Salîb Seferi
- 1245 İkinci Frederik Papa tarafından tekrâr aforoz edilir. İsviçre’de Şviç halkı yeni Haysburg şatosunu yakarlar
- 1250 Fransa Kralı Sen Lui fidye-i necât vermeğe mecbûr olur. Hohen Ştafen Sülâlesi’ne mensûb son hükümdâr olan imparator İkinci Frederik’in vefâtı.
Almanya’da 1273 tarihine kadar fâsıla-i saltanat vukû’a gelir
- 1221 Mengü Han büyük han olur. Kubilay Han Çin valiliğine ta’yin edilir.
- 1258 Hülagu Han Bağdad şehrini zabt ve tahrîb eder.
- 1260 Kubilay Han büyük han olur. Ketbuga Filistin’de mağlûbiyete uğrar.
- 1261 Bizanslılar Kostantiniyye’yi Latinler’den istirdâd ederler.
- 1269 Kubilay Han, Venedikli Pololar vâsıtasıyla Papa’ya bir mektûb gönderir
- 1271 Marko Polo’nun hareketi
- 1273 Rudolf dö Haysburg imparator intihâb edilir. İsviçreli bir müebbed cem’iyyet teşkîl ederler
- 1280 Kubilay Han Çin’de Yuan Sülâlesi’ni te’sîs eder. Albertoy Mamagnus’un vefâtı
- 1292 Kubilay Han’ın vefâtı

- 1293 Tecrübî fennin mübeşşiri olan Roje Beykon'un vefâtı
- 1294 Sekizinci Bonifas Papa olur (Papalığı 1303 tarihine kadar devâm eder)
- 1295 Marko Polo Venedik'e 'avdet eder
- 1303 Anyani'de Giyom dö Nugare tarafından hakârete uğrayan Papa Sekizinci Bonifas'ın vefâtı
- 1304 Petrark'ın tevellüdü
- 1305 Beşinci Kleman Papa olur
- 1308 Dons Skot'un vefâtı
- 1309 Papa ma'iyyeti ile berâber Avinyon şehrinde yerleşir
- 1318 Dört Fransisken papazı i'tizâl ile ithâm olunarak Marsilya'da ihrâk olunur
- 1337 Ciyon'un vefâtı
- 1347 Okam'ın vefâtı
- 1348 Büyük tâ'ûn ve kara ölüm
- 1358 Fransa'da Jakeri denilen 'isyânın zuhûru
- 1368 Çin'de Yuan denilen Moğol sülâlesi nihâyet bulur, yerine Ming sülâlesi kâ'im olarak 1644 tarihine kadar hükûmet icrâ eder
- 1369 Aksak Timur Büyük Han 'unvânını alır.
- 1374 Petrark'ın vefâtı
- 1377 Papa 11'inci Greguar Roma'ya 'avdet eder (s. 124)
- 1378 Katolik mezhebinin sâlikleri arasında tefrika zuhûr eder: Altıncı Urban Roma, Yedinci Kleman Avinyon şehirlerinde papalık ederler
- 1381 İngiltere'de köylüler 'isyân ederler. Vat Tiler Kral İkinci Rişar'ın huzûrunda katlolunur
- 1384 Viklif'İN vefâtı
- 1398 Hus, Prag şehrinde Viklif'in iltizâm ettiği mesleği neşr ve ta'mîm eder
- 1400 Şuser'in vefâtı
- 1405 Aksak Timur'un vefâtı
- 1414-1418 Konstans'da papalar bir meclis-i rûhânî 'akd ederler. 1415'de Hus diri diri yakılır.
- 1417 Katolik mezhebinin sâlikleri arasında tefrika nihâyet bulur. Beşinci Marten papa olur
- 1420 Hus tarafdârları 'isyân ederler. Papa Beşinci Marten bu 'isyânı bastırmak için bir Ehl-i Salîb Seferi tertîbini iltizâm ve tavsiye eder

- 1431 Domazlis'te Katolik Salîbiyyûn, Hus tarafdârlarının önünde perîşânlığa uğrarlar.
Bal meclis-i rûhânîsinin in'ikâdı. Vilo'nun ve Mantegnyan'ın tevellüdları
- 1436 Hus tarafdârları kilise ile sulh yaparlar
- 1439 Bal meclis-i rûhânîsi yeni bir dînî tefrikaya sebep olur
- 1445 Portekiz[li]ler Kap Ver denilen Yeşil Burun'u keşfederler
- 1446 Koster, Harlem'de tab' usûlü ile ilk kitâbları vücûda getirir
- 1449 Bal meclis-i rûhânîsi hitâm bulur
- 1452 Luonar de Venci'nin tevellüdü
- 1453 İkinci Mehmed kumandasındaki Osmanlı Türkler Kostantiniyye şehrini fethederler
- 1480 Moskova Grandükası Üçüncü İvan, Moğol tâbi'iyetini reddeder
- 1481 İkinci Mehmed İtalya'yı feth ve teshîr için hâzırlıklar gördüğü esnâda vefât eder.
İkinci Bâyezîd tahta cülûs ile 1512 tarihine kadar saltanat icrâ eder
- 1486 Diyaz nâmındaki bekçi Ümid Burnu'ndan ileriye geçer
- 1492 Kristof Kolomb, Bahr-i Muhît-i Atlasî'yi geçerek Amerika kıt'asında karaya çıkar. Rodrigo Borciya Altıncı Aleksa[nd]r nâmı altında papa olur ve 1503 tarihine kadar papalık makâmında kalır
- 1493 Birinci Maksimilyen imparator olur
- 1498 Vasko dö Gama, Ümid Burnu'nu geçerek Hindistan'a vâsıl olur
- 1499 İsviçre müstakill bir cumhûriyyet olur
- 1500 Şarlken'in tevellüdü
- 1509 Sekizinci Hanri İngiltere Kralı olur
- 1512 Birinci Selim padişah olur ve hilâfeti ihrâz eder. Müşârun ileyh 1520 tarihine kadar icrâ-yı saltanat eder
- 1513 Onuncu Leon papa olur
- 1515 Birinci Fransuva Fransa Kralı olur
- 1517 Birinci Selim Mısır kıt'asını ilhâk eder. Marten Luter, Protestanlık 'akîdesini Vitenber şehrinde îzâh eder
- 1519 Leonardo Vinci'nin vefâtı. Macellan kumandasındaki kuvve-i 'askeriyyenin hareketi. Kortés Meksika şehrine girer
- 1520 Süleyman Kânûnî pâdişâh olur. Müşârun ileyh Bağdad'dan Macaristan'a kadar olan memleketlerde icrâ-yı saltanat eder. Şarlken imparator olur
- 1521 Marten Luter, Vorms meclisinde hâzır bulunur. Luyola, Pampelon'da yaralanır

- 1525 Hindistan'da Babür Mirza Panipat muhârebesini kazanır, Delhi'yi feth ve Moğol İmparatorluğu'nu te'sîs eder
- 1527 Konne Tabl dö Burbon kumandasındaki Alman 'askeri Roma'yı yağma eder
- 1529 Süleyman Kânûnî Viyana şehrini muhâsara eder (s. 125)
- 1530 Pizar, Amerika'da Peru kıt'asını istîlâ eder.
Papa, Şarlken'in başına tâc giydirir
Sekizinci Hanri'nin papalık ile münâza'ası başlar
- 1532 Ana Batistler Münster şehrini zapt eder
- 1534 Ana Batistler Münster şehirde mağlûbiyyete uğrarlar
- 1539 Cezvit tarikatının te'sîsi
- 1543 Kopernik'in vefâtı
- 1545 Kilise'nin işlerini dâ'ire-i intizâma ircâ' etmek üzere, Trent şehrinde bir meclis-i rûhânî in'ikâd eder ve 1563 senesine kadar müzâkerâtda bulunur.
- 1546 Marten Luter'in vefâtı
- 1547 Rusya'da Müdhiş lakabını hâ'iz olan Dördüncü İvan Rusya Çarı 'unvânını alır.
Fransa'da Birinci Fransuva vefât eder
- 1540 İlk Cezvit misyonerleri Cenûbî Amerika'ya muvâsalet ederler
- 1552 Pasav mu'âhedeşi imzâlanır. Almanya'da muvakkaten sulh ve sükûn takarrür eder
- 1556 Beşinci Şarl'ın tahtdan ferâgati. Hindistan'da Ekber Han imparator olur ve 1605'e kadar icrâ-yı saltanat eder. İnyas Luyula vefât eder
- 1563 Tarent meclis-i rûhânîsi nihâyet bulur ve Katolik Kilisesi'nde ıslâhât icrâ edilir
- 1564 Galile'nin ve Şekspir'in tevellüdü
- 1566 Süleyman Kânûnî'nin irtihâli
- 1567 Peyiba'da ya'nî Flemenk kıt'asında 'isyân zuhûr eder
- 1568 Egmon ile Huren'in i'dâmı
- 1571 Kepler'in tevellüdü
- 1573 Alkmar'ın muhâsarası
- 1578 Harvey'in tevellüdü
- 1583 Sir Valter Ralig Vircinya kıt'asına sefer icrâ eder
- 1601 Tiho Brahe'nin vefâtı
- 1603 Birinci Jak İngiltere ve İskoçya Kralı olur
- 1605 Hindistan'da Cihângîr pâdişâh olur

- 1606 Vircinya Kompanyası'nın teşekkülü
- 1609 Hollanda müstakill bir devlet olur
- 1618 Otuz Sene Muhârebesi başlar
- 1620 Mey Flover gemisi ile Şimâlî Amerika'ya hicret edenler Yeni Pleymut'u te'sîs ederler. İlk zencî esîrler Camestovn'da karaya çıkarılır
- 1625 Birinci Şarl İngiltere Kralı olur
- 1626 Sonradan Lord Verolam diye yâd edilen Sir Rojemeykon'un vefâtı
- 1628 Hindistan'da Şâh Cihân pâdişâh olur. İngiltere'de istihsâl-i hukûk istid'ânâmesi verilir
- 1629 Birinci Şarl parlamentosuz olarak on bir sene saltanat sürer
- 1630 Kepler'in vefâtı
- 1632 Lovven Hik'in tevellüdü. Kral Güstav Adolf Luçen Muhârebesi'nde maktûl düşer
- 1634 Vallenştyan'ın katli
- 1638 Japonya kapılarını ecnebîlere kapar [bu hâl 1865 senesine kadar devâm edecektir]
- 1640 İngiltere Kralı Birinci Şarl uzun parlamentoyu ictimâ'a da'vet eder
- 1641 İrlanda'da İngilizler katl-i 'âmm olunur
- 1642 Galile'nin vefâtı. Nevton'un tevellüdü
- 1643 Fransa'da On Dördüncü Luyi kral olur. Müşârun ileyhin saltanatı yetmiş iki sene devâm eder
- 1644 Çin'de Mançular Ming Sülâlesi'ni tahtdan indirirler
- 1645 Laypzig'de kasaba dâhilindeki domuz ahırları hedm olunur
- 1648 Vestfalya Mu'âhedesi. Bu mu'âhede mûcibince Hollanda ve İsviçre birer müstakill cumhuriyyet olur, Prusya (s. 126)
-bir devlet-i mu'azzama hâline gelir. Ne imparator, ne de prensler tâm bir muzafferiyet istihsâl edemezler.
Fransa'da dâhilî harb: Fransa Kralı tâm bir zafer istihsâl eder.
- 1649 İngiltere Kralı Birinci Şarl'ın i'dâmı
- 1658 Hindistan'da Evreng Zib pâdişâh olur. İngiltere'de Kromvel vefât eder
- 1660 İngiltere'de İkinci Şarl kral olur
- 1674 Şimâlî Amerika'da Yeni Amsterdam şehri bir mu'âhede ile İngilizler'e terk olunur ve Nev York ismini alır

- 1683 Viyana'nın Türkler tarafından son muhâsarasında Polonya Kralı Üçüncü Jan Türkler'i ric'ate icbâr eder
- 1688 İngiltere'de ihtilâl. İkinci Jak firâr eder. Giyom ve Mari saltanatı başlar
- 1609 Rusya'da Büyük Petro çar olur. (Çarlığı 1625 senesine kadar devâm eder)
- 1690 İrlanda'da Lavboyn Muhârebesi
- 1694 Volter'in tevellüdü
- 1701 Birinci Frederik Prusya'da ilk kral olarak tahta cülûs eder
- 1704 'Asrî demokrasi nazariyyesinin mü'essisi olan Con Lok'un vefâtı
- 1707 Hindistan'da Evreng Zib'in vefâtı. Moğol İmpartorluğu inhilâl eder
- 1713 Prusya Kralı Büyük Frederik'in tevellüdü
- 1714 Birinci Jo[r]j İngiltere'de kral olur
- 1715 Fransa'da On Beşinci Luyi kral olur
- 1727 Nevton vefât eder. İkinci Jorj İngiltere kralı olur
- 1733 Ogletorp, Amerika'da Corciya'yı te'sîs eder
- 1731 Nâdir Şâh Hindistan'a bir akın yapar (akından sonra Hindistan'da başlayan harb ve karışıklık devresi yirmi sene devâm eder)
- 1740 Avusturya'da Mari Terez icrâ-yı saltanata başlar
- 1740 Prusya'da Büyük Frederik tahta ku'ûd eder
- 1741 Rusya'da Elizabet İmparatoriçe tahta ku'ûd eder
- 1755-63 İngiltere ve Fransa Amerika'da ve Hindistan'da yekdîgerleriyle çarpışır. Fransa Prusya'ya ve İngiltere'ye karşı Avusturya ve Rusya ile ittifâk eder (1759-63),
- 1757 [Yukarıdaki satırda kalan kısım aslında burada olmalıdır] Yedi Sene Muhârebesi
- 1759 İngiliz cenerali Volf, Kanada'da Kebek şehrini zapt ve teshîr eder
- 1760 Üçüncü Jorj İngiltere'de kral olur
- 1762 Rusya'da İmparatoriçe Elizabet vefât eder
Çar Pol katledilir ve Büyük Katerina tahta ku'ûd eder, kendisi 1796 senesine kadar saltanat edecektir
- 1763 Paris'te sulh mu'âhedesi imzâlanır. Fransa Kanada kıt'asını İngiltere'ye terk eder, İngilizler Hindistan'da galebe ederler
- 1764 Buksar Muhârebesi vukû'a gelir
- 1766 Napoleon Bonapart'ın tevellüdü

- 1774 On Altıncı Lui Fransa'da kral olur. İngiltere'de Kilo intihâr eder. Amerika İhtilâli başlar
- 1775 Letsington Muhârebesi
- 1776 Amerika Cemâhîr-i Müttehidesi istiklâl i'lân ederler
- 1778 'Asrî demokrasi hislerinin mûcidi olan Jan Jan Ruso'nun vefâtı
- 1780 Avusturya'da Mari Terez'in saltanatı hitâma eder. İmparator Josef müşârun ileyhânın memâlikinin bir kısmına tevârüsle 1765'den 1790 senesine kadar salatanat eder
- 1783 İngiltere ile Amerika Cemâhîr-i Müttehidesi Paris'te sulh mu'âhedesi imzâlarlar. Amerika Cemâhîr-i Müttehidesi'nden "Masacuzet"de zencî Kako esâretten âzâd edilir (s. 127)
- 1787 Fladelfiya'da mün'akıd hey'et-i Cemâhîr-i Müttehide Federasyonu'nun hükûmetinin esâslarını vaz' eder
- 1788 Cemâhîr-i Müttehide Federasyonu'nun ilk kongresi Nev York şehrinde toplanır
- 1789 Fransa'da Eta Jenero denilen parlamentonun toplanması. Bastil'in zabtı
- 1791 Fransa'da Jakobenler ihtilâl çıkarırlar. Kral Varen'e kaçar. Mozar'ın vefâtı
- 1792 Fransa Avusturya'ya harb i'lân eder. Prusya Fransa'ya harb i'lân eder. Valmi Muhârebesi vukû'a gelir. Fransa'da cumhûriyyet i'lân olunur
- 1793 On Altıncı Luyi i'dâm olunur
- 1794 Robspiyer i'dâm olunur
- 1795 Fransa'da Direktuar idâresi te'essüs eder. Bonapart zuhûr eden 'isyânı bastırır ve başkumandan olarak İtalya'ya hareket eder
- 1797 Kampo-Formiyo'da sulh in'ikâd eder
- 1798 Bonapart Mısır'a gider. Ehram Muhârebesi vukû' bulur
- 1799 Bonapart Fransa'ya 'avdet eder. Kendisi hemân hemân nâ-mahdûd salâhiyyetlerle Birinci Konsül olur
- 1800 İrlanda ile İngiltere parlamentoları tevhd olunur [1 Kânûnisânî 1081'den i'tibâren] Napoleon Avusturya'ya karşı harb eder. Marengo, Hohen Linden muhârebeleri
- 1801 Fransa, İngiltere ve Avusturya arasında mukaddemât-ı sulhiyyenin imzâlanması
- 1804 Bonapart imparator olur. 1805'de İkinci Fransuva Avusturya İmparatoru 'unvânını alır ve 1806 senesinde Mukaddes Roma İmparatoru 'unvânından ferâgat eder. "Mukaddes Roma İmparatorluğu" bu sûretle hitâma erer

- 1805 Trafalgar Muhârebesi. Ulm, Austerliç muhârebeleri
- 1806 Prusyalılar İyena'da kat'î bir mağlûbiyyete uğrarlar
- 1807 Eilav, Fridland muhârebeleri. Tilsit Mu'âhedesi
- 1808 Naoleon birâderi Jozef'i İspanya Kralı ta'yîn eder
- 1910 Cenûbî Amerika idârede cumhûriyyeti kabûl eder
- 1811 Rusya Çarı Aleksandr İngiltere'ye karşı olan ittifâkdan çekilir
- 1812 Napolyon'un Moskova'dan ric'ati
- 1814 Napoleon imparatorlukdan ferâgat eder. Fransa'da On Sekizinci Lui kral olur
- 1815 Vaterlo Muhârebesi. Viyâna Mu'âhedesi
- 1821 Yunanistan'da 'isyân çıkar
- 1824 Onuncu Şarl Fransa Kralı olur. İngiltere'de Stokton, Darlington arasında olmak üzere ilk şimendüferin küşâd resmî icrâ edilir
- 1825 Birinci Nikola Rusya Çarı olur
- 1827 Navarin Muhârebesi
- 1829 Yunanistan müstakill bir devlet olur
- 1830 Karışıklıklar vukû'a gelir. Luyi Filip, Onuncu Şarl'ı bertaraf eder. Belçika, Flemenk'den ayrılır ve Saks-Kuburg-Guta hânedânına mensûb Leopold Belçika Kralı olur. Ruslar Lehistan'da çıkan 'isyânı bastırırlar.
- 1832 İngiltere'de birinci ıslâhât kânûnu sâyesinde parlamento tekrâr demokratik bir mâhiyet iktisâb eder
- 1835 Sosyalizm kelimesinin ilk def'a olarak isti'mâli
- 1837 İngiltere'de Kraliçe Viktorya tahta ku'ûd eder
- 1848 Fransa'da ve Roma'da cumhûriyyet i'lân olunur. Prag şehrinde Panslavistler bir kongre 'akd ederler. Almanya Frankfurt parlamentonun hâkimiyyeti altında vahdete nâ'il olurlar. Prusya Kralı Alman vahdetini mahveder
- 1852 Üçüncü Napoleon Fransa'da imparator olur
- 1854 Amerika amirali Peri Japonya'da karaya çıkar. Rusya Çarı Birinci Nikola Türkiye'nin Tuna vilâyetlerini işgâl eder (s. 128)
- 1854- 1856 Kırım Muhârebesi
- 1856 İkinci Aleksandr Rusya'da imparator olur
- 1857 Hindistan'da isyân vukû'a gelir
- 1859 Fransa ile Avusturya arasında muhârebe. Macenta, Solferino muhârebeleri

- 1861 Viktor Emanuel ilk İtalya Kralı olarak tahta ku'ûd eder. Amerika'da Abraham Linkoln Cemâhîr-i Müttehîde riyâsetine geçer. Amerika'da harb-i dâhilî başlar
- 1864 Maksimilyen Meksika İmparatoru olur
- 1865 Amerika'da 'âsîlerin re'îsi, Apomatoks Kaverthauz'da hükûmet-i meşrû'aya teslim olur. Japonya kapılarını 'âlem-i medeniyyete açar
- 1866 Prusya ve İtalya Avusturya ve Cenûbî Almanya'nın Avusturya ile müttefik olan devletlerine hücum ederler. Saduva Muhârebesi
- 1867 Meksika'da İmparator Maksimilyen i'dâm olunur
- 1870 Üçüncü Napoleon Prusya'ya i'lân-ı harb eder
- 1871 Paris teslim olur. Prusya Kralı Almanya İmparatoru olur. Frankfurt Mu'âhedesi
- 1875 Türkler Bulgaristan'da Bulgar komitecilerine karşı şiddetli tedbîrler ittihâz ederler
- 1877 Türkiye ile Rusya arasında harb. Ayastefanos Mu'âhedesi. Kraliçe Viktorya Hindistan İmparatoriçesi olur
- 1878 Berlin Mu'âhedesi 36 altı [fazladan yazılmış] sene pâyidâr olmak üzere Garbî Avrupa'da sulh-i müsella başlar
- 1881 Cenûbî Afrika'da Macubahil Muhârebesi. Transval istiklâl kesb eder.
- 1883 İngiltere Mısır kıt'asını işgâl eder
- 1888 İkinci Frederik, sonra İkinci Vilhelm Almanya İmparatoru olur
- 1890 Almanya İmparatoru Prens Bismark'ı mevki'-i iktidârdan uzaklaştırır
- 1894 Çin ile Japonya arasında harb
- 1896 Habeşistan'da Adua Muhârebesi
- 1898 Faşuda vak'ası ve mes'elesî. Almanya Çin vilâyetlerinden Kiyauçeu'yu işgâl eder
- 1900 Çin'de Bokserler 'isyân eder, Pekin şehrinde sefâretler muhâsara altına alınır
- 1904 İngilizler Tibet kıt'asını istilâ ederler
- 1904- 1905 Rusya ile Japonya arasında harb
- 1908 Avusturya Bosna ve Hersek kıt'alarını ilhâk eder
- 1909 Fransız tayyârecilerinden Bleryo tayyâre ile Manş Denizi'nin bir sâhilinden diğer sâhiline geçer
- 1911 İtalya Türkiye'ye harb i'lân ve Trablusgarb kıt'asını zabt eder
- 1912 Çin cumhûriyyet olur
- 1913 Balkan'da Müttefik Devletler Türkiye'ye harb i'lân eder

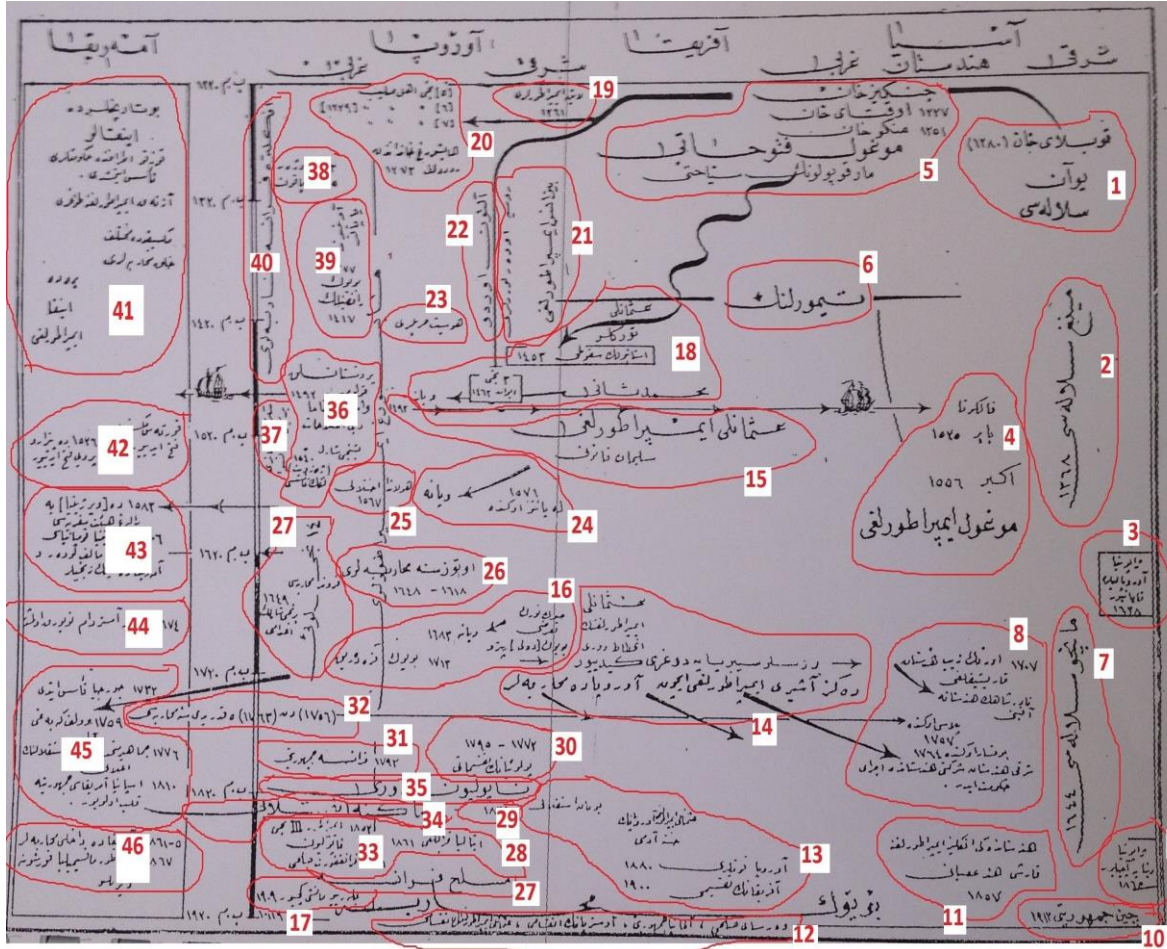
1914 Harb-i 'Umûmî başlar

1917 Rusya'da birbirini müte'âkıb iki ihtilâl olup Rusya'da Bolşevik idâresi te'essüs eder

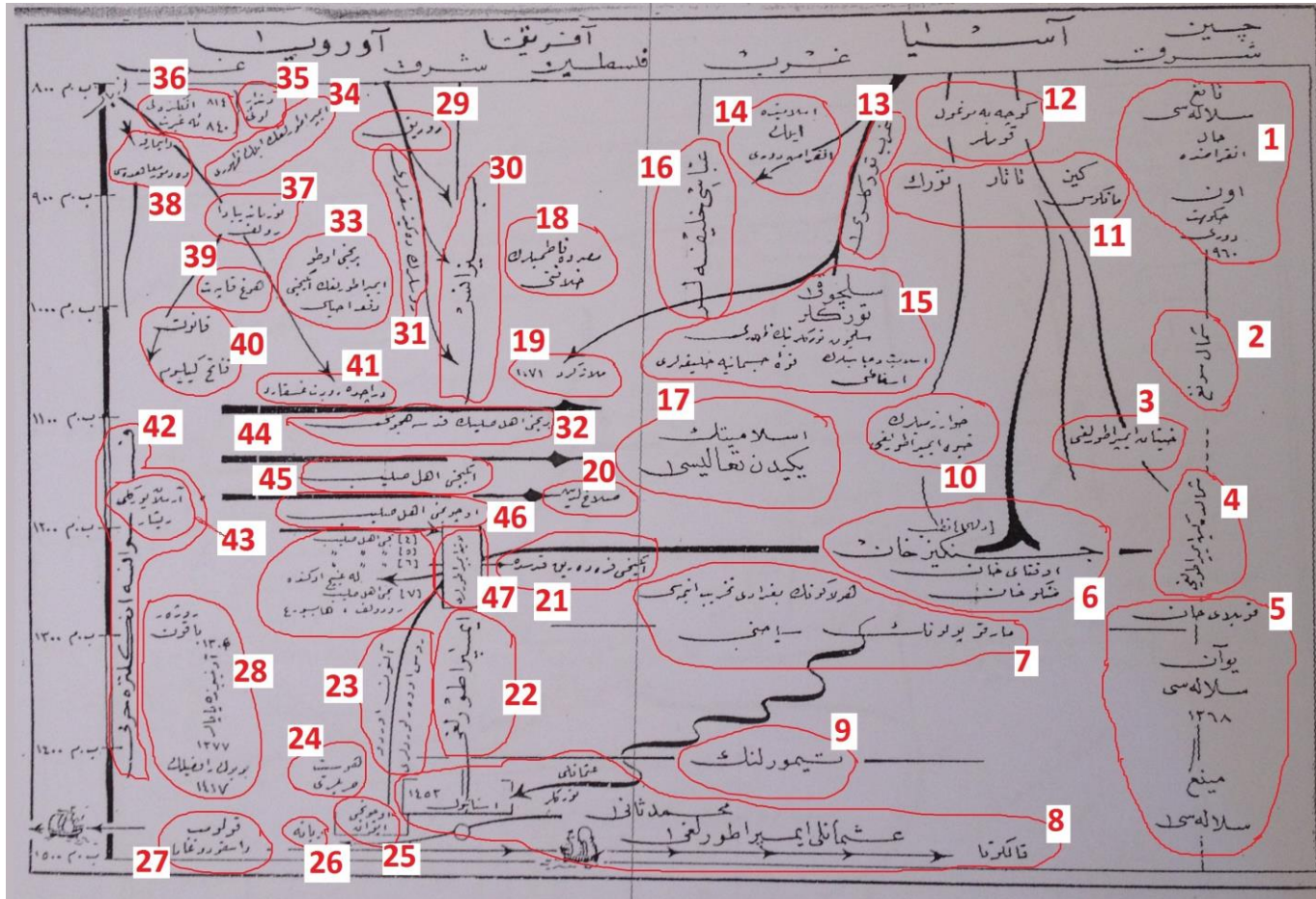
1919- 1920 Versay'da sulhün in'ikâdı

1920 Cem'iyet-i Akvâm ilk ictimâ'ını 'akd eder

1.13. Haritalar

- ŞAHDAN SÖLA ÜST KISIM: Asya-Şarkı-Hindistan-Garbi, Afrika, Avrupa-Şarkı-Garbi
 YAN KISIM: S. M. 1220'den başlayarak 1307'ye varılı 1307'ye kadar
- 1- Kublay Han 1260 - Yuan Süllâlesi
  - 2- Ming Süllâlesi
  - 3- Japonya Amurkalları'nın kapanyası 1628
  - 4- Fakema (I) Babur 1525 - Ekber 1556 - Moğol İmparatorluğu
  - 5- Çingiz Han - 1227 Ötçöy Han - 1261 Mengü Han - Moğol İstikbalatı - Marko Polo'nun seyhatı
  - 6- Timurlenk
  - 7- Marça Süllâlesi 1644
  - 8- 1767 - Evreng Zib - Hindistan kampı - Nâdir Şâh'ın Hindistan'ı alması - Fırsî (I) ölümlü 1757 - Bakar ölümlü 1761 - Şâhî Hindistan (Şerki Hindistan) da iş-yi hükümet edici
  - 9- Japonya dünyaya açılır 1863
  - 10- Çin Cumhuriyeti 1912
  - 11- Hindistan'daki Nâkisi (I) İmparatorluğu'na kary Hind' teyisi 1857
  - 12- Venay Sultânı, Alman Cumhuriyeti (I), Avusturya'nın inkısalması, Osmanlı İmparatorluğu'nun
  - 13- Yunan istikbal - Osmanlı İmparatorluğu: Avrupa'nın hatları adam - Avrupa kuvvetleri 1830 - Afrika'nın takdimi 1900
  - 14- Osmanlı İmparatorluğu'nun nihâlet dem - Kuzay Sibirya'ya göçüyor, demazay imparatorluğu için Avrupa'da mühabereler
  - 15- Osmanlı İmparatorluğu - Süleyman Kanîki
  - 16- Büyük Türk taamuzu - Büyük (Deli) Peto - Viyana 1683 - 1713 Büyük Frederik
  - 17- Biçyo (Mavi) geyyor 1309
  - 18- Osmanlı - Türkler - İstanbul'un sükûti 1453 - Mehmed I Şâh - Yiğeci İvan 1462
  - 19- Latin İmparatorları 1201
  - 20- S'inci Dîh-i Sultân - Fırsî Dîh-i Sultân (1220) - Fırsî Dîh-i Sultân - Habuzug Hâmedî'nin Rodem (71) 1273
  - 21- Rusya Overfordları - Bizans İmparatorluğu
  - 22- Albnurlu
  - 23- Huatî (I) Huatî'nin
  - 24- 1371 Lepanto önünde - Viyana
  - 25- Hollanda (Hollâ) 1567
  - 26- Çus Sene Müharibeleri 1518-1548 (Bunay kesen uzatı yâzda Habuzug İmparatorluğu yazılmaktadır)
  - 27- 14'üncü Lül - Koud (I) Müharibesi - 1649 - Birinci Şarhin' in dâmı (Jattai) 27 numara: Moğolîh Fransız
  - 28- İtalya Kralığı 1361
  - 29- 1789
  - 30- 1795-1772 - Polonyanın takdimi
  - 31- 1792 Fransız Cumhuriyeti
  - 32- 1762'den 1767'ye kadar Yedi Sene Müharibesi
  - 33- 1852 İmparator (Üçüncü) Napolyon - 1871 Frankfurt sulhu
  - 34- Maline
  - 35- Napolyon demî
  - 36- Protestanlık - Karlof (I) 1642 - Vasko da Gama - Deli istikbal - Bejinci Şâh - 1540 zevci
  - 37- Sekizinci Han - Birinci Fransuva
  - 38- 1291 Röyer - 1305 Bakon
  - 39- Avinyon'da Papalar - 1277 Büyük Râşidîk 1417
  - 40- İngiltere-Fransız müharibeleri
  - 41- Bu tarhinde İnkalar Türkler (I) etrafında hükümetleri te'essüs etmiş. Aztek İmparatorluğu'na doğru Meksika'da muhtelif halk - Peru'da İnkâ İmparatorluğu
  - 42- Kortes Meksika'yı (I) fethediyor - 1532'de Petrosu Peru'yı fethediyor
  - 43- 1581'de Vinyuja'ya eling (I) heyet-i seferiyesi 1606 Vinyuja kumandası - 1629 Malf Loder (I) ve Amerika'da ilk zerficer
  - 44- Novo Amsterdam New York ölmüştür
  - 45- 1762 Corçya te'essüs etti - 1759 Rodoff Kebeni (I) - 1776 Cemalî-i Muttahide-i Amerika istiklâlinin ilân - 1810 İspanya Amerika cumhuriyeti taklî (I) olayı
  - 46- 1863 S. Amerika'da dâhil mühabereler - 1857 İmparator Maksimilyân Kurpanya dâhilçiyer

- SAĞAN SOLA ÜST KISIM: Çin-Şark, Asya-Garb, Afrika-Filistin-Şark, Avrupa-Garb
 YAN KISIM: B. M. 800'den 100'ü yıllı atlayarak 1500'e kadar
- 1-Tang Süllüsü Hâ-i İnkâzâde - On Hükümet devri 960
  - 2-Şimalî Song
  - 3-Han İmparatorluğu
  - 4-Şimalde Kin İmparatorluğu
  - 5-Kublay Han - Yuan Süllüsü 1368 - Ming Süllüsü
  - 6-Deli Kutb (???)-Cengiz Han - Öketai Han - Mengü Han
  - 7-Hülagu'nun Bağdad'ı tahrib etmesi - Marko Polo'nun seyahati
  - 8-Kalküta - Osmanî İmparatorluğu - Mehmed-i Sâni - Osmanlı-Türkler - İstanbul 1453
  - 9-TimurLenk
  - 10-Harezmiilerin İmparatorluğu
  - 11-Kin Fatan-Türk-Mangol (?)
  - 12-Göçebe Müğöl kavimler
  - 13-Garb Türkleri
  - 14-İslamiyet'de ilk inkâz devri
  - 15-Selçukî Türkler - Selçukî Türkleri'nin zühuru - İslamiyet ve Abbasilerin inkârı - Kuve-i cümâiyeye halifeleri
  - 16-Abbâsî halifeler
  - 17-İslamiyet'in yensiden te'âlîsi
  - 18-Mısır'da Fâtîmîlerin hilafeti
  - 19-Malakşeh 1071
  - 20-Salâhüddin
  - 21-İkinci Frederik Kudüs'de
  - 22-İmparatorluğu
  - 23-Altınordu - Rus Överfordlan (?)
  - 24-Huizir (?) Harbleri
  - 25-Uçuncu İvan
  - 26-Viyana
  - 27-Kolomb - Vasco d'Gama
  - 28-Roje - Bakon - 1309 (?) - Avinyon'da Papalar 1277 - Büyük Rahîlik 1417
  - 29-Ronik
  - 30-Bizans
  - 31-Ruslar'ın diniz seferleri
  - 32-Birinci Ehi-i Salb'ın Kudüs'e hücumu
  - 33-Birinci Oto - İmparatorluğun ikinci defa ihyâsı
  - 34-İmparatorluğun ilk zühuru
  - 35-Dendar - Lui
  - 36-814 - İngiltereli - 840 - Egrit (?)
  - 37-Normandiya ve Roff (?)
  - 38-Danimarka - Vudsor Muahedesi
  - 39-Hug Kapet
  - 40-Kânün - Knateh (?) Gilyom
  - 41-Draç'da Robert Gaskari
  - 42-Fransa-İngiltere Harbi
  - 43-Arslanyürekli Risar
  - 44-[YANLIJUKLA NUMARALANMIŞ]
  - 45-İkinci Ehi-i Salb
  - 46-Uçuncu Ehi-i Salb
  - 47-Latin İmparatorlan

SONUÇ

Bu eserden de anlaşılacağı gibi XX.yy başlarında meydana gelen cihan harbi; toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında değişiklikler meydana getirmiş bu da yeni yapıdaki milletleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Avrupa'da güçler dengesini elinde tutan bazı büyük devletler savaşın etkisiyle yıkılmış kimide zayıflamıştır öyle ki güçler dengesi altüst olmuş bu noktada devreye ABD girmiş ve Avrupa'yı özellikle de mali olarak hakimiyeti altına almıştır. Bu savaştan sadece yenilen devletler değil yenilen devletlerde zarar görmüş hatta savaşın getirdiği ekonomik yük devletleri zor durumda bırakarak enflasyon yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında Rusya da yaşanan Bolşevik ihtilali ülkeyi kaosa sürüklemiş Rusya'nın komünist rejimini yaymak istemesi batılı devletlerin tepkisine yol açmıştır. Bu durum dünyanın iki bloğa ayrılmasına neden olmuştur. Bu eserde yazar barışın tüm dünyada hakim olabilmesi için yapılması gerekenleri sıralamış, milletlerin tek bir egemenlik altında bir araya gelerek milliyetlerin üstünde bir güç yaratılması gerektiği ifade edilmiştir. Bununda gerçekleşebilmesi için ilim, sanat ve tarihin göz önüne alınması gerektiği vurgulanmıştır. Gelecek nesillere talim ve terbiyenin hâkim olduğu bir dünya yaratabilmek için sosyal adaleti de içinde barındıran federatif bir sistem kurulabileceğinden ki bunun olması halinde tarihte yeni bir devir açılacağından söz edilmektedir. Eserin son kısmına ise tarihi olayları kapsayan bir cedvel eklenmiştir. Ayrıca bu cedvelden 5 tane de zaman diyagramı oluşturularak grafik halinde sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk-Söylev (1919-1927)*, C.1-3, (Haz: İsmail Arar - Sami N. Özerdim), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlar
- Temel Britannica*, c.19, İstanbul 1993, s. 52
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, C. 12, s. 4672
- Zafer Toprak, “Darwinizimden Ateizme Türkiye’de Tarih Eğitiminin Evrimi”, *Toplumsal Tarih say. 216*, (Aralık, 2011), s. 7

ÖZGEÇMİŞ

Demet GÖLER, 1980 yılında Bitlis'te doğdu. Ortaöğrenimini Bitlis'te tamamladıktan sonra 2008 yılında kazandığı Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tezsiz yüksek lisans bölümünü 2010 yılında bitirdi. Evli ve bir çocuk annesidir.